

Josep Vivas i Elias

La Cerdanya, una ciutat al tombant del mil·leni?

Metamorfosi de l'espai, la identitat i el paisatge cerdà.

**Tesi doctoral dirigida pel
Dr. Lupicinio Íñiguez Rueda
Unitat de Psicologia Social
Departament de Psicologia de la Salut i Psicologia Social
Facultat de Psicologia
Universitat Autònoma de Barcelona
Barcelona, 2004**

Josep Vivas i Elias

La Cerdanya, una ciutat al tombant del mil·leni?

Metamorfosi de l'espai, la identitat i el paisatge cerdà.

Tesi doctoral dirigida pel
Dr. Lupicinio Íñiguez Rueda
Unitat de Psicologia Social
Departament de Psicologia de la Salut i Psicologia Social
Facultat de Psicologia
Universitat Autònoma de Barcelona
Barcelona, 2004

A la mare, a la manrrona i al padrí que ja no hi és.

Filles i fill de la Cerdanya.

De ben segur que aquest text no s'hagués escrit si al llarg de la meva vida no m'hagués creuat amb totes aquestes persones (i si haguessin estat unes altres estic convençut que ni "jo" ni aquest text seria allò que "sóc" o allò que és).

En aquests moments vull recordar als meus/ves companys/es de la carrera: la Cristina, el José Antonio, l'Elsa i el Jordi. Segurament les influències de certs professors/es de la carrera ens varen fer adonar que la realitat tenia "altres lectures" (o, almenys, això és el que intentàvem practicar al bar de la facultat).

L'alè inicial en el moment de començar el doctorat donat per l'Eli i l'Anna ha estat important per poder arribar fins aquí.

Un record especial per dues famílies de la Cerdanya que sense cap interès m'han obert la seva casa i m'han deixat gaudir dels seus secrets més amagats: gràcies a la família Bosom (pare i fill) i a la família Sempau. Un record també per les escoles Vedruna i Alfons I.

Dels meus amics de la Cerdanya vull esmentar: al Ramon Moliner (per deixar-me objectar d'una manera força especial), a l'Àngel Maurell (pel seu consell inicial), i com no, destacar la paciència del Raül, del Barnola, del Tatu, del Natxo, del Formo, del Plane i del Martín.

Recordar i agrair el suport de les persones que he conegut al llarg dels meus tres trajectes acadèmics i professionals:

a la Universitat Autònoma de Barcelona, gràcies per les lliçons quotidianes sobre la Psicologia Social de la Margot, de l'Ana Garay, del Juan, del Joel, de la Luzma, del Fèlix, del Tomàs, del Joan, de la Teia, del Josep Maria, de l'Anna Vitores, de la Bea, de la Mamen, de la Jenny, de la Leo i del Miquel;

a la Universitat d'Oviedo, gràcies pel suport de la Mariví, del Juan, del Carlos, del José Antonio, del Moncho i sobretot del Tasio;

a la Universitat Oberta de Catalunya, gràcies per les converses i discussions del dia a dia del Carles, del Toni, del Momix, de l'Elena, del Guillem, de la Teresa, de l'Anna Espasa, de la Laia, de la Glòria, de la Sandra, de la Modesta, de l'Eulàlia, de la Montse, de l'Adriana, de l'Israel, de l'Anna Gàlvez, del Mario, de l'Eva, del Manolo i de la Mercè. També vull agrair la paciència que han tinguts tots els/les meus/ves professors/es-consultors/es aquests darrers mesos de tesi.

Gràcies a la Lourdes per haver-me acompanyat i animat durant tots aquests viatges.

Les lliçons acadèmiques i sobre la quotidianetat diària dels meus professors/amics estan sempre presents en aquest escrit (i en mi): gràcies als professors i amics Francisco, Jesús, Martín i Juan Herrero.

I finalment vull donar-li les gràcies al Lupi... Per haver-me ensenyat a moure'm per l'espai de la Psicologia Social, per omplir al llarg d'aquests anys el meu "jo" de paraules tant atractives i seductores i per haver-me guiat en els diferents viatges de la meva vida.

Índex

Instruccions de viatge	2
Viatge primer: per l'espai	13
Itinerari 1. La Psicologia Ambiental: context de partida.....	17
Itinerari 2. Aproximació a l'espai per a una Psicologia Ambiental Espacialitzada.....	22
Itinerari 3. Els discursos interdisciplinaris sobre l'espai.....	27
Itinerari 4. La construcció social de l'espai.....	30
Itinerari 5. L'espai prèn significat en els llocs.....	34
Itinerari 6. Els noms de les coses.....	37
Itinerari 7. L'espai actual: l'espai dels fluxos.....	41
Itinerari 8. La ciutat: el gran escenari de l'espai.....	50
Itinerari 9. Final del primer viatge.....	53
Viatge segon: per la ciutat	55
Itinerari 10. La ciutat líquida.....	58
Itinerari 11. La ciutat passejada.....	71
Itinerari 12. La ciutat que ens parla.....	75
Itinerari 13. La postmodernitat de la ciutat.....	79
Itinerari 14. La ciutat escrita.....	86
Itinerari 15. La ciutat de la llum.....	92
Itinerari 16. Les ciutats llindar.....	95
Itinerari 17. Final del segon viatge.....	101
Viatge tercer: pel paisatge	103
Itinerari 18. L'espectacle del paisatge en la postmodernitat.....	105
Itinerari 19. Nocions de paisatge des de la Psicologia Ambiental Tradicional.....	112
Itinerari 20. El paisatge des de la Psicologia Ambiental Espacialitzada.....	118
Itinerari 21. La seducció del paisatge.....	124
Itinerari 22. El paisatge: un recurs mercantil i turístic.....	126
Itinerari 23. Final del tercer viatge.....	130

Viatge quart: per la identitat	133
Itinerari 24. Psicologia Ambiental i Identitat Social.....	136
Itinerari 25. Elements per la construcció d'una identitat col·lectiva comarcal.....	145
Itinerari 26. Els ingredients de la identitat col·lectiva de la Cerdanya.....	151
Itinerari 27. La identitat nòmada.....	157
Itinerari 28. Final del quart viatge.....	162
Viatge cinquè: per la Cerdanya	164
Itinerari 29. Histories del passat.....	167
Itinerari 30. Histories del present.....	188
Itinerari 31. Final del cinquè viatge.....	212
Darrer viatge: per començar nous viatges	214
Bibliografia	219
Índex de fotografies	237

“El sol descendia lentament per entre el Cadí. Volia anar a jòc, com cada nit. Ell aniria a dormir a la Seu, i nosaltres hauríem d’esperar tota una nit per tornar-lo a trobar, i ell, juganer com una mainada entremaliada, eixiria de la Perxa. La llum s’anava extingint. Fluïa per sota el baf i li donava tonalitats de color rosa descolorit i una suavitat extrema que el feia estendre amb la subtil delicadesa de la mantellina de blonda festiva i senyora. Lentament, fins que la foscor es va anar fent mestressa. Però semblava que aquelles roses d’hivern no es podien pansir de manera tan trista. Per això es varen anar estenent unes petites guspilles artificials (eren els fanalets de Guils i de Saneja), que com papes de Sant Joan acompanyaven la nit”.

La nena carenina (Semproniana, 1997: 17).

“I creixes i t’escampes; cuan la planície et manca
t’enfiles a les costes doblant-te a llur jaient;
en totes les que et volten un barri teu s’embranca
que onada sobre onada, tu amunt vas empenyent”.

Oda a Barcelona (Verdaguer, 1922).

“Viure és passar d’un espai a un altre fent tot el possible per no endur-se un cop”.

Especies de espacios (Perec, 1999: 25).

Instruccions de viatge

El temps que passa (la meva Història) diposita residus que van apilant-se: fotografies, dibuixos, carcasses de bolígrafs-retoladors ja secs des de fa temps, carpetes, gots perduts i gots no tornats, fundes de cigars, caixes, gomes, postals, llibres, pols i laminadures: allò que jo anomeno la meva fortuna.” (Perec, 1999: 49).

Us he de ser sincers; pensava que mai podria viatjar fins aquí. Fins el punt en el qual vosaltres, juntament amb mi, iniciem aquest viatge a través d'unes paraules que donen sentit i significat a un espai que ara mateix està en blanc i, per tant, s'ha de construir. Pensava que mai podria arribar fins el punt en el qual ara estic: de posar aquestes paraules en moviment i d'escriure allò que ara mateix esteu llegint.

Pensava que mai arribaria a fer aquest trajecte que em permetrà explicar-vos com ha esdevingut el meu “jo”, és a dir, com jo mateix com “espai” m'he omplert de contingut; com aquest camí que segueixo cap a Ítaca s'està acomplint indefectiblement amb l'acumulació de tota la meva experiència. Potser aquells i aquelles que heu escrit un escrit d'aquestes característiques (i perdoneu per la redundància) sabreu millor que jo, que per a escriure tal relat és necessari un exercici com el que estic disposat a realitzar: fer una parada en la trajectòria de la meva vida i realitzar (allò que podríem anomenar) un acte d'introspecció, i pensar i repensar per què un mateix és com “és”, per què un mateix pot escriure les paraules que ara us escric. També us vull ser franc: la veritat és que ara mateix em trobo anant d'un lloc a un altre de la metròpolis sense saber si estic “fora” o “dins” d'ella: recuperant coneixements i sabers que creia mig oblidats, memoritzant dels passats aspectes concrets i significatius per a mi, intentant raonar les paraules que tinc d'escriure perquè tot això que esteu llegint prengui sentit.

Però estic tranquil, perquè en definitiva d'allò que es tracta és de recordar tots els trajectes que he fet fins a aquests moments (o potser seran aquests uns nous trajectes?). L'exercici no és gens senzill, però bé, intentaré organitzar

aquest escrit de manera que prengui sentit, i com no, perquè no us sigui difícil de llegir, serà qüestió de simplificar les meves reflexions.

El primer que us vull aconsellar és que us relaxeu i que intenteu gaudir de la lectura. D'aquesta lectura que esteu fent i que es converteix, a l'igual que jo estic fent, en una trajectòria per la meua vida i per totes aquelles paraules que fins ara m'han acompanyat.

Us convido, per tant, a que pugeu damunt de les meves paraules i que aquestes es converteixin en una *metaphorai*¹, en una metàfora que us permeti anar d'un lloc a un altre; que us permeti traslladar-vos per aquest vostre viatge del meu "jo" (que potser també tindrà algun punt de trobada amb el viatge que heu seguit "vosaltres"); que us permetin "entrar" i "sortir" d'ell (si és que realment existeix un "dins" o un "fora" dels nostres "jos" individuals o col·lectius); que us permetin anar fins els racons on he passejat (racons de coneixement, de lectura i de saber); que us permetin gaudir dels indrets pels quals em desplaço habitualment; que us permetin conèixer quins són aquells paisatges que he descobert, en definitiva, permeteu-me, que en el començament d'aquesta aventura us parli de quina ha estat la meua història personal. Que us parli de mi, no és casual; és una bona excusa per a poder contextualitzar tot allò que anireu llegint en el meu caminar escrit per aquestes planes que ara es comencen a "construir" i que també s'ha constituït, des de fa un moment, en el vostre caminar.

Crec que quelcom que ens caracteritza com a persones (juntament amb la possibilitat d'utilitzar les paraules i els mots per comunicar-nos) és la mobilitat dels nostres "jos", de les nostres subjectivitats, de les nostres vides particulars. Deixeu-me que m'expliqui millor.

¹ *Methaphorai* és el nom que rebia el transport públic a Grècia (Certeau, 1980).

Des del meu punt de vista, el meu “jo” (a l'igual que els vostres) és quelcom que podem entendre com un espai que sempre està en moviment. La vida (tant la meva com la vostra) és moviment ja que ens tenim que desplaçar per fer qualsevol cosa, ja que qualsevol cosa que fem és moviment (des de moure un braç fins el fet de parlar), i ja que fins i tot el mateix esdevenir de la vida és moviment.

La meva vida, les vostres vides, com la mateixa plana en blanc que teníem fa una estona, s'ha/s'han anat omplint de contingut gràcies a totes aquestes trajectòries i experiències. Les paraules de les persones que he/heu conegut fins el moment, i els mots i els significats d'aquells indrets que he/heu visitat, s'han incorporat en el meu “jo”, en la meva identitat (i n'estic convençut també us ha passat a vosaltres).

El meu “jo” (i el vostre) és converteix, doncs, en un espai més. Un espai que es va omplint de contingut a partir de la interacció amb aquest gran espai que ens envolta (la realitat). Som com som per tot allò que ens diu la gent a nosaltres, i sobre nosaltres, i per tot allò que ens està dient allò que ens envolta. Cada element que conforma la nostra realitat, ens està oferint una significació perquè nosaltres hem dotat de significat a aquests elements; i a més a més, som nosaltres, les persones, els/les culpables de canviar i transformar no solament físicament aquests elements, sinó també de transformar-los discursivament i simbòlicament. Per tant, la realitat es converteix en un gran text, en un gran discurs, del qual ni el meu “jo” (ni el vostre) se'n pot absteure o escapar. I alhora el meu “jo” (i el vostre), i jo mateix com a persona (i vosaltres mateixos com a persones) em/us converteixo/convertiu en un discurs que no solament està donant un cert significat a aquells que m'envolten/que (us envolten) sinó que també és un discurs que està transformant, de forma constant, l'allò social.

Però quins són aquells discursos que m'han envoltat? Quins són aquells textos que m'han influenciat? Quines són aquelles paraules que configuren el meu “jo”?

Us puc ben assegurar que el meu “jo” ha tingut la fortuna de néixer en un lloc, en un indret, en un espai, en una comarca privilegiat/da: la Cerdanya. Si hi ha quelcom que fa que aquesta contrada obtingui aquest qualificatiu és el seu paisatge. Sincerament, és un plaer poder guaitar l'estructura física de la comarca, la seva distribució en el relleu de les carenes de les muntanyes, l'amplària de la vall, l'esclat de colors a la primavera o a la tardor, les postes de sol als capvespres, etc. Sempre diem que les coses que tenim a prop no les valorem prou, però estic convençut que el meu “jo”, a mesura que s'anava “construint” se n'ha adonat de quant important eren aquestes formes paisatgístiques que l'envoltaven –sinó ja us podeu imaginar que ara no us estaria escrivint això que ara us estic escrivint. El paisatge d'aquesta comarca, les formes discursives de l'espai cerdà (com a mi m'agrada dir) m'han seduït al llarg de la meua vida, de la mateixa manera que unes persones seduïm a les altres.

Us torno a parlar de l'atzar per fer-vos partícips d'un altre dels discursos que més m'han influenciat. Com moltes persones, en un cert moment de la meua vida, també em vaig veure amb “l'obligació” de marxar de la Cerdanya per baixar a la ciutat, per anar a Barcelona. D'entrada dir-vos que al principi el meu “jo” no s'acabava d'habituar a l'entorn urbà, però a mesura que han anat passat els anys, he descobert quant m'agrada viure en ella. M'he convertit, en allò que un dia en Pep Albanell (1976) va batejar amb el nom de barcelonauta.

En el dia a dia, una de les meves passions és caminar i realitzar trajectòries per la ciutat (ja sigui per motius de treball o d'oci); crec que l'única manera de descobrir les ciutats, de conèixer realment com són, quins racons tenen amagats, quins encants tenen els seus carrers i les seves places, com són les seves gents, etc., és passejant (a peu) a través d'elles. Cal escoltar allò que ens diu la ciutat, cal patir els seus sorolls, els seus fums, cal olorar els aromes que desprèn... només amb aquesta fórmula podem ser capaços d'experimentar tota la ciutat (encara que per moltes passejades que us dediqueu a fer, de ben segur que, mai acabareu d'entendre tota la ciutat).

I com no, de la mateixa manera que fan moltes persones els caps de setmana, em desplaço des de la ciutat a la Cerdanya. Ho faig amb la mateixa intenció que els/les meus/ves con-ciutadans/es: escapar-me de la ciutat, per poder esvair-me, esbargir-me i descansar d'ella. La sorpresa, però, ha estat majúscula al descobrir, un cop estava immers en l'estudi teòric i conceptual de la ciutat, que l'únic que feia els dies del *week-end* era repetir els mateixos desplaçaments que faig (que feu) entre setmana. Repetició de desplaçament que s'allarguen un xic més en l'espai, però no en el temps. Desplaçaments que ens porten fins el llindar, les fronteres d'allò que en aquest moments és la metròpolis. M'he adonat que la ciutat ha "arribat" fins la Cerdanya.

La realitat (l'espai) que m'han envoltat fins aquest moment ha estat aquesta (aquest), i aquests són els discursos que no solament han construït el meu "jo", han influenciat la meva forma de viure, sinó que també són els discursos que serveixen com a excusa per poder elaborar l'escrit que teniu entre mans, perquè d'això tracta aquest exercici, de parar-me en el meu trajecte personal, de mirar endarrere en el meu temps i espai, i de comprovar quina ha estat fins ara la novel·la de la meva vida, i d'abocar-la en aquest escrit com si també d'una narració es tractés, com si volgués reprendre de nou, nous viatges.

Ara que ja disposeu de la meva targeta de presentació, ara que ja hem podeu prendre a mi (o al meu "jo") com a excusa, és necessari aclarir (per si en aquest inici d'escrit ja us heu perdut al llegir les meves reflexions inicials) que és allò que pretenc assolir al escriure aquest relat. Allò que vull mostrar és la meva visió particular de com la realitat de la Cerdanya s'ha anat transformant al llarg d'aquest darrer segle, posant sobretot èmfasis en el seu tram final; destacant, copiosament, la impactant metamorfosis que ha sofert en les dues darreres dècades donada la proliferació arreu del territori cerdà del fenomen de les segones residències (sobretot a partir de la inauguració del Túnel del Cadí). Tanmateix, tractaré d'analitzar com les formes i les interaccions socials de la comarca han "evolucionat" en el sentit volgut i desitjat per la urbanitat i per la tècnica, és a dir, destacaré la importància que ha tingut la metròpolis

barcelonina i la tecnologia en l'evolució social de la comarca. Per tant, allò que pretenc explicar és, com la metròpolis barcelonina s'ha estès al llarg del territori català, visualitzar la seva arribada a la Cerdanya i esbrinar quins són els efectes d'aquesta vinguda a nivell de l'espai, del paisatge i de la identitat ceretana. En definitiva, allò que tracto de detallar és com el discurs de la ciutat s'ha imposat, ha quedat instituit, al llarg de la demarcació catalana, com la paraula urbana ha pres forma en totes les seves expressions i formes, com els mots de les urbs s'han desplaçat fins a indrets que, fins fa poc temps, restaven apartats o al llindar de la metròpolis.

Per poder analitzar com a succeït aquest procés social, la reflexió teòrica girarà al voltant de quatre conceptes que ja he esmentat: l'espai, la ciutat, el paisatge i la identitat social, els quals seran analitzats i repensats des del punt de vista d'una Psicologia Ambiental més crítica (des de la Psicologia Ambiental Espacialitzada). Així doncs, us convido a que navegueu per quatre espais de saber i de coneixement diferents (els que corresponen als conceptes citats més amunt); us proposo que realitzeu, a través de les planes que encara tenen que venir, quatre viatges diferents, els quals són una part dels mateixos trajectes que el meu "jo" ha fet per poder escriure el volum (de paraules) que teniu entre les mans. L'estratègia que utilitzarem per fer memòria i recordar de forma més clara aquests desplaçaments, i per també ajudar-vos en les vostres travessies, serà que la paraula (escrita o visual) prengui el màxim protagonisme possible. Així doncs, allò que restarà escrit serà una mena de guia turística sobre aquests viatges, entesa aquesta en el sentit més pur del terme, és a dir, com aquella guia plena d'indicacions, d'itineraris i de fotografies sobre els indrets més significatius i simbòlics que heu de visitar. Per tant, en certa mesura, aquest text es convertirà en una mena d'àlbum ple de fotografies, amb breus explicacions teòriques i quotidianes, sobre l'espai, la ciutat, el paisatge i la identitat social. Al finalitzar cadascun d'aquests quatre viatges trobareu una mena d'apunt final (de síntesi) sobre aquestes travessies que pretendran emfasitzar, destacar o relacionar algun aspecte o concepte concret del trajecte amb el tema que ens ocupa: la transformació de la Cerdanya en una ciutat

llindar. D'aquesta manera relacionarem cada apartat, diguem-ne més teòric, amb la realitat ceretana actual.

Aquests quatre viatges no seran els únics que fareu. També, com no, podreu gaudir d'una travessia per la Cerdanya: per la "d'abans" i per la "d'ara". Serà el cinquè viatge que us proposo. Per poder-lo fer, no solament recorrerem a les fotografies i a les paraules (utilitzades com recurs en els viatges anteriors) sinó que també disposarem de poemes, de novel·les, d'articles, de redaccions, etc., i fins i tot, d'algun quadre (pintat a l'oli) els quals ens permetran reconstruir com era la contrada al iniciar-se el segle anterior, i que també ens ajudaran a construir com és la comarca en el context de la ciutat postmoderna.

Així doncs viatjarem:

1) Per l'espai, en el qual problematitzarem sobre l'espai com a una entitat que està "fora" de nosaltres, que està divorciada del nostre "jo", com una continuïtat entre els espais individuals i socials. Aquest serà el principal argument per plantejar una primera crítica a la Psicologia Ambiental que s'obstina en separar ambdós espais (el de la persona amb el del medi ambient). A partir d'aquesta crítica, presentarem diverses nocions sobre l'espai i explicarem quins són els seus elements, i marcarem la diferència entre l'espai com a "contenedor" i l'espai com a "relació". Analitzada aquesta diferència emfasitzarem que l'espai és sobretot el lloc en el qual la paraula pot ser desplegada i, per tant, s'esdevindrà, de forma clara, una sinonímia entre espai i realitat. Serà aleshores quan descobrirem que tot allò que ens envolta té un significat però també relativitzarem que aquest fet sempre sigui així. Perquè es doni aquesta significamentació de l'espai introduïrem el concepte de lloc i també explicarem com aquesta es perd en els no-llocs o "llocs de pas". Finalitzarem aquest primer viatge presentant l'actual espai dels fluxos com a conseqüència de la mobilitat constant que es produeix a l'interior d'aquest gràcies als elements que hi incorpora i explicant per què l'espai és el gran escenari del discurs ciutadà.

2) Per la ciutat, on detallarem els diferents fragments de la qual està composta aquesta, contextualitzats en l'etiquetat temps de la globalització. El primer argument presentat serà la dissolució de la ciutat al llarg del territori català, com aquesta s'ha fet inabastable en el camp visual d'*Amelie* i com aquesta ha mort. El segon fragment assenyalarà, un cop exhibides aquestes dimensions tan àmplies, que ara la ciutat ens pot resultar estranya, que podem caure en el parany de no comprendre i interpretar molt bé allò que ens diu (donat aquest canvi d'escala i de dimensions). Serà aleshores quan plantejarem la "vella" i "bella" pràctica del passeig per la ciutat per reprendre i entendre de nou allò que ella ens està xiuxiuejant. En una tercera part de la ciutat ens situarem a un nivell hiper-real, és a dir, la ciutat postmoderna construïda a base d'un constant deliri de metàfores i de símbols actuals. Al sobreinterpretar la ciutat d'aquesta manera caldrà que ens situem de nou en el context del carrer per poder entendre el quart fragment de la ciutat: aquell que ens parlarà de la quotidianetat de la ciutat; i en la cinquena, i més romàntica, part d'aquest viatge: la ciutat de la llum. Per finalitzar aquest viatge us proposem que visiteu un nou fragment i concepte de ciutat: la ciutat llindar, com a part de la metròpolis que està ubicada just en els extrems d'aquesta. Descobrirem, per tant, com és aquest model de ciutat i, per acabar, la Cerdanya serà presentada com a exemple d'aquest tipus de ciutat, tenint en compte que aquesta contrada dels Pirineus, després de la lectura de tot el nostre trajecte, ja haurà perdut tot aquell encant d'antany.

3) Pel paisatge, i en el context de la realitat urbana actual descobrirem que aquest s'ha convertit en un gran decorat que actua com rerafons de les nostres interaccions socials. El paisatge, en la postmodernitat, serà entès com un espectacle i una simulació. Donat aquest inici, en aquest tercer viatge tornarem a prendre posició dins de la Psicologia Ambiental Tradicional per presentar diferents nocions d'aquest concepte. A partir d'aquí, plantejarem, de nou, una crítica des d'una posició construccionista i explicarem el paisatge des d'aquesta perspectiva com un producte cultural, com una paraula, com una forma textual i com el canal pel qual passa el temps i es fusionen els horitzons històrics i

socials. Al final d'aquest viatge aprofundirem en la metàfora de la seducció del paisatge i en entendre aquest últim com un recurs mercantil i turístic.

4) Per la identitat social ens aturarem un altre cop en la Psicologia Ambiental Tradicional per anotar-vos, de forma breu, com aquesta disciplina ha estudiat, a partir d'un cúmul de conceptes, la relació espai-identitat social. Un cop exposades aquestes nocions plantejarem una crítica construccionista a aquesta manera de connectar espai i identitat social i, per tant, de nou, donarem rellevància al llenguatge en el paper que exerceix en la construcció de la identitat social i col·lectiva. En una segona part d'aquest viatge divagarem pel món simbòlic de la casa i de la comarca, ja que des de l'antropologia i des d'altres disciplines consideren a aquests constructes socials com a parts estructurals de les identitats col·lectives comarcals. En les últimes planes d'aquest trajecte exhibirem quins són els elements que conformen allò que nosaltres hem anomenat identitat col·lectiva cerdana i presentarem unes identitats que estan molt de moda en el context de la societat de la informació i del coneixement: les nòmades.

5) I finalment, per la Cerdanya: en ella farem la descoberta de com s'ha anat transformant la contrada al llarg del passat segle XX mitjançant les històries del passat i les històries del present, posant especial èmfasis en l'estat actual de la comarca en relació a la proliferació de les urbanitzacions de segones residències i allò que implica a nivell de l'espai, el paisatge i de la identitat cerdana. Aquests últim viatge serà aquell en el qual les paraules d'alguns/es dels/de les nostres companys/es de viatges (aquells/es que ens han acompanyat en la construcció d'aquest escrit que ara llegiu) prendran més força que mai donat que ens ajudaran en la reconstrucció d'un oblidat discurs rural de la Cerdanya i en la construcció de l'actual discurs urbà de la comarca.

Un cop finalitzats aquests cinc viatges podrem pensar en un nou tipus de Psicologia Ambiental (i en el decurs dels viatges hi anireu trobant diverses pistes) que problematitzi i que posi de manifest el paper dels discursos, de les

paraules, dels textos, dels mots... en l'explicació dels fenòmens i dels processos psicoambientals; una Psicologia Ambiental que tingui en compte els aspectes socials, històrics i culturals en el moment d'esbrinar quines són les conseqüències o els efectes de la homogenització del territori, de l'espai, del paisatge i de la identitat social; una Psicologia Ambiental que analitzi vertaderament els conceptes ambientals en l'interior de les realitats en les quals venen donats; en definitiva una Psicologia Ambiental que estudi, d'una vegada per sempre, la interacció entre els nostres "jos" i el medi ambient que envolta a aquests (ja que ja no hi haurà separació possible entre ells).

Us convido a iniciar aquests viatges...!

Viatge primer: per l'espai

“Cal estimar l’espai per a descobrir-lo tant minuciosament com si hi hagués les molècules del món, per a encerclar tot un espectacle en una molècula de dibuix.” (Bachelard, 1975: 195-6).

La travessia ha començat². Tractem d’encetar un trajecte que ens permeti navegar per diferents indrets que ens parlin d’aquest mot tant estrany i abstracte: l’espai. De ben segur que no ens adonem, o potser no li donem l’atenció que es mereix, però creiem que és aquest, sense cap mena de dubte, un dels conceptes que més ens acompanya al llarg del nostre esdevenir. Si no n’esteu del tot convençuts feu una aturada en la lectura d’aquest escrit i observeu (mitjançant el vostre camp visual) que és allò que en aquests moments us envolta, us fa companyia, us omple de color aquest instant... en definitiva quins són els elements (a part de vosaltres mateixos) que conformen aquest instant d’espai que us he reclamat. Podeu continuar fent aquest exercici a mesura que va passant el dia i aneu passant pels diferents indrets que quotidianament utilitzeu: atureu-vos de nou en aquests diferents moments i fixe-u-vos de nou en tots aquells objectes que conformen les diferents hores, minuts o segons de les vostres vides i reflexioneu sobre aquestes qüestions: *“quan vosaltres us esteu movent, doneu importància a allò que us envolta o simplement (trans)passeu sense parar compte d’allò que esta per ‘fora’ de vosaltres? Aquestes travessies vitals, que sembla que les fem per fer-les, penseu que tenen alguna mena d’importància per a nosaltres o que no en tenen cap? Realment hi ha coses en els espais que esdevenen significatives, perquè fem parada en les nostres trajectòries quotidianes i aleshores ens hi identifiquem mitjançant l’ús que en fem i a partir de l’experiència que adquirim en relació amb els objectes, lloc, etc.? O potser penseu que tot allò que us envolta (en tant que podem considerar, perfectament, l’espai com un sistema*

² A partir d’aquest pàgina us parlaré sempre més en plural car les paraules que utilitzaré en els meus viatges són fruit, a part de mi mateix, d’altres autors/es. Ja sabeu que el coneixement, per molt que hi hagi persones que s’entestin en situar-lo en el cap de nosaltres, és quelcom col·lectiu. Per això aquesta insistència de no utilitzar l’impersonal.

de signes i símbols o un discurs que hem consensuat socialment i culturalment) té un significat?" (Vivas, 2002, 7-8; Vivas, 2003, 261-262); en definitiva, pregunteu-vos sobre l'impacte que tenen els espais que habitualment utilitzeu sobre "vosaltres" mateixos, sobre la vostra manera de ser, sobre la vostra identitat, i penseu que cada instant de la vostra vida, que cada moment del vostre esdevenir és i es converteix en un espai.

Foto 1: L'espai, qualsevol espai que ens envolta, està ple de múltiples formes i colors.

Potser el joc que us hem proposat no és senzill de realitzar (malgrat que com hem dit, tenim molta experiència en fer-ho de forma quotidiana però sense parar-hi compte). De fet, justament l'experiència sobre la vida s'adquireix gràcies al moviment: al moviment de "nosaltres com espai" i als moviments dels espais que ens envolten. Som les persones que *"gràcies als nostres moviments (i aquí, podeu entendre aquest concepte d'una manera molt àmplia, per exemple, com a trajecte, desplaçament i, fins i tot, com el simple fet de parlar o d'enunciar quelcom) estem transformant i reconstruint el nostre medi ambient social. Es produeix per tant, una mobilitat dels nostres espais 'personals' que tenen un efecte sobre el nostre espai 'social' i, alhora, quan es produeix algun tipus de canvi en aquest últim, ens afecta de manera personal"* (Vivas, 2002: 17; Vivas, 2003: 261). L'experiència, allò que som nosaltres mateixos, no tindria sentit sense aquest moviment.

Us proposem, per tant, que feu un nou desplaçament en la vostra vida. Un nou moviment ja que en aquest moment us trobeu enfront l'espai de l'espai; un espai que potser per alguns/es de vosaltres us és conegut i per uns/es altres no ho és tant. Realitzant el mateix exercici que hem fet en l'apartat anterior, es tracta que us deixeu guiar per aquestes paraules i que aquests mots es converteixin en el vostre mapa de lectura teòrica sobre una forma d'entendre l'espai (tenint en compte que podeu trobar d'altres guies teòriques que us presentin l'espai de forma diferent). En un primer moment us ubiquem en el context de la Psicologia Ambiental (que nosaltres hem etiquetat com a Tradicional) que es convertirà en el context a partir del qual us volem parlar, fent un repàs històric des d'una de les seves múltiples perspectives. Després d'exposar críticament la seva definició, estarem en condicions d'estudiar, vertaderament, la interacció entre la persona i el seu espai (o medi ambient) - un cop exposada la impossibilitat de separar-nos nosaltres (com espais) dels nostres espais que ens envolten. A partir d'aquest punt, anirem "passejant" pel concepte de l'espai, i aquest terme ens servirà com a excusa per plantejar una "nova" Psicologia Ambiental Espacialitzada que tingui en compte, no solament els components de l'espai, sinó també la possibilitat de pensar en l'espai en termes de categoria social o en el lloc per excel·lència on es produeixen les interaccions socials. També us parlarem de com l'espai esdevé significatiu, de com es converteix en un lloc, i de la necessitat que tenim les persones de nomenar tot allò que està al nostre voltant, tot allò que hi ha en els nostres espais més quotidians. Finalment, en els dos últims itineraris d'aquest primer viatge us mostrarem quin és l'espai més actual, l'anomenat espai dels fluxos i també farem un breu apunt de quin és el discurs que actualment omple l'espai: el discurs urbà. Es tracta doncs que traspasseu per diferents espais sobre l'espai (construïts, sempre, sobre el fonament de les meves paraules). En resum, aquest és un text convertit en espai gràcies als mots que ens parlen de l'espai, de les expressions que conceben l'espai no com una qüestió abstracte sinó com *"un espai teixit al voltant de multitud de nocions configurades habitualment com espai"*. No precisament pensant l'espai com un lloc còsmic o

astronòmic, sinó més aviat tenint-lo present com “*aquell espai quotidià i familiar del nostre hàbitat (més aviat urbà) que adquireix aquí estatut de protagonista, que es converteix en objecte d’estudi i d’elucubració*” (Camarero, 1999: 15). Esperem i desitgem no haver-vos complicat molt aquest inici de trajecte, i permeteu-nos que els següents mots siguin per aclarir-vos un xic el context en el qual s’ubiquen aquestes paraules.

Itinerari 1. La Psicologia Ambiental: context de partida

Anem a pams i intentem sortir dels nostres dubtes. Qui sap si la Psicologia Ambiental ens pot oferir alguna pista de com hem d’abordar el tema de l’espai. De fet, ja fa estona que estem parlant i encara no hem deixat clar des d’on ho fem. És ara, abans d’aprofundir en allò que entenem per espai, quan volem problematitzar quelcom sobre el tipus de Psicologia Ambiental que practiquem.

Tots i totes sabem que cada autor/a té la seva forma particular d’aproximar-se als objectes socials que estudia i que té la seva forma peculiar d’explicar allò que investiga. De les múltiples formes d’explicar com va néixer aquesta perspectiva de la Psicologia Social, exposar algunes de les seves definicions, etc., ens hem centrat en la que ens proposa Íñiguez (1983), essent conscients que altres autors/es ens aportarien visions diferents³. No és estrany, doncs, que donada aquesta gran varietat de punts de vista sobre la Psicologia Ambiental sigui difícil de datar la posada en escena d’aquesta perspectiva. Segons, el mateix autor, alguns antecedents els trobem en Fechner, Wundt, etc., a la Psicologia de la Gestalt amb Lewin i Murray, i a la Psicologia de la Percepció amb Brunnskick o Gibson. Jiménez-Domínguez (1997) estaria d’acord amb el mateix Íñiguez (1983) dient que és difícil parlar de la Psicologia Ambiental fins els anys 60, on es comencen a constatar, per part de diversos professionals de diferents disciplines, els problemes que suposa la

³ Per obtenir altres visions històriques de la Psicologia Ambiental també podeu consultar Pol (1981) i més actualment (Pol i Vivas, 2004).

concentració de població a l'interior de les ciutats -especialment els problemes demogràfics-, el deteriorament del medi ambient i la manca de recursos naturals.

Un punt d'arrancada el podem situar en l'estudi realitzat per Ittelson, Prohansky i Rosenblatt sobre la importància del disseny a les sales dels hospitals psiquiàtrics (Ittelson, 1960), però no cal deixar de banda el fet que surtin a la llum diverses publicacions que suposaran una influència clau en la història d'aquesta psicologia. Així trobem el llibre de Lynch (1976) i, reprès de l'antropologia, el manual de Hall (1959). Aquest autor publicarà set anys més tard "*La dimensió oculta*" (1972) i un altre manual que apareix, ja a l'època dels 60, serà el llibre de Sommer (1974). Ambdós influiran notablement a què es desenvolupin posteriorment estudis sobre l'espai personal, la territorialitat i el garberament. A principis dels 70, Proshansky, Ittelson i Rivlin publiquen una de les obres cabdals de la Psicologia Ambiental: "*Psicologia Ambiental: l'home i el seu entorn físic*" (1976) però no cal oblidar d'altres publicacions que també tindran importància com són: l'article de Wohlwill (1970) i el llibre de Craik (1970).

Gràcies a aquest breu repàs històric mostrat per Íñiguez (1983), podem emmarcar el naixement d'aquesta Psicologia dins del període de la crisi de la Psicologia Social, ubicat des dels principis dels anys 60 fins a finals del 70, moment en què es posen en qüestió algunes de les suposicions que en la disciplina estaven més arrelades: el rerafons epistemològic que sustentava la Psicologia Social, les teories que fins aleshores s'havien utilitzat i les metodologies que s'empraven per a dur a terme estudis sociopsicològics.

Però sembla com si la Psicologia Ambiental no se'n ressentís d'aquesta crisi, i a aquestes alçades, a l'entrada del nou mil·lenni, encara busqui en la "tradició" les teories, les metodologies, les tècniques per explicar i predir els processos que tenen a veure amb el comportament col·lectiu, acceptant com a vàlid el monisme metodològic i tenint present la Física de Newton la qual intenta

establir unes lleis generals que reflecteixin la màxima precisió en el major número de casos individuals (Pujol, 1993). Només cal anar fins a les llibreries o les biblioteques per fer una ullada dels manuals publicats dins de la Psicologia Ambiental i veure quins conceptes s'han estudiat fins aquest moments: cognició ambiental, percepció ambiental, actituds ambientals, estrès ambiental, etc., (Jiménez i Aragonés, 1986; Holahan, 1982; Mc Andrew, 1993; Bell, Greene, Fisher i Baum, 1996; Gifford, 1997; Aragonés i Amérigo, 1998). Per tant, malgrat aquesta tan comentada crisi de la Psicologia Social, tenim un nou "producte" que a nosaltres ens agrada batejar-lo amb el nom de Psicologia Ambiental Tradicional, la qual ens fa ensopegar amb un tipus de psicologia il·lustrativa que practica, mitjançant els seus mètodes i les seves tècniques d'investigació, la separació entre l'objecte observat, el/la investigador/ora que examina i la realitat a la qual pretén aplicar el coneixement provocat per aital estudi, amb l'agreujant que la major part d'aquestes investigacions ens diuen que estan analitzant el medi ambient.

Quina informació, quins significats, etc., ens proporcionarà, podrem aprehendre, etc., de qualsevol objecte d'estudi si practiquem tal divorci? No estem davant d'una pregunta trivial ja que si continuem amb aquesta manera de fer Psicologia Ambiental estem provocant una ruptura entre la teoria psicosocial, la realitat⁴ que ens envolta i la nostra pràctica com a psicòlegs i psicòlogues psicoambientals. Si seguim treballant així estarem sustentant *"tres formes de veure les coses que estan profundament arrelades en la comunitat científica i que podem trobar també àmpliament reconegudes en el nostre sentit comú, es tracta: de la concepció 'representacionista' del coneixement, de la concepció 'aplicacionista' del saber científic i de la concepció 'externalista' de la*

⁴ Utilitzant una terminologia matemàtica hem de dir que per a nosaltres realitat = espai = medi ambient, és a dir, que els tres conceptes estan imbricats. En les planes següents veurem fonamentada aquesta idea.

pràctica” (Ibañez i Íñiguez, 1996: 59)⁵, les quals des del nostre punt de vista no són oportunes per a practicar la Psicologia Ambiental que pretenem practicar.

Les paraules de Fernández Christlieb (1994: 259) segueixen amb aquest fil argumental científic però amb un lleuger toc d'ecologisme: *“la degradació ecològica pot considerar-se com a un producte pervers d'aquesta epistemologia, però junt amb ella també les consciències netes que avui estan tant de moda, perquè aquestes ja no volen tirar escombraries i s'esquincen les vestidures per la brutícia del medi ambient i segueixen mantenint la mateixa distància epistemològica: es manté la separació entre subjecte i medi ambient”*. Si com diuen les diferents definicions, la Psicologia Ambiental és aquella disciplina que s'encarrega d'estudiar la interacció entre les persones i el seu medi ambient⁶, el treball de la Psicologia Ambiental Tradicional no té com a missió l'anàlisi d'aquesta interacció, ans el contrari: per un costat, examina la persona i, per l'altre, el medi ambient sense que en cap moment es produeixi una connexió entre aquests dos elements tan importants. Ens hem entossudit a investigar dins de la Psicologia Ambiental el temes “clàssics” de la Psicologia Social, sense parar compte que amb el nostre treball estem afavorint la visió de la persona com un ésser màquina –que enregistra, mitjançant el seu sistema cognitiu, tota aquella informació que prové de l'exterior. Donem tómb i problematitzem sobre un plantejament que promulga una separació entre un espai extern: allò que està per “fora” de nosaltres i que anomenem medi ambient; i un espai intern: nosaltres com a persones, o més concretament els nostres cervells, o explicant-ho en altres paraules (Lakoff i Johnson, 1980: 67) *“som éssers físics, limitats i separats de la resta del món per la superfície de la nostra pell, i experimentem la resta del món com una superfície limitada i una*

⁵ Per a una descripció més amplia d'aquestes tres concepcions consulteu la mateixa font.

⁶ Podeu trobar tot un cúmul de definicions de la Psicologia Ambiental als capítols introductoris dels manuals més clàssics de la disciplina: Aragonés i Amérigo (1998), Holahan (1982) i Jiménez Burillo i Aragonés (1986).

orientació dins-fora". Aquest argument també ens fa caure en una visió individualista de la persona dins del món psicoambientalista.

Amb tantes proves a favor, no creiem que hi hagi cap Psicologia Social que estigui tan compromesa amb una metafísica de tipus dualista. *"En lloc de marejar-nos fútilment [i així ho esta fent la Psicologia Ambiental Tradicional] amb els 'conceptes en els nostres caps' potser" sigui "més útil dirigir la nostra atenció a la funció del llenguatge (en totes les seves formes), tal i com el coneixem en el nostre tarannà quotidià"* (Gergen, 1996: 167). Cal plantejar un nou tipus de Psicologia Ambiental en la qual es trenqui aquesta barrera "psicològica" entre el "jo", entre el "nosaltres" i el "fora", el "medi ambient". La Psicologia Ambiental només podrà estudiar la interacció entre la persona i el seu medi quan les membranes d'aquests dos espais siguin permeables i, per això, és necessari que repensem l'espai de la persona no com quelcom aïllat de l'espai ambiental sinó com una contigüïtat d'espais. Per a nosaltres no hi ha distància, no hi ha una separació, no hi ha límits entre un espai i un altre. Allò que es produeix és una imbricació d'espais en incloure's una estructura –la personal- dins de l'altra –l'ambiental. Alhora que estan imbricades les dues estructures, s'afecten ja que el mínim desajust d'una provoca efectes en l'altra i a l'inrevés, quan es produeix un canvi en la estructura ambient provoca les alteracions subsegüent relacionades en l'estructura identitària. Ens agrada pensar la relació entre nosaltres i el medi ambient en el sentit heterotòpic foucaultià: com espais que estan dins d'un espai, com espais que es repleguen sobre si mateixos.

Així doncs, quan estiguem indagant sobre la interacció entre medi ambient i persona, deixem-nos de pensar en termes d'interior i exterior, d'objectiu i subjectiu... i mirem-nos i mirem les coses com una continuïtat d'espais que tenen vincles, que tenen relacions, que tenen friccions. Serà aleshores quan ja no es generaran els significats en els caps de les persones (aquell que es transmet a partir de la paraula i del gest), serà aleshores quan *"no hi haurà pròpiament un inici, cap font originària, cap regió específica en la qual el*

significat aixequi el vol' (Gergen, 1996: 320) atès que el significat estarà fluctuant pels llindars dels espais (ja que així ho propicia la situació relacional amb els altres o amb el nostre món). O perquè no: albirem la realitat com un espai únic, on "nosaltres" ens convertim en "llocs" concrets, en el sentit donat per Augé (1995), perquè està clar que nosaltres, malgrat ser persones, també transmetem un significat (aquell que ens han atorgat en les interaccions amb els altres); tenim una història que ens és pròpia i portem damunt una identitat que dóna continuïtat a les nostres vides personals. La metàfora⁷ que ens proposa Tirado il·lustra aquesta idea: "nosaltres" seríem com berrugues dins d'un gran espai corporal. Si algú o alguna de vosaltres té alguna berruga en el vostre cos, fixeu-vos que en cap moment se separen. Marquem doncs un punt i a part, on no és possible la separació entre "l'interior" i "l'exterior" i on sí que és evident una continuïtat d'espais (o de llocs/espai).

Ja tenim el context perfecte per començar a parlar de l'espai en totes les seves formes (tal i com a nosaltres ens agrada i l'entendem). Ni que sigui en forma de pinzellades, volem continuar aquest viatge travessant pels diferents coneixements sobre l'espai.

Itinerari 2. Aproximació a l'espai per a una Psicologia Ambiental Espacialitzada

La problematització de l'espai no és un fet actual, ni puntual. Potser, tal i com ja hem dit en alguna ocasió, com que el concepte de l'espai ha anat lligat sempre al concepte del "jo", ha estat reflexionat al llarg de la història de la filosofia⁸. A tall d'exemple: si fem un breu incís en aquesta història i si llegim lectures fetes

⁷ Hem d'agrair al professor Tirado l'exposició d'aquesta idea personal.

⁸ Potser amb la lectura de les últimes frases heu tingut la sensació que volem fer un repàs de la història de la filosofia i exposar com els/les diferents pensadors/es han treballat el tema de l'espai. Aquesta no és la nostra intenció. Solament mostrar-vos uns breus apunts a partir de Rojas (2003).

sobre Parmènides veurem que aquest ja parlava del “*problema de significar l'espai partia de les oposicions entre el que és buit i el que és ple; la matèria i l'espai, i principalment entre el ser i el no-ser. Si es nega en referir-se al no-ser, també es nega que es pugui parlar del buit i només hi hauria la possibilitat del que és ple. Tanmateix, el ser ple és alhora matèria i espai, cosa que acabaria afirmant la possibilitat del buit i, en certa manera, s'acceptaria en parlar del no-ser*” (Rojas, 2003). Seguint amb els clàssics trobem a Plató que continua relacionant l'espai amb l'ésser, caracteritzant-lo al primer, amb diverses característiques del segon: aprehensible mitjançant l'experiència, indestructible i etern i, lloc on habita l'allò creat. Finalment ens trobem amb Aristòtil que ho concep d'una forma molt més senzilla: en forma d'indret.

Fent un salt en el temps, i en un context més actual, trobem a Camarero (1999: 11) que defineix l'espai com “*una dimensió, una extensió, una materialitat, una realitat, una configuració, una estructura, la inducció, la disseminació, la fragmentació...*”. I a Rojas (2003) que ens presenta diferents maneres de definir, o d'entendre l'espai:

El podem concebre com a continent de tots els objectes sensibles, o com una part d'aquest continent que ocupa cada objecte sensible, o com la capacitat de terreny, de lloc o d'indret, o com la distància entre dos cossos i esdeveniments, o com una extensió concebuda en abstracte, o com a porció d'una magnitud en què es contenen els cossos.

D'aquesta sèrie es desprèn que l'espai és considerat habitualment com una mena de “contenedor” (en el qual hi desem les coses i els elements dels nostres voltants), com una “cosa” o “entitat” rara i particular; però si fem una lectura entre línies també podem considerar que l'espai es converteix en una categoria múltiple i rigorosa per a pensar les coses, els fets i les circumstàncies que es donen en la vida, és a dir, en el lloc per excel·lència de la interacció i dels processos socials, i la importància que tenen aquests en la producció de l'espai (Lefebvre, 1974). Unes planes més enllà exposarem una de les múltiples

controvèrsies entre aquests dos punts de vista. Ara, però, problematitzem quelcom més en aquest concepte presentant els seus components.

Així doncs, l'espai (i els objectes que en ell s'hi trobem), o les parts dels espais, no poden despendre's encara d'aquest ésser social (al qual abans fèiem esment). Necessita d'aquest, car l'espai, sense la persona, no es podria "captar", ni entendre de cap de les maneres. Alhora que estem "íntimament" lligats als nostres espais a través del nostre "jo", tenim la capacitat suficient de prendre distància respecte a aquest espais que ens circumval·len (però insistim sense sortir objectivament d'ells), i d'aquesta manera començar a divisar que és allò que "hi ha" en els indrets, que és allò que contenen els espais. Amb aquest exercici instantani de sortir de l'espai i no poder sortir d'ell de cap de les maneres, podem entendre l'espai que ens és més quotidià i familiar, i amb aquesta experiència sobre l'espai, també poder pensar l'espai fent un acte de fe i creient-nos que és allí: allí on l'estem albirant ja que l'espai "*és un organisme de fronteres inexistent, inesgotable, en què les coordenades, les abscisses i les paral·leles no funcionen, perquè no tracen res, no existeixen però delimiten pautes, no les dibuixem però sembla que ens equidisten els seus límits*" (Rojas, 2003). L'espai, d'aquesta manera, apareix just al davant d'on som nosaltres.

Foto 2: No ens podem separar dels nostres espais que ens envolten i ens governen. Mantenim amb tots ells una relació d'imbricació.

Donada aquesta relació inbrihincada entre “nosaltres” i l'espai és aleshores quan comencen a aparèixer les formes, els colors, els buits, les siluetes, i les diferents formes de com “percebre” i “captar” els espais i, per tant, podem abandonar, d'una vegada per totes, aquella Psicologia Ambiental Tradicional que s'entestava a separar la persona del medi ambient per poder començar a imaginar una Psicologia Ambiental Especialitzada⁹ (Rojas, 2003) la qual tingui en compte l'experiència i l'afectivitat de medi ambient en funció dels jocs d'imatges, del llenguatge i sobretot de l'espai. Donada aquesta proposta ara ja ens podem començar a preguntar sobre que és allò que omple l'espai (Rojas, 2003), sobre els seus components:

L'espai està saturat de contorns que són els que possibiliten que la nostra percepció pugui viatjar: són els punts recorreguts a través de la nostra mirada i en els quals ella es pot aturar, per tant, possibiliten i delimiten el nostre camp visual; també els podem entendre com la sumatòria de tot allò que estem clissant en un moment determinat. Dins dels contorns és on les coses passen i es dibuixen. *“És aquí on emergeixen els instants de les coses, les siluetes que perfilen, i apareix la delimitació dels esdeveniments. L'espai és el lloc dels fets. Aquesta dinàmica dels espais –el joc entre espais i sobre els espais– permet, alhora, desplaçaments en ells i entre ells. Podríem esmentar com a manifestacions de l'existència de contorns l'obturació de distàncies, resistències als obstacles, etc.”* (Rojas, 2003).

L'espai també està atapeït de buits que són aquells àmbits que hi ha entre els objectes; allò que queda entre element i element, entre mot i mot, entre paraula i paraula. Els buits s'inicien fora dels límits de les coses, just allí on elles s'acaben. *“Tanmateix, també s'hi alberguen relacions i moviments d'atracció i*

⁹ En el context actual cal pensar amb una Psicologia Ambiental Espacialitzada que estigui “condemnada a entendre les estructures líquides, eixos que organitzen la vida social al voltant seu, però que no són gairebé mai institucions estables, sinó una pauta d'instantes, ones i situacions, ritmes, confluències, topades, fluctuacions...” (Delgado, 1999b: 5).

de rebuig; hi ha desplaçaments i friccions; pressions i gravitacions; forces que es troben i que es repel·leixen” (Rojas, 2003). Els buits també serveixen per a ser travessats i marquen la distància (ni que sigui mínima i minsa) entre els objectes que conformen els espais, per tant, són ells els que allunyen un espai d’uns altres (en la mesura del possible). Tanmateix els buits no es queden fora dels límits sense poder dir res: és dins d’ells on podem trobar allò que és possible, és a dir, allò que encara no s’ha esmentat i que està a punt de convertir-se en quelcom. És aquí en el buit, en el res, on es comença a produir la narració, on allò que és “extern”, on allò que està més enllà s’omple i es cobreix no solament de coses i de esdeveniments, sinó també de paraules i de moviment.

I finalment l’espai està impregnat de percepcions. *“La percepció és l’artefacte amb què s’acciona la presència de les coses i dels espais. Perquè hagi espai cal que se’n percebin els contorns, els buits. Al seu torn, perquè hi hagi la mateixa percepció es requereixen tant els buits com els contorns. Així, podem dir que la percepció es complementa amb els contorns de les coses, és a dir, les delimitacions, i el que hi ha entre les seves fronteres; els efectes de les formes de percepció en formes polítiques. És com pensar el dins de i el fora de al mateix temps. La percepció, vista d’aquesta manera, integra tot el que és visible i invisible, per això l’espai apareix com a infinit” (Rojas, 2003). Per tant, podríem afirmar que existeixen tants espais com formes de percebre siguem capaços d’obtenir aquests espais.*

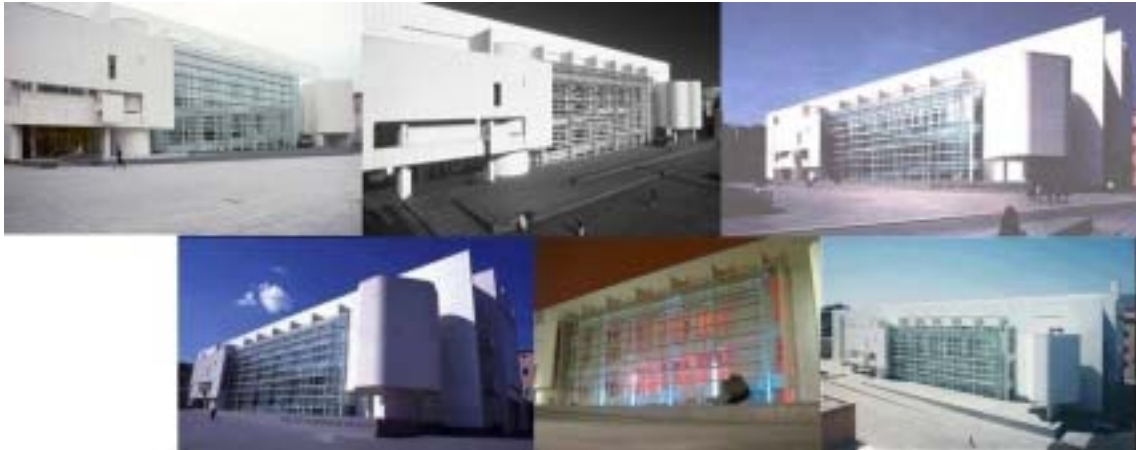

Foto 3: El MACBA observat des de diferents perspectives.

Itinerari 3. Els discursos interdisciplinaris sobre l'espai

Un cop exposats els elements que omplen l'espai, i com dèiem més amunt, iniciem una mena de controvèrsia (en forma d'exposició) sobre l'espai entre aquells/es que conceben l'espai com un "contenedor" de coses, com una categoria... o aquells/es que diuen que l'espai és el resultat de les nostres pràctiques socials, el producte de les nostres relacions, o millor dit, el lloc on aquestes pràctiques es poden dur a terme. En tot cas ja ens ho anunciava el nostre filòsof preferit: *"la nostra època, el temps que vivim, el nostre aquí i ara, és abans l'època de l'espai que l'època del temps [...] Hem de pensar-nos en termes espacials"* (Foucault, 1984: 22). Segons el nostre parer sempre és bo tenir dues versions d'un mateix tema, nosaltres us proposem primer, el discurs d'aquells/elles que defensen la primera idea, per exposar-vos més endavant les paraules d'aquells/elles que consideren més vàlida la segona possibilitat.

El mateix Foucault (1964) és un dels primers en decantar-se per pensar el tema que ens ocupa en sentit de "contenedor" i concep l'espai relacionant-lo amb el saber i *"com una part del context de coneixement, és a dir, el lloc on les coses són vistes i percebudes. És en aquesta concepció, en aquest espai de coneixement i de les coses, de llenguatge i de paraules, on el filòsof es*

qüestiona sobre el caràcter intrínsec entre la literatura i el llenguatge com a espai” (Rojas, 1997: 26). Tanmateix, i seguint amb l’argument de Foucault, l’espai és pel mateix Rojas (1997) el lloc de creació del “jo”, ja que *per se* el concepte de subjecte ens està oferint un espai de construcció d’un mateix, de la nostra vida i de la nostra subjectivitat. Pel gran teòric del poder, l’espai és, en definitiva, allà per on es desplega el poder encarregat de controlar les nostres subjectivitats individuals i les nostres intersubjectivitats col·lectives.

Segons Valle (1997) l’espai queda definit mitjançant categoritzacions i accions simbòliques que alhora estan associades de forma directa amb els processos rituals. L’espai, en sí mateix, compleix diferents funcions: es delimita, es jerarquitzava, es valora i es transforma. Les formes i mitjans que utilitza, per a dur a terme aquestes funcions, tenen incidència en les pràctiques socials. En un sentit semblant s’expressa Rojas (1997: 29, 31) *“l’espai és també entès com una categoria per a pensar la vida, una categoria múltiple i rigorosa, una categoria de les coses, els fets i les circumstàncies que ens passen”*. Per si encara ens quedava algun dubte del sentit “residual” que prèn l’espai, el mateix autor ens diu que l’espai és *“un contenidor de coses i d’esdeveniments”*.

Dins de l’espai també hi podem trobar objectes. Així ens ho explica Fernández Christlieb (1994: 311): *“l’espai [...] és un forat que solament es verifica per allò que no és forat, pels seus límits o els seus contorns. És allò que no es veu i que no es toca, però que se sap que està allí perquè fa visibles i tangibles els objectes; els objectes solament tenen existència, ordre i moviment, en i per l’espai. És allò que cal no advertir per a poder advertir tota la resta, allò que no es pot veure si es vol veure quelcom [...]. L’espai solament adquireix existència quan ha estat delimitat, ocupat, construït, transitat o distribuït, és a dir, quan hi ha objectes, moviments i ordenacions que el neguem; aleshores l’espai resta en, per, entre (i d’altres preposicions) ells per a atorgar-los realitat, mida, velocitat, ubicació, etc.”*. L’espai es converteix així, segons aquest autor, en aquella entitat que enganxa el món. Aquesta és una reflexió en sentit negatiu, en definir l’espai tenint en compte allò que no és l’espai.

I com no, l'espai també es contempla com un “contenedor de llocs”. Ho descobrim en un dels últims escrits de l'antropòleg Delgado (1999a). Així l'espai seria una extensió o a una distància entre dos punts dins de la qual es produeix l'exercici dels llocs fent societat entre ells. Per a ell, l'allò social està compost de llocs, de diversos punts o nivells situats en el sí de l'estructura espacial. Qualsevol estructura espacial és un espai social ja que és la mateixa societat la que ens permet convertir un espai no definitiu, no marcat, no pensat, en un àmbit territorial concret. L'associació entre aquests llocs es fa possible quan entren en funcionament *“una xarxa de circuits o corredors que permeten als seus elements comunicar-se entre si, transferint informacions d'un costat a un altre, acordant els intercanvis dels quals hauran de dependre tot tipus de pacte o d'interdependència”* (Delgado, 1999a: 177).

Segons el mateix autor, el resultat d'aquest joc de llocs *“no és un altre lloc sinó que sorprenentment el que apareix és un trànsit, una ruta”* (Delgado, 1999a: 39). Aquesta novetat en la recepta espacial s'oposa a la tradicional manera de concebre l'espai com a marca social de sòl, a aquell dispositiu que edifica la identitat del grup, a aquell territori que el mateix grup ha de defensar si es veu amenaçat. L'espai neix quan tenim en compte els vectors de direcció, rapidesa i temps i quan aquest es posa en moviment.

Entrem de ple en la segona versió de l'espai, aquella que ens proposa l'espai com un àmbit potencial perquè les relacions socials esdevinguin o aquella que ens diu que l'espai és el producte d'aquestes relacions.

Un exemple inicial d'aquesta idea el trobem a Augé (1998: 97) en exposar que *“l'espai, tal i com les persones l'experimentem, és sempre l'allò social, és sempre relació social”*. Les relacions socials se situen i s'inscriuen en l'espai d'una manera molt concreta car aquestes són les encarregades de modificar i les que resten modificades pel propi espai. Estem dins d'un bucle del qual ens és impossible sortir perquè nosaltres amb les nostres pràctiques, siguin del tipus que sigui, estem transformant l'allò social i alhora aquestes

transformacions sofertes provoquen permutacions en les mateixes pràctiques. Ardener (1981) ho expressa amb unes altres paraules quan argumenta que el comportament i l'espai estan interrelacionats en dos sentits: primer, l'espai s'encarrega de definir les persones que han d'ocupar aquest espai; segon, la presència d'aquestes determina la naturalesa i les característiques que ha de contenir l'espai en concret. Tornant a Rojas (1997), l'espai i les relacions socials que en ell es donen mantenen una íntima relació ja que és aquí dins on aquestes conflueixen; l'espai és el punt de trobada dels objectes i de les coses i alhora és la instància que dóna la possibilitat perquè es produeixin aitals relacions.

En aquest moment d'aquest viatge no podem negar la nostra predilecció per Foucault (1964). Ell mateix ens diu que l'espai en el qual nosaltres estem vivim, en el qual es desenvolupa la nostra vida, el nostre temps i la nostra història, és un espai heterogeni. Dit d'una altra manera, l'espai no és quelcom buit, ja que en el seu interior ens és possible ubicar les persones i els objectes. Vivim dins d'un conjunt de relacions que són les que ens especifiquen els nostres emplaçaments dins d'aquest espai.

Som conscients que aquesta segona versió de l'espai relacional està poc argumentada. En tot cas, allò que predomina és una concepció de l'espai a *posteriori*, és a dir, que l'espai emergeix després d'un conjunt de relacions. La clau està en saber si aquest espai ja és significatiu o no. Si ho és, per a nosaltres l'espai es converteix en un lloc; si no ho és, encara estaríem parlant de l'espai (més endavant volem insistir en aquesta idea).

Itinerari 4. La construcció social de l'espai

Fins aquí, aquestes dues versions de l'espai com a "contenedor" i de l'espai com a "relació". Volem deixar clar que estem d'acord amb algunes de les teoritzacions espacials dels autors presentats a l'anterior punt, però també volem dir que allò que ens resulta més interessant pels nostres interessos són

altres arguments oferts per alguns dels mateixos/es autors/es i que ens fan sospitar que l'espai es pot arribar a concebre com un sinònim de realitat. Per això ara, la hipòtesi que volem presentar és que l'espai es construeix a partir del llenguatge; l'espai és l'àmbit que permet al discurs desplegar-se per donar forma a allò que auto-anomenem espai; l'espai delimita el llenguatge i el llenguatge dicta fins a on arriba l'espai, recollint les idees de Wittgenstein (1958a, 1958b): més enllà de les paraules no existeix res, existeix el buit; l'espai és aquí una extensió que s'imbrica directament amb la nostra realitat, en definitiva, allò que us volem mostrar es com és construeix socialment l'espai.

D'alguna manera, aquest procés de construcció comença en el nostre tarannà diari car en utilitzar la paraula espai en les nostres interaccions socials allò que estem fent amb aquella paraula és dotar-la d'un significat i de significat; allò que estem provocant, senzillament, és l'espurna de la vida d'aquesta paraula: l'espai surt del no res per entrar en el món de l'allò possible.

Però tenim d'altres motius per sospitar de la sinonímia entre espai i realitat, alguns els trobem dins de l'obra de Foucault quan parla del primer com l'indret on la metàfora del llenguatge es fa evident, on aquest pot desplegar-se i desplaçar-se (Foucault, 1964). En un altre escrit el pensador es pregunta a sí mateix i de forma metafòrica, on flota i es posa el llenguatge sinó en aquest lloc que és la plana, que conté unes línies i una superfície; on més pot ubicar-se que no sigui el volum d'un llibre (Foucault, 1996). Tanmateix, el mestre sospita que el llenguatge és cosa de l'espai. Ja des del seu inici el llenguatge es desenvolupa, llisca sobre sí mateix, determinant les seves pròpies eleccions, dissenyant les seves figures i translacions (Foucault, 1996). En aquest mateix llibre, el comentari que efectua l'autor sobre una obra d'un novel·lista francès, contemporani, no té preu: *“la primera novel·la d'Ollier¹⁰ [...] revelava ja una relació més profunda que la d'una descripció o una apel·lació: en el cercle*

¹⁰ La novel·la en qüestió es titula *Été Indien* publicada per l'editorial parisenca *Minuit* l'any 1963.

deixat en blanc d'una regió no cartografiada, el relat havia enlluminat un espai precís, poblat, solcat d'esdeveniments on aquell que els descrivia (enllumenant-los) es trobava compromès i com perdut" (Foucault, 1996: 198). Definitivament per Foucault, el llenguatge i l'espai mantenen una íntima relació.

Seguint amb el discurs espacial de Foucault, en Rojas (1997: 46, 47) expressa algunes de les seves idees amb altres paraules. Us oferim un exemple amb el qual estem d'acord: opinem que la frase més adient és aquella que ens diu que *"el llenguatge crea, recrea i fabrica un espai que no s'havia pensat; els espais impensats deixen de ser-ho quan s'elaboren estructures que permeten allotjar coses que per sí mateixes no podrien trobar-se en cap lloc, solament en aquest punt, on el llenguatge i l'espai es creuen"*. Pel mateix autor el llenguatge, en sí mateix, conté les coses que ens envolten; el llenguatge obtura l'artefacte espacial quan l'anomena, quan el diu; el llenguatge significa i alhora contorneja els objectes que descriu; el llenguatge (en la puresa de l'estil foucaultian) compleix la funció de vigilar i marcar els límits entre els objectes i el buit que hi ha entre ells, en definitiva, *"el llenguatge es desplega en l'espai, en la regió de l'espai, en aquesta regió és on ell parla, és on se'ns és donat [...] L'espai és la morada del llenguatge, és el seu confort i la seva seguretat, ell l'acull, ell el contempla, l'expressa i el manifesta"* (Rojas, 1997: 113). Ja no hi ha cap dubte: espai/llenguatge són dues entitats que es necessiten perquè sense espai no és possible la dicció de les paraules, perquè sense els mots no es poden construir les coses. En aquest sentit, i seguint les idees de Harvey (1998b) la producció de l'espai solament és possible quan es produeix discurs sobre l'espai. L'espai és el mateix llenguatge de l'espai; allò que fa factible que ell mateix s'anuncii; el discurs sobre el propi espai és el que dona a l'espai la possibilitat de la seva pròpia existència. Així també ho expressa Fernández Christlieb (1994: 258): *"el llenguatge és un objecte espacial-temporal; quan està escrit ocupa un lloc en l'espai, com aquestes línies que tenen esquerra i dreta, a dalt i a baix, com les paraules que tenen un lloc i unes altres un altre (l'article a l'esquerra del nom, el verb a la seva dreta) perquè així allò que s'expressa sigui intel·ligible"*.

També ens trobem amb algun autor que prefereix parlar de text i no de llenguatge (en el fons pensem que es cau en la mateixa idea). Una il·lustració d'aquest argument ens la proporciona Delgado (1999a) quan parla de l'espai com un text que algú escriu, però que mai ningú el podrà llegir; un discurs que solament pot ser dit i que solament resulta audible en el mateix moment de ser emès. Un altre autor (Bachelard, 1975: 235) fins i tot s'atreveix a parlar de l'efecte de la paraula en la construcció de l'espai: *“aquella paraula és necessària per donar calma i unitat; aquella paraula que obre un espai, que obre un espai limitat. Aquella paraula que ens ensenya a respirar amb l'aire que reposa en l'horitzó”*. Una frase poètica, sense cap mena de dubte, però que reflecteix de forma clara la idea que portem entre mans. De forma semblant ho expressa Perec (1999: 33) al parlar que l'inici de l'espai solament es pot donar amb les *“paraules, amb signes traçats sobre la pàgina en blanc. Descriure l'espai: nomenar-lo, traçar-lo, com els dibuixants portolans que saturaven les costes amb noms de ports, noms de caps, noms de caletes, fins que la terra solament es separava del mar per una línia de text contínua”*. Per aquest mateix autor, abans de la paraula no existeix res (o gairebé res); un cop iniciada la paraula ja comencen a existir unes línies, les suficients perquè comenci a haver-hi un a dalt i un a baix, un inici i un final, una dreta i una esquerra, un davant i un darrera, etc. Ensopeguem amb més sospites quan Augé (1995) ens parla de l'espai com el lloc en el qual la paraula parlada resta atrapada en l'ambigüitat de les execucions; aquesta sempre apareix com a acte del nostre present i es modifica constantment ja que és carn de múltiples convencions. El mateix Augé (1995: 89) es fa amic de les idees de Certeau al parlar dels relats que *“travessen i organitzen els llocs i del lloc que queda constituït a partir de l'escriptura d'un relat”*. Fins i tot, s'atreveix a dir que mitjançant la seva noció de lloc antropològic, es poden incloure com a discursos, o com a llenguatge, els recorreguts que fem per dins dels nostres espais (també recollit a Mora, 1999, 2003). L'espai ens ofereix la capacitat de deambular per l'interior d'ell però segons Corres (1996), també ens ofereix la capacitat de nomenar, parlar, pensar, actuar i saber. En definitiva, i en paraules

foucaultianes: “l’espai és la unió de dues formes irreductibles: l’allò que és visible i l’allò que és enunciat, l’allò que es pot dir i l’allò que és visible” (Rojas, 1997: 76). Sabent aquest arguments, i fent l’exercici de resumir el que s’ha escrit, no ens resulta gens difícil esbrinar que les paraules i els mots són els grans actors i actrius de l’espai; amb els seus jocs de llenguatges són els encarregats de construir les realitats que ara tenim; per tant, cal estar d’acord amb la idea, senzilla i fàcil, que exposa aquest últim autor de concebre l’espai com el lloc de la realitat i de la vida.

Hem arribat a aquell punt en el qual els arguments d’altres autors/es ens sustenten el nostre discurs sobre l’espai. Suposem que la claredat i el fet contundent d’alguns dels arguments exposats fins aquí ja no ens fan sospitar de les nostres hipòtesis de partida: la sinonímia entre espai-realitat i la construcció social de l’espai. Allò que en certa manera trobem a faltar en aquests discurs que construeix l’espai és el paper que juga el paisatge en aquesta construcció (qüestió que ja exposarem en el tercer viatge), però si que ens agradaria insistir en el paper que juguen els llocs perquè els espais adquireixin un significat per a nosaltres.

Itinerari 5. L’espai prèn significat en els llocs

El significat sobre les parts de l’espai no sobresurt del no res. Les coses que hi ha “dins” de l’espai prenen sentit perquè tenim la capacitat de transformar els llocs simbòlicament i significativament. Malgrat que la vida és un constant anar i venir sense pausa i amb la màxima velocitat, és com si de sobte, ens aturéssim en l’espai i descobríssim que els llocs que hi ha al nostre voltant es tornessin atractius, seductors, i per tant, d’alguna manera ens estiguin influint, i en certa mesura, dient-nos quelcom.

En la realitat globalitzada contemporània, els llocs han pres un cert protagonisme¹¹. Però aquest no és el sentit que el lloc pren aquí sinó que el lloc és considerat com una mutació de l'espai en tant que es torna significatiu. Expressant la idea d'Altman i Zube (1989), l'espai es muda a lloc quan aquest adopta significació. La significació és la conseqüència de la modificació de l'espai per part dels éssers socials en certes situacions i circumstàncies. En d'altres paraules, el lloc és la conseqüència de l'adquisició de significat psicològic i simbòlic per part de les persones i, en aquest procés de significació de l'espai social, podem descobrir que *“una font, un banc a l'ombra d'un arbre, una campà aparentment abandonada, una casa en ruïnes són dipositaris d'interessos i misteris elaborats en les hores i les passejades de moltes persones o nodrits de comentaris acumulats en dies i hores incomptables”* (Valle, 1997: 136). Un argument anàleg és el que ens proposa Augé (1995) quan parla del llocs com a construccions simbòliques de l'espai. Els espais perquè esdevinguin llocs han de complir un mínim de tres trets: jutjar-se com a identificats, relacionals i històrics. Els llocs són l'origen del sentit d'aquell/es que viuen en un determinat espai i, tanmateix, són la causa d'intel·ligibilitat per a aquells/es que l'observen. Per tant, els llocs no poden considerar-se com quelcom passiu, sinó que juguen un paper força actiu en la construcció del simbolisme i del significat de l'espai.

“El lloc és l'oportunitat de l'esdevenir. I aquest, al tornar-se espai, encara que no perdi les seves marques d'origen, guanya característiques locals” (Santos, 1996b: 149). Aquests trets són els patrons a través dels quals l'espai és vestit; són les marques a través de les quals les tisores retallen les formes de la realitat perquè puguin ser compreses i interpretades d'una o altra forma. El lloc també fa plausible la multiplicació i la diversificació dels significats, i com no, l'autonomia d'aquests, entesa aquesta com el fet que en el lloc es produeixi la

¹¹ Recordeu que el fenomen de la globalització està lligat directament amb el fenomen de la localització.

imprevisibilitat de l'esdeveniment, és a dir, *“la possibilitat de construir en el lloc una història de les accions que siguin diferents al projecte”* (Santos, 1996b: 149) d'aquells/es que sustenten el poder i el saber. El lloc, per tant, ens dona l'oportunitat que s'escriguin històries espacials diferents a les que ja ens han explicat i ens venen donades. En definitiva, opinem que és possible situar, ni que sigui en la nostra imaginació, l'espai en un punt i el lloc en un altre i apostar perquè la línia que uneixi aquest dos punts sigui una línia significativa repleta d'història i de relacions socials.

Una altra qüestió que ens captiva és la que ens proposa Augé (1995) al plantejar que un dels possibles efectes de la postmodernitat és la producció d'allò que ell anomena no llocs, o espais que no són en sí, llocs antropològics. Aquests, serien l'antítesi del llocs moderns, ja que no integren els llocs antics, aquells que podien ser catalogats, classificats i categoritzats com a llocs de memòria i que ocupaven un espai amb una demarcació específica. Per tant, els no llocs, es defineixen com la negació dels llocs: espais que no poden definir-se ni com indrets d'identitat, ni com a relacionals, ni com a històrics. Aquests serien llocs pels quals nosaltres transitem, llocs en el quals estem momentàniament, llocs als quals no els hi parem compte, llocs que passen totalment desapercebuts. En els no-llocs ens despleguem com a passejants/es que som, i els nostres cossos *“escriuen un text que no poden llegir, en tant que s'escapa de tot fet llegible. Les traces d'aquestes escriptures infinites, infinitament entrecruades, componen la història múltiple, de la qual no hi ha autors, ni espectadors, fetes de fragments, de trajectòries i d'alteracions.”* (Delgado, 1999b: 14). En definitiva, els no-llocs són llocs que estan allí, que els travessem, però el significat que aquests desprenen ens resulten del tot poc atractius, i per tant, es converteixen en els anomenats “llocs de pas”.

Estant d'acord amb aquesta hipòtesi, i fent-nos nostre també el concepte de no lloc, podrien pensar la Cerdanya com un exemple d'aquest fenomen. Aquí llencem, un avís i una idea que serà exposada més endavant, però això sí, us volem deixar clar que no promulguem, en part, de la definició que ens proposa

Augé (1995) sobre els no-llocs, ja que segons el nostre parer, el llocs sempre tenen i tindran una història, dins d'ells sempre es produiran unes o altres relacions i sempre tindran una o altra significamentació¹² que farà que es desenvolupi una o altra identitat. Així, allò que ha provocat la postmodernitat, no és una negació; allò que ha creat és un trauc entre un període històric i un altre, entre unes relacions i unes altres, entre una identitat i una altra, sempre tenint en compte que estem parlant de processos socials. La conseqüència de la postmodernitat és que esquinça la seqüència d'evolució "lògica" de la memòria col·lectiva, de la identitat col·lectiva, de les relacions socials, dels significats i dels símbols, de la història i del simbolisme... dels llocs. Allò que promou la sobremodernitat és un "ara" que és molt diferent a "l'abans" que teníem; allò que provoca és una ruptura, un divorci, una separació, etc., entre el present i el passat dels indrets; allò que tenim ara no guarda cap relació amb el que teníem abans. Quan això ocorre és vertaderament quan els llocs perden el seu paper simbòlic i relacional i es tornen a convertir en espais (sense significació) o en "llocs de pas".

Com hem vist, i pels arguments exposats fins aquest punt d'aquest itinerari, tenim la necessitat que els nostres llocs siguin significatius, però sobretot, com a éssers socials que som i que vivim en certs espais, també necessitem posar nom a tot allò que ens envolta (inclòs ens cal un nom pel nostre propi espai personal). Aquest serà l'argument que desenvoluparem en el següent itinerari.

Itinerari 6. Els noms de les coses

Que a cadascú de nosaltres se'ns assigna un nom en el moment és un fet evident. Tots i totes portem enganxats i enganxades unes etiquetes

¹² Permeteu-nos aquesta paraula en el sentit que proposa Rubert de Ventós (1980) i permeteu-nos, un cop més, agrair al professor Tirado la seva aportació discursiva en la construcció d'aquesta idea.

identificatives que aporten la informació necessària (i principal) a aquells/es que formen part dels nostres grups més pròxims i quotidians. Utilitzant el títol de Goffman (1959) el nostre nom, no solament és la millor carta de presentació de cara als/a les altres sinó que, sense cap balbuceig, és una de les paraules que més ens influencien i amb la qual més ens identifiquem. Ens convetim en Guillems, Eulàlies, Glòries, Sofies o Arnaus (i en els noms que vosaltres us voleu imaginar), o millor dit, i apel·lant al punt de vista que estem defensant al llarg d'aquest text, el nostre espai queda batejat amb aquest nom o amb aquest altre.

Foto 4: La Glòria i la Sofia quan era petita.

Amb la mateixa necessitat que tenim de posar-nos noms a nosaltres mateixos, necessitem nomenar tot allò que ens enviona. De fet, si us adoneu al vostre voltant no hi ha res que no pugui ser dit: tot allò que esteu veient, escoltant, olorant o tocant té un nom. No hi ha cap element, cap porció, cap tros de l'espai que ara mateix us està rodejant que no us desprengui alguna mena de significat (ni que sigui una mínima referència al color que tenen les coses que teniu al vostre voltant). Per tant, es fa imprescindible (potser perquè anem a la

cerca de l'ordre social) que posem nom a totes les coses que hi ha dins dels nostres espais; i no solament a allò que hi ha dins d'ells, sinó també als espais mateixos.

Ara mateix estic dins del menjador del meu pis i m'estan fent companyia, primer que tot l'ordinador amb el qual estic escrivint aquestes paraules i el sofà en el qual estic assentat. Gràcies a l'aparell de reproducció de cd's puc escoltar la música del *Cirque du Soleil* que ara mateix escolto¹³. A la meva dreta i esquerra hi ha dos petits balcons (que deixen passar la poca marinada que bufa aquesta tarda). Ben per davant meu hi ha un petit armari (de mitja alçada i de color vermell) que guarda una sèrie de llibres (perquè no agafin pols). La part dreta d'aquest petit armari sosté la televisió. Una mica més enllà hi ha un armari antic (que guarda entre d'altres coses: plats, gots, bols i fonts –que són els que s'utilitzen quan hi ha convidats/des). Una mica més enllà hi ha la taula amb quatre cadires antigues i restaurades. Just per darrera la taula hi ha un mig envà que separa el menjador de la cuina americana... i així podria seguir fins descriure l'espai que ara mateix ens és més pròxim, però no us preocupeu que aquí m'aturo¹⁴. No solament hem anat descrivint tot allò que ara mateix està conformant la nostra realitat més pròxima, sinó que d'entrada us hem donat el nom i, per tant, us hem situat en aquell espai en el qual ara mateix ens trobem immersos/es.

A escales superiors l'espai també necessita ser substantivat. De la habitació/menjador de la qual us hem fet aquesta petita descripció, ja us hem dit que podríem continuar descrivint el rebedor, el lavabo, la habitació del petit Joan, l'habitació de matrimoni i així arribaríeu a saber com és el pis en el qual estem passant aquest estiu de calor. Sortint per la porta d'aquest pis us

¹³ Us emplaço a que escolteu tota l'obra musical d'aquest grup de circ/teatral donat que és excel·lent.

¹⁴ Per descripció de cases i coses novel·lades us recomano, com no, la lectura de Perec (1988, 1992, 1999) i Perpinyà (2001).

toparíeu amb dues portes més (dels meus veïns/es) i amb el vell ascensor (que té gairebé vuitanta anys). Com sabeu el conjunt del pisos conformarien l'edifici en el qual estic ara mateix ubicat, alhora el conjunt de cases i edificis que hi al voltant del meu habitatge conformarien el carrer en el qual visc. Els diferents carrers i les diferents illes conformarien el barri de Gràcia; els diferents barris serien les parts de la ciutat comtal; i les diferents ciutats que hi ha al voltant de Barcelona estructurarien l'àrea metropolitana. Com heu llegit només us hem nomenat aquells espais (siguin de la mida que siguin) dels quals en fem un ús habitual, però no hem entrat (de la mateixa manera que no ho hem fet amb el meu pis) en descriure de forma detallada tots aquests indrets sinó això que teniu entre mans i esteu llegint s'acabaria transformant en un text en el qual s'anés nomenant i descrivint quins són aquells espais que ens són més familiars; però si que ens agradaria que féssiu l'esforç de pensar en que passaria si anéssim fent aquesta descripció de forma acurada i amb allò que implica implícitament: *“tot allò que envolta l'home està investit d'un significat, sense el qual hi hauria careència de rellevància per l'ésser humà. És precisament aquest significat o 'idea' que s'interposa entre el medi natural i l'activitat”* (García, 1976: 93-94). Per tant, sigui quin sigui l'espai en el qual ens trobem i sigui quin sigui l'espai pel qual ens desplaçem estem envoltats d'un mar de significats.

Que els components dels espais tinguin “ara” el nom que tenen, que els elements d'aquest indrets siguin com són “ara”, no vol dir que sempre hagi estat així. L'espai manté ara unes característiques “físiques” que li són determinades pel context social i cultural en el qual es troba; però les coses, els elements, les paraules, els significats i els discursos estan sotmesos a les variacions que les persones i les cultures promouen al llarg de la seva vida històrica i social. Per tant, és necessari parlar de la relativització, no solament de les formes espacials, que segons la moda arquitectònica imperant seran unes o unes altres, sinó també de la relativitat dels noms que assignem als diferents espais que ens acompanyen, a la relativitat de les coses que omplen aquest espais, com així també a la transformació que han sofert (i que sofriran)

els significats que omplen de contingut simbòlic els tarannàs diaris que fins ara hem tingut (i els que encara tenen que venir). Anem, en el següent itinerari a explicar, com està etiquetat l'espai actual.

Itinerari 7. L'espai actual: l'espai dels fluxos

Ja hem deixat apuntat que quelcom que ens caracteritza, com a éssers humans que som, és la nostra capacitat per transformar els elements, les coses, els indrets, els llocs que ens envolten. Seguint un argument darwinià, podríem dir que som especialistes en adaptar-nos als entorns que ens rodegen i ens “construeixen” com a persones; o millor dit, som tècnics en canviar i transformar els espais segons les nostres necessitats. L'argument introduït no ha estat a la babalà: *“la ciència, la tecnologia i la informació estan en la base mateixa de totes les formes d'utilització i funcionament de l'espai, a l'igual que participen en la creació de nous processos vitals i en la producció de noves espècies (animals i vegetals)”* (Santos, 1996b: 134). Hem estat capaços, gràcies a l'ús que n'hem fet d'aquest saber científic i tecnològic, de transformar la natura en espai. L'espai, tal i com ja deia Marx, és una segona naturalesa transformada; és així que podem considerar l'espai i la natura com a sinònims (Santos, 1996b).

Explicant una mica millor aquest sinònims, i seguint el fil argumental d'aquest autor, s'ha de tenir en compte que aquesta transformació (i sobretot la racionalització de la natura) té com a base la producció, és a dir, *“la transformació de l'espai 'natural' en espai productiu”* (Santos, 1996b: 38) i, per tant, considerar l'espai com a aquella *“matèria treballada per excel·lència. Cap dels objectes socials tenen una imposició tan gran sobre l'home, cap està tan present en l'allò quotidià de les persones. La casa, el lloc de treball, els punts de trobada, els camins que uneixen aquests punts, són igualment elements passius que condicionen l'activitat dels homes i regeixen la pràctica social. La praxis, ingredient fonamental de la transformació de la naturalesa humana, és una dada socio-econòmica, però també és tributària dels imperatius espacials”*

(Santos, 1996b: 28). Aquesta transformació no es realitza de manera ocasional: les direccions que segueixen els diferents vectors incorporats sempre estan guiades per aquelles institucions o grups políticament dominats. Així, segons les diferents èpoques històriques i socials, hi hauran espais que seran més apropiats, és a dir, que configuraran l'imaginari col·lectiu de les persones (en l'època que ens ocupa són els espais de la postmodernitat¹⁵ o espais que entraran més en desús i, per tant, cauran en l'oblit de la col·lectivitat tant simbòlicament com significativament

L'espai es converteix, doncs, en quelcom dinàmic i canviant per excel·lència; dins del qual sembla que hi hagi una espurna (no se sap molt bé a quin lloc) que va transformant (potser de forma minsa però constant) la realitat que ens és més propera (i la que no ho és també). Aquests petits canvis espacials són els que han anat escrivint la història, o millor dit, les històries (personals i socials). Aquestes no es podrien escriure per fora de l'espai. *“De fet, la unitat de la continuïtat i de la discontinuïtat del procés històric no pot ser realitzada sinó en l'espai i per l'espai. L'evolució de la formació social està condicionada per l'organització de l'espai, és a dir, per les dades que depenen directament de la formació social actual, però també de les formacions econòmiques i socials permanents”* (Santos, 1996b: 26). Per tant, l'espai es converteix en l'únic rerafons en el qual es van sumant els diferents moments anteriors (un darrera l'altre); en el qual es van donant els abans i els ares; els ahirs i els avuis. Necessàriament necessitem de l'espai no solament perquè existeixi la història,

¹⁵ *“En l'arquitectura postmoderna preval un tipus de disseny que podria valer per a qualsevol lloc del món, i que creix com a objectes descontextualitzats, amb la finalitat de potenciar-se en tant que símbols delirants generadors d'espectacle. La velocitat amb que es generen barris sencers, concentracions d'oficines i centres comercials assimila l'arquitectura a un gran 'tinglado', a una fira. La ciutat que es reconstrueix de manera continua crea noves àrees de condensació urbana com a conjunt d'atraccions arquitectòniques vistoses, lluminoses: un gran show arquitectònic. 'Com un gran tetris (video-joc) en el que s'apilen blocs', han definit A. Zaera-Polo el projecte que comparteixen amb Isozaki”* (Ecologistas en acción, 2001).

sinó perquè també l'allò social sigui possible donat que l'espai "*en si mateix és social*" (Santos, 1996b: 18). No podem pensar en cap mena de forma social que no sigui espacial. L'allò social s'escriu i s'inscriu en i dins de l'espai i, alhora, l'espai és transformat a partir de les mutacions socials. O dit en unes altres paraules: "*l'espai no és una fotocòpia de la societat: és la societat mateixa. [...] L'espai (no és un reflex de la societat, sino la seva expressió) és l'expressió de la societat*" (Susser, 2001: 433).

L'avui i l'ara en el qual es troba l'espai, ha estat etiquetat amb el nom femení de globalització. L'espai no és aliè a aquesta etiqueta sinó que vertaderament n'és el protagonista (i del braç va acompanyat de la ciutat, de l'economia, de les malalties, de les guerres i de tot allò que faci falta). El moment social i històric actual és aquell en el qual la construcció i reconstrucció de l'espai té només un únic contingut: el coneixement i les noves tecnologies. L'espai en el qual ens trobem ubicats és l'anomenat (segons Castells, 1997) l'espai dels fluxos. La realitat actual està sotmesa a fluxos de tota mena: fluxos de capital, fluxos d'informació, fluxos de tecnologia, fluxos d'interacció institucional, fluxos d'imatges, de sons i de símbols i, sobretot, fluxos de persones. Els fluxos, per tant, s'han convertit en els processos socials dominants en la nostra vida econòmica, política i simbòlica. Així doncs, l'espai dels fluxos el podem entendre com "*l'organització material de les pràctiques socials en temps compartit que funcionen a través dels fluxos*" entenent aquests com "*seqüències d'intercanvi i interacció determinades, repetitives i programables entre les posicions físicament inconnexes que mantenen els actors socials (en les estructures econòmiques, polítiques i simbòliques de la societat) ubicats*" (Susser, 2001: 434) en la societat del coneixement i de la informació.

L'estructura sobre la qual es desplegaria l'espai dels fluxos estaria conformat per tres capes (Castells citat per Susser, 2001: 435-438):

La primera estaria composta per un circuit d'impulsos electrònics (microelectrònica, telecomunicacions, processament informàtic, sistemes de

radiodifusió i transport d'alta velocitat). En conjunt, formen una capa espacial (ocupant un espai i volum concret) en forma de xarxa, de manera que cap lloc que està intercomunicat pot existir per sí mateix donat que les posicions només es poden definir pels intercanvis de fluxos que es donen a l'interior de la xarxa.

La segona estaria conformada pels nodes i pels eixos. *“L'entramat de fluxos es basa en una xarxa electrònica que connecta llocs concrets, els quals funcionen jeràrquicament. Uns quants funcionen com a centres estratègics, nodes fonamentals de la multiplicitat d'elements integrats a la xarxa, i altres com a eixos de comunicació. La integració a la xarxa de fluxos situa els llocs en una jerarquia global que assigna papers específics, nivells de riquesa, informació i poder.”* (Garcia, 2003).

I finalment, la tercera i última capa la formarien les elits gestores dominants que són les encarregades de donar les direccions en torn a les quals l'espai dels fluxos s'ha d'articular. Sabent tots nosaltres (per les condicions històriques i socials) que l'espai dels fluxos no és l'única forma espacial que pot existir, aquesta lògica espacial s'ha acabat imposant en funció de *“l'elit tecnòcrata-financera-gestora que ocupa les posicions destacades en les nostres societats també tindrà unes necessitats espacials específiques en quan al recolzament material/espacial del seus interessos i pràctiques”* (Susser, 2001: 438).

La manifestació d'aquestes tres capes té com a primera conseqüència que en l'actual realitat de les noves tecnologies i de la informació és doni, de forma evident, una reducció de les distàncies i del temps del desplaçament: aquelles vies (siguin asfaltades, de tren o àrees) d'antuvi s'han millorat ostensiblement; aquell trajecte que no fa molts anys recorriem en unes quantes hores, ara queda reduït a menys d'una hora o pocs minuts. Gràcies a la transformació dels fluxos hom pot anar d'un lloc a un altre de la ciutat gairebé de forma instantània o bé pot traslladar-se ràpidament a altres ciutats o indrets. Practiquem allò que Beck (1998) anomena topopoligàmia, que no és altra cosa que la possibilitat d'experienciar molts llocs en un període molt curt de temps;

així ho il·lustra García (2003): *“De ben segur que aquest matí hem sentit la ràdio una estona mentre fèiem l’esmorzar. Potser hem agafat el transport públic o el cotxe i hem creuat la ciutat. A la feina, segur que hem navegat i hem visitat una sucursal xilena, o hem saludat una persona del Quebec. De tornada ens parem a comprar a la sempre oportuna botiga regentada per neozelandesos, trobem a la bústia una oferta per a passar les vacances al Marroc i una postal dels nostres parents aragonesos, i descansem al sofà veient cocodrils japonesos o l’última sèrie nord-americana i sentint música francesa.*

La mateixa vida s’ha convertit en una vida de viatges, físics, imaginaris, comunicatius o audiovisuals. El nostre entorn canvia constantment, de símbols, de persones, d’imatges, etc. És un lloc topopoligàmic, ple de mobilitat externa i interna, física i imaginària, mètrica i sensitiva”.

Aquesta és una de les primeres conseqüències que s’ha donat en l’espai dels fluxos que està íntimament lligada amb el fenomen de la connectivitat. La reducció del temps i de les distàncies ha estat possible gràcies a què en l’espai dels fluxos s’ha donat, per damunt de tot, una intensificació molt important de les connexions arreu del món global. Potser aquest és un dels trets més característics del fenomen de la globalització: aquest creixement tant agosarat d’interconnexions i interaccions i les múltiples formes que aquestes han adoptat. Visquem rodejats d’elles: des d’un simple missatge al nostre correu electrònic que ens l’envia un/a amic/ga que està viatjant per Mèxic, passant per la possibilitat d’encarregar una taula en un restaurant de Nova York i acabant per assabentar-nos per la televisió dels diferents casos d’una estranya malaltia que s’està donant en diferents punts del planeta. Aquests conjunt d’esdeveniments puntuals crea, per tant, un engranatge de connexions discursives i simbòliques que connecten directament: es relacionen de forma directa les nostres formes polítiques i econòmiques diàries, les nostres experiències i les nostres formes de fer més habituals, les nostres practiques socials més locals amb el conjunt de fets que es donen en la resta de l’espai dels fluxos.

I una tercera característica que es dóna és l'espai dels fluxos (i des del nostre punt de vista la més important) és la mobilitat que es produeix en el seu l'interior. Ens localitzem, i mai millor dit, en la cultura del moure'ns: dins de l'espai repetim sempre les mateixes pautes, repetim sempre el mateix tipus de vida, amb desplaçaments cap amunt i cap avall en els seus atlas moderns.

Foto 5: Un exemple d'aquesta mobilitat són les rondes de Barcelona en el dia a dia. Penseu, per un moment, quina és la quantitat de vehicles i, per tant, de persones que es desplacen al llarg del dia.

En aquest sentit l'home o la dona habitant de l'urbs recupera velles formes de vida com, per exemple, la transhumància i es converteix, segons Delgado (1999a: 122), en "*un transeünt, és a dir, en una persona que està en trànsit, en passage. Trànsit, transeünt, del llatí transeo –passar, anar d'un lloc a un altre, transformar-se, anar més enllà de, transcórrer, recórrer ràpidament, etc.,- i que té com a participi transitus: acció de passar, de canviar de condició. Transitus, com a substantiu: lloc de pas ¿O és que no es podria dir de tot usuari de l'espai públic o semi-públic que és un ésser del llindar, predisposat a allò que surti, estranger, adolescent, enamorant, outsider, algú sempre disposat a qualsevol cosa?*". O potser allò que ara estem reivindicant és el nostre dret a la mobilitat i el dret a no pertànyer a cap lloc en concret: trencar amb les nostres arrels de naixement geogràfic. Com bé ho expressa Mora (1999: 102; 2003: 99) "*moure'ns com a part de la nostra herència cainita que ens permet escapar de la vigilància gelosa del Déu-panòptic i fundar noves ciutats. Fundar maneres*

diferents de veure, imaginar i sentir els espais. Cadascú/una de nosaltres és més o menys un estranger a l'interior de la societat, un rodamón sense terra en potència". O qui sap si allò que realment provoca aquest dret a la mobilitat és la mateixa ciutat quan ens obliga a escapar-nos d'ella, a fugir-ne per culpa del soroll, de la concentració de persones, per l'estrès quotidià, etc.; així ho ironitza en Calvino (1996: 78): *"el dia que els habitants d'Eutropia se senten aclaparats pel cansament i ningú suporta més el seu treball, els seus pares, la seva casa i el seu carrer, els deutes, la gent a la que ha de saludar o que et saluda, aleshores tota la ciutadania decideix traslladar-se a la ciutat veïna que està allí, esperant-los, buida i com nova, on cadascú prendrà un altre treball, una altra dona, veurà un altre paisatge en obrir les finestres, passejarà totes les nits amb d'altres passatemps, amistats, maledicències. Així les seves vides es renoven de mudança en mudança entre ciutats*". L'espai, el fet de moure'ns per l'interior d'ell, fa que ens convertim en infidels en potència i l'anonimat que descobrim dins d'ell ens permet el gust del variar per variar: canviar de casa, de decoració, de col·locació de mobles, o de menjar cada dia en un lloc diferent d'un plat diferent, canviar de parella segons ens convingui, o de sexe, o d'espècie, o de forat.

L'espai és mòbil perquè incorpora i posa a la nostra disposició els elements que ens permeten anar d'un punt de l'espai a un altre, les portes d'entrada d'aquest punts i, com no, tota una sèrie de tecnologies que ens traslladen (a la major velocitat possible) per l'espai.

El primer en incorporar-se fou l'estació de tren. Aquesta edificació s'ha convertit en la porta que ens permet imaginar els viatges possibles vers l'espai: *"les estacions tenen que traspuar experiència, tenen que brillar d'experiències adquiribles i significatives [...] i es presenten i promouen 'un món d'experiències amb connexions ferroviàries' (Welsch, 1996: 2)"* (Amedola, 2000: 163). Potser és per tot això que és té una cura especial per a restaurar i per a conservar els edificis de les estacions de tren (us podeu fixar, per exemple, en l'estació de

França, en el context català, o en d'altres estacions que hi ha en altres indrets: la *Queen Victoria Station*, la *Penn Station* de Nova York, etc.).

Al mateix temps que apareixen les estacions també sorgiren les vies del ferrocarril. Indubtablement, aquesta simple combinació de via més travessera és una de les incorporacions tecnològiques que més s'ha estès sobre l'espai i que més rendibilitat econòmica ha tingut (sinó podeu problematitzar si realment s'ha innovat molt des de que es va inaugurar la primera línia de tren entre Stockton i Darlington (Anglaterra) l'any 1825. La via fèrria s'ha sobrevaloritzat en l'espai actual (sobretot per fer-li la competència a les vies aèries) ja que estan emergint, arreu dels països més avançats tecnològicament, les línies d'alta velocitat. La velocitat del flux d'antuvi s'ha multiplicat fins a arribar a límits impensables fa uns quants anys.

L'espai també s'ha omplert de tubs. El metro (en qualsevol espai urbà, però potser a Bilbao és on es fa més evident) és el tub a través del qual milers i milers de persones passen (en el sentit de temps i de mobilitat) gran part del nostre temps. Anem d'una estació a una altra del metro, de la mateixa manera que anem d'una plana *web* a una altra. El *clic* al *link* de la plana *web* es converteix en el trajecte que hi ha entre una estació de metro i una altra. És aquí on es produeix gran part del moviment implícit en i de l'espai.

Foto 6: A Bilbao el tub del metro sobresurt com un element del paisatge de la ciutat.

La xarxa del metro és un indicador de com la tela de l'aranya d'aquest tub es va estenent al llarg del "foradat" espai. A través dels colors de les diferents línies que componen el mapa del metro ens podem fer una imatge "parcial" (donat que el metro no arriba fins a tots els indrets) de quin és el territori que abasta la ciutat.

Si en cada estació de metro fem l'exercici de sortir fora de l'andana, obtindrem també diferents visions (diferents planes *webs*) de com són els diferents espais que conformen l'espai i també albiraríem quin és el moviment "explícit" de l'espai. Les voreres, els carrers, les rambles, les avingudes, les rondes, les carreteres, les autovies, les autovies, els eixos són vertaderament els fluxos indicadors que el moviment i la mobilitat de l'espai és un constant anar i venir, és un constant no parar. Vertaderament, la càmera que enfoca el nostre espai més quotidià està sempre enregistrant el moviment que hi ha al nostre voltant. Per molt que ens entossudim en deixar-ho de fer, en descansar una estona de tanta bellugadissa, no podem assolir aquest desig.

Els aeroports són els hereus de les velles portes (representades per les estacions de ferrocarril que ja hem esmentat més amunt) i s'han convertit en els espais de pas per excel·lència. L'aeroport expressa la universalitat del trajecte, del viatge, del flux i també la estandardització d'aquests (mateixa forma de realitzar els trajectes: arribar una hora abans, embarcar, pujar a l'avió, degustació del menú en miniatura durant el trajecte i quan s'arriba fins el punt desitjat, sortir ràpidament en busca potser d'un nou trajecte). Edificis que s'han metamorfosejat en autèntics monuments de les ciutats, que pretenen donar imatges futuristes dels països en els quals estan ubicats o que, finalment, es converteixen en una part més de la ciutat (fins el punt de poder parlar de barris aeroportuaris (Sudjic, 1992) o de ciutats aeroport (Güller i Güller, 2000).

I finalment, sobretot l'espai s'ha omplert de cotxes, amb els quals *"cadascú pot traçar –qual nou Ulisses- la seva pròpia estratègia urbana de supervivència. El nou Odisseu urbà, impulsat pels desigs i la curiositat, es mou en la ciutat com*

una bombolla de subjectivitat protegida –en viatge cap a Ítaca amb walkman?- per a que la seva exploració esdevingui de la mateixa manera que li ha ensenyat el flâneur vuitcentista, el seu avant-passat directe, sense el perill de ser contaminat o esgarrapat per la ciutat i les seves gents.

L'automòbil, sobretot aquell que és més recent tecnològicament parlant, és per definició descontextualitzant i per això bombolla protegida per excel·lència i instrument principal del viatge de l'Ulises metropolità. Gràcies a les suspensions perfectes, aire condicionat i ràdio, el cotxe és capaç d'aïllar perfectament del lloc i del món al seu habitant.

La carcassa de l'automòbil insonoritzada, esmorteïda, climatitzada, relaxant, mediàtica, interconnectada –amb telèfon mòbil i fax- és la reproducció, on the road, de l'Hotel Sheraton o del Hilton, que permeten al turista o a l'home de negocis [...] que se senti en la seva casa, des de Bombay a Roma, des de Madrid a Singapur o Lusaka.” (Amendola, 2000: 107).

Explicats aquest elements, explicades les portes d'entrada (i potser de sortida), explicades les formes i les característiques dels fluxos, no podem negar que l'espai s'ha transmutat de tal manera que només l'usem per a ser traspassat. Sembla com si en tot moment estiguéssim obrint portes que ens permeten passar d'un instant a un altre, que ens permeten ara poder estar aquí i en un instant molt curt de temps està allà, que donen la possibilitat de traslladar-nos fins qualsevol racó de l'espai que nosaltres volem o desitgem.

Itinerari 8. La ciutat: el gran escenari de l'espai

Ara que ja tenim coneixement de quin és el espai més actual, que sabem que tot allò que ens rodeja esdevé significatiu, que tenim constància del paper que juguen els llocs en que això succeeixi i que ja sabem quina és la concepció de l'espai com a categoria o com a lloc d'interacció per excel·lència, volem encetar un darrer itinerari que ens serveixi com excusa per poder continuar el proper viatge.

En aquest darrer itinerari us volem mostrar el context (urbà) que per excel·lència deixa que els mots, les paraules més actuals... es construeixen en frases, en discursos. Com si d'una estrena d'una pel·lícula es tractés, l'espai es converteix en una catifa (multicolor i multiforme) per la qual van passant tots els mots urbans i els mots de la burg. Dins d'aquesta volum, el discurs de la ciutat pren la paraula per apropiar-se de tots el contorns, de tots els indrets, de tots els racons...; l'espai és el lloc en el qual la ciutat es pot desplegar en tota la seva màxima extensió, perquè com bé veurem en el segon viatge, en aquest començament de mil·lenni ja no podem pensar en el camp, donat que aquest ja ha estat engolit per aquest gran discurs urbà (un discurs prenyat d'un color grisenc, d'asfalt, de llambordes, de cotxes i de persones). Per tant, *“l'espai és simplement un medium, és a dir, un medi i un entorn, un instrument, un intermediari”* (Lefebvre, 1971: 243) una excusa perquè la ciutat hagi sorgit i hagi crescut de la forma que ho ha fet.

Gràcies a aquest desplegament tan espectacular, la ciutat assaja totes les seves formes i els seus colors: cases modernistes o postmodernes; gratacels olímpics o edificis reciclats convertits en museus; carrerons antics estrets o carrers col·locats de forma paral·lela i perpendicular; avingudes diagonals o meridians o autopistes i autovies amb punts d'inici (però sense punt final); espais de lleure (coberts d'aquestes autovies o autopistes quan passen pel bell mig de la ciutat) que serveixen com a punt d'intersecció i de reunió de dos barris que abans estaven separats per aquesta gran barrera d'asfalt o places dures repartides al llarg de la ciutat amb la intenció que les persones escapin d'elles; esglésies o sinagogues; mercats de la Boqueria o grans superfícies comercials. La ciutat juga amb l'espai i aquest es converteix en un laboratori de com pot ser la realitat urbana. Per tant, l'espai segons quina sigui la xerrameca que tingui la ciutat es multiplicarà, es fragmentarà o es diversificarà (Perec, 1999) de diferents maneres: segons quina sigui la seva inventiva l'espai tindrà un ús o un altre, tindrà aquesta funció o potser aquesta altra; segons com sigui la seva improvisació tindrà uns matisos o uns altres. La metròpolis ha esdevingut, doncs, el mirall en el qual podem veure reflectit l'espai, és a dir, el

vidre del mirall és allò que permet que l'espai deixi de ser quelcom abstracte i es faci evident (per nosaltres) amb aquesta multitud d'aparences i de tonalitats.

Les formes de les urbs (i, per tant, de l'espai) que ens resulten més familiars són aquelles que podem recórrer, que podem traspassar, que podem conèixer (bé perquè accedim a elles de forma continua o perquè ho fem ocasionalment). Però imagineu-vos per un moment dins d'una ciutat qualsevol i imagineu tots aquells espais pels quals encara no hi heu passat, que encara no heu utilitzat: botigues en les quals encara no hi heu comprat cap peça de vestir o cap aliment; restaurants en els quals encara no hi heu realitzat cap àpat; bars en els quals encara no hi heu pres cap copa; locals nocturns o discoteques en les quals encara no hi heu fet cap ball; multicentres comercials en els quals encara us falta passar-hi el dia i donar voltes i voltes fins a retornar cap a les vostres cases; estacions de tren o aeroports en les quals encara no hi heu iniciat cap viatge, etc. Evidentment hem descobert i conegut moltes formes espacials (les més quotidianes) però en són la minoria donat que per a molts viatges i recorreguts que fem per la nostra ciutat (o per altres ciutats en les quals hem estat) encara ens quedem curts/es en aquest coneixement i saber sobre l'espai. A més a més, com bé sabeu, quan viatgem a una altra ciutat, els trajectes per aquests espais, per aquestes ciutats, ja estan guiats abans de “sortir de casa”. Som poques les persones que ens dediquem a “descobrir” lliurement els espais que ens són desconeguts i recorrem, bé a les guies turístiques, bé als/a les que ja han travessat abans que nosaltres aquests espais, per a rebre les instruccions d'ús i de direcció d'aquests zones de la realitat que encara ens resulten una incògnita; així ho apunta Careri (2003) al dir que els/les urbanistes i els/les ciutadans/es sabem molt poc de les nostres ciutats, que els “mapes mentals” d'aquests/es tenen grans llacunes amnèsiques, donat que al seu voltant només existeix un espai preelaborat pels mitjans de comunicació i per un xic de sentit comú. Però encara queden zones senceres per a explorar i descobrir; indrets als quals encara els hi tenim que posar un nom; encara ens podem inventar noves geografies i noves mitologies que ens serveixen per descobrir aquests espais ignorats.

Itinerari 9. Final del primer viatge

La reflexió final d'aquest primer viatge girarà al voltant de dos eixos: el primer, i pels diferents arguments que hem exposat en els diferents moments d'aquest primer viatge, sobre la necessitat d'incloure la noció d'espai dins del context teòric i conceptual de la Psicologia Ambiental. A partir d'aquí estarem en condicions de plantejar una perspectiva socioambiental que vertaderament estudi la interacció entre l'espai com a persona, l'espai com a "jo" i l'espai ambiental que ens envolta, l'espai de l'allò col·lectiu, l'espai de la nostra realitat quotidiana, és a dir, com una continuïtat entre aquests espais (i no amb les barreres cognitives o perceptives com les donades fins aquest moment). Per poder analitzar aquests diferents espais la Psicologia Ambiental Espacialitzada haurà de tenir en compte els diferents discursos que es despleguen per l'espai i que, per tant, construeixen tant els nostres espais personals o individuals com els nostres espais col·lectius o socials. Una Psicologia Ambiental Espacialitzada que descriu tot allò que ens està envoltant, fent l'exercici d'anotar acuradament quins són aquells espais més quotidians. Una Psicologia Ambiental Espacialitzada que descobreixi quins són els significats que els espais (i els discursos que els componen) ens desprenen. Una Psicologia Ambiental Espacialitzada que indagui com nosaltres, les persones, experienciem els nostres espais i com nosaltres, els éssers socials, interaccionem en les nostres realitats.

El segon eix el desenvolupem a partir d'establir connexions entre la Cerdanya i l'espai dels fluxos i l'espai urbà actual. En aquest sentit, és necessari que destaquem que el significat que tenia l'espai cerdà temps enrera, allò que ell ens comunicava, els discursos que en ell habitaven, guarden poques semblances amb allò que, en el context de metròpolis, ens està comunicant. En aquest sentit, l'espai cerdà actual comença a dependre's d'aquells trets més característics dels àmbits rurals i comencen a inserir-se d'altres elements (sobretot urbans) que ens fan sospitar que les coses ja mai seran com eren "abans". Per tant, a la Cerdanya hi ha hagut un canvi prou important, donat que

hom té la sensació que hi hagi un trencament, una desconexió entre l'espai rural i comarcal de fa unes dècades i l'actual espai rural (ja desaparegut).

La Cerdanya també alberga d'altres característiques de l'espai dels fluxos. L'espai cerdà, abans d'entrar en l'època de la globalització anava a un ritme més "calmat" (com si el temps anés més poc a poc). En aquests moments, com succeeix en la metròpolis, l'espai cerdà està sotmès a un augment de la mobilitat pel seu interior. Tenint en compte aquest argument, podríem expressar encertadament que la comarca s'ha convertit en un dels múltiples espais pels quals els/les ciutadans/es "traspassem" en algun moment de la nostra setmana, és a dir, en un lloc en el qual no ens aturem de forma constant car solament tenim la necessitat de restar en ell durant en moments puntuals (sobretot els caps de setmana o els períodes de vacances).

També al iniciar-se aquest mil·lenni ens resulta evident la Interdependència de l'espai cerdà amb l'espai urbà actual, amb la metròpolis; aquests dos espais estan connectats més que mai a través dels seus eixos. En certa mesura, l'espai urbà es converteix en el centre estratègic per l'espai cerdà. Amb la potenciació de la connexió s'ha produït una reducció de la distància entre aquests dos espais i un augment de velocitat per anar d'un espai a un altre.

En definitiva, dins de l'espai cerdà han aparegut un nou discurs; un discurs de tipus urbà que ha possibilitat que el discurs sobre l'allò rural s'hagin silenciats. Per tant, l'espai ceretà ha estat transformat segons les necessitats de la metròpolis de forma racional i acuradament urbana i amb l'ajuda, sobretot, de la tècnica i de les noves tecnologies de la informació i de la comunicació. En certa mesura, el vector que ha marcat la direcció de dita transformació ha estat el discurs de la metròpolis.

Viatge segon: per la ciutat

“No tinc molt a dir a propòsit del camp: el camp no existeix, és una il·lusió.” (Perec, 1999: 107).

El viatge que ara us proposo no té un rumb fix. I no el té perquè és laberíntic. I ho és perquè, tal i com intentarem demostrar, a mesura que es vagin inserint les paraules en aquestes planes, la ciutat s’ha convertit justament en això: en un laberint. En un laberint del qual ja no podrem sortir-ne mai. En paraules d’Azúa (1999: 25) ja no *“tornarem a l’ordre extern, mai més sortirem ja de la ciutat. Amb el nostre pare Caín vàrem ser expulsats d’aquell lloc que unia en un sola dansa estrelles i puces, volcans i figueres de moro, selves i oceans i sargantanes. Estem tancats en la ciutat com en un ventre femení, esperant que algun dia aconseguim construir post-humans capaços de veure una llum sense mort”*. La ciutat, o millor dit, la metròpolis, ha empastifat tot el territori de color gris (de dia) i de llums de colors (de nit). Aquest, és per tant, el gran discurs “dominant”, el discurs “institucionalitzat” de la ciutat que s’ha repartit arreu del territori i de l’espai.

La intenció d’aquest segon viatge¹⁶ és que visiteu els fragments més actuals sobre els discurs de la ciutat; que descobriu quin són aquelles parts de la ciutat que estan més de moda... tot tenint en compte que la ciutat s’ha posat al servei de la globalització perquè aquesta es faci explícita i evident. En aquest context, serà necessari analitzar com la ciutat s’ha diluït al llarg del territori català, com la ciutat s’ha globalitzat arreu (no solament sobre el terreny més proper sinó també a escala mundial), com, en definitiva, la ciutat s’ha dilatat fins a tals extrems que, fins i tot, ara ja podem parlar de la mort de la ciutat, per donar pas a la metròpolis. Donades aquestes dimensions tant descomunals, donat aquest canvi d’escala, la metròpolis ha aparegut davant nostre com quelcom que ens

¹⁶ La visió de la metròpolis que us mostrem al llarg d’aquest segon viatge està contextualitzada en el moment actual i més proper, però segurament aquest fet es pot traslladar a les altres metròpolis occidentals i mundials que coneixeu.

pot resultar estrany, com quelcom que no sigui del tot entès. Amb la producció d'un context ciutadà tan ampli, és dilueix allò que la metròpolis ens vol explicar. Les paraules es difuminen, es tornen borroses, i l'espai urbà es torna irreconeixible. Donat aquest fenomen físic i social tan ampli, apostem per recuperar una "bella" i "vella" ciència (que no té cap punt de connexió amb la ciència que coneixem): la de la passeologia¹⁷; baixar d'escala (de 1:2 a 1:10.000.000) per situar-nos en el nivell més baix de la metròpolis i d'aquesta manera poder caminar per ella. Un cop haguem posat els peus en terra us hem d'indicar que ja estareu ubicats en el segon fragment d'aquest viatge, estareu ja a la ciutat que es deixa passejar.

En el tercer fragment de ciutat, us topareu amb la parella globalització-postmodernitat (agafadetes de la mà), la qual ens mostrarà que l'efecte principal del discurs de la metròpolis postmoderna és que ens col·loquem en una espècie de ciutat hiper-real, en una mena de ciutat de l'alegria constant (sense prendre però drogues), en un deliri de metàfores i símbols postmoderns que ens tornen a col·locar (de nou) fora de les perspectives que ens permeten estudiar les realitats urbanes més pròpies. Per tant, serà necessari, reprendre el camí de la quotidianitat urbana i tornar a aterrar de nou en la visió de la metròpolis d'un dia qualsevol i visitar dos fragments més de la ciutat. Reprenem en aquests bocins de la ciutat dos discursos més senzills: allò que ens diu la ciutat de dia i allò que ens diu la ciutat quan ja és nit.

I per finalitzar aquest viatge us proposem que visiteu un nou fragment i concepte de ciutat: la ciutat l·lindar, com a part de la metròpolis que està ubicada just en els extrems d'aquesta. Descobrirem, per tant, com és aquest model de ciutat i, finalment, la Cerdanya serà presentada com exemple d'aquest tipus de ciutat, tenint en compte que aquesta contrada dels Pirineus,

¹⁷ El primer autor que ens parla de la ciència del caminar és Burckhart (1991).

després de la lectura de tot el nostre trajecte, ja haurà perdut tot aquell encant d'antany.

Itinerari 10. La ciutat líquida

És curiosa la visió dels poetes. Potser el fet de tenir aquest sisè sentit del romanticisme incorporat, podem captar abans que cap altra persona quin serà l'evolució, quin serà el procés que seguiran les coses, les persones, o en el cas que ens ocupa, la ciutat.

Els versos de dos poetes, en Verhaeren -escriptor d'origen belga que al final del segle XIX va escriure la obra "*Les villes tentaculaires*" (1895)- que començà la seva obra amb els següents mots:

"la plana està trista i cansada i ja no es defensa més.

La plana està trista i morta i la ciutat la devora"

I la ja coneguda Oda a Barcelona, d'en Verdaguer (1922), descriuen amb poques paraules i amb un sentit metafòric prou important allò, que ha estat, sobretot al llarg del segle XX, "*la progressiva dissolució de la tradicional separació entre ciutat i camp*" (Nel·lo, 1998: 47). Però aquest fet no és el resultat d'una casualitat. Anem-lo a desenvolupar un xic més.

Foto 7: Antigament en els voltants de la ciutat, fora de les muralles, es diferenciava perfectament el camp.

La ciutat va néixer (en un nucli inicial), la ciutat ha crescut, la ciutat s'ha transformat i finalment ha esdevingut allò que hom pot contemplar i recórrer cada dia amb els ulls o amb els peus. La ciutat ha sofert l'evolució que ha sofert perquè aquesta *“a diferència de les aldees i dels pobles, són plàstiques per naturalesa”* (Harvey, 1998b: 18). Però la ciutat també és allò que és perquè està afectada per la història (per la seva pròpia i per la història de tots i de totes).

Com ens explica Nel-lo (1998: 47) *“la separació formal i jurídica entre ciutat i camp es trencà a partir de la Revolució Francesa”* i ja entrat el segle XX serà la burgesia la que acaba sotmeten definitivament el camp a la ciutat. El mateix autor (Nel-lo, 2001: 17), uns anys més tard utilitza un passatge d'un manifest de Marx i Engels (1848) per dir que aquesta *“classe social” “ha sotmès el camp al domini de la ciutat; ha creat ciutats enormes; ha augmentat en un grau molt elevat la població urbana respecte a la rural, i d'aquesta manera ha arrencat una part considerable de la població de la idiosincràsia de la vida rural. Així com ha fet el camp depenent de la ciutat, ha fet dels països bàrbars i semibàrbars dependents dels civilitzats, els pobles pagesos dels pobles burgesos, Orient d'Occident”*. Així doncs, en el cas que ens ocupa, la burgesia catalana, no solament s'encarrega d'omplir l'eixample de la ciutat sinó també de construir les primeres cases modernistes, primer a les *“afores”* del que antigament era la ciutat, i més tard, en el camp català.

La natura, en aquest context històric, era contemplada com un (bell) error (Moles, 1982). Davant d'aquesta *“errada”*, la ciutat, però, no es pot quedar plegada de mans; per tant, amb l'ajuda de les transformacions econòmiques i tecnològiques subsegüents la ciutat comença ha tornar-se complexa de manera constant i abasta, dia a dia, més i més terreny; es produeix, cada vegada més l'èxode de l'espècie humana escapant-se de la ciutat cap el món rural. Malgrat aquest intent de voler esvaïr-se de la trama urbana, i d'allò que ella genera, els ciutadans i les ciutadanes que construeixen les seves cases al camp no van al camp. Aquests i aquestes vehiculen la ciutat; la porten amb

ella; destrueixen el camp anant a la seva casa de camp; el fan desaparèixer, “com el turista fa desaparèixer allò que hom busca d'autenticitat en la ciutat antiga” (Lefebvre, 1971: 192). La natura, quelcom que resultava, d'antuvi, ingovernable, queda integrada dins dels tentacles poderosos de la ciutat i, d'aquesta forma l'error, queda corregit. Mitjançant l'enverinament i el devorament de la naturalesa, creant-se i recreant-se l'imaginari de l'activitat (Lefebvre, 1972), de les pràctiques, de les interaccions del món urbà, de l'equilibri ciutadà retorna al seu *status quo*.

El conflicte entre el camp i la ciutat, el contrast entre el món urbà i el món rural suposà una amenaça per a la democràcia i per a la cultura de finals de segle XX (Virilio, 1997; Duch, 2000), i és per això que podem posar en relació o, si més no, quedar-nos encuriolats, per haver estat participants de la història d'allò que hem anomenat ciència, i veure com el seu discurs, el discurs de les ciències naturals, el discurs “instituit” ha mostrat arguments, des de fa uns quants segles, de com governar la naturalesa, i la ciutat ha servit com a excusa per posar en pràctica aquests arguments per a poder dominar i controlar de forma més acurada el medi rural. La natura queda doncs “racionalitzada” i, en certa mesura, es poden controlar totes aquelles variables que estan afectant a la ciutat.

Donat aquest “control” sobre el medi rural hom pot sospitar perfectament que la ciutat contemporània actual, per molt que s'esforci i intenti ser una ciutat capdavantera en el tema de la sostenibilitat, és difícil que aquesta assoleixi aquest objectiu. Hi haurien molts arguments insostenibles per donar encara més i més coherència a aquesta idea, però no cal anar gaire lluny per esbrinar perquè, fins el moment, la ciutat no ha assolit la suficient maduresa sostenible. Una mostra ho trobem a Bru (1997) la qual planteja, un cop establerta l'analogia entre una ciutat i un ecosistema, dos models per analitzar la “ciutat sostenible”: el primer, seria l'encarregat d'estudiar com està organitzada (com un sistema obert) i com rutila la ciutat “interiorment” (quins són els processos que permeten millorar l'eficiència en el funcionament vers la sostenibilitat). El

segon, es dedicaria a esbrinar quina relació hi ha entre la ciutat i el seu entorn. La línia d'anàlisi se centraria en considerar quins són els límits "ecològics" de l'espai urbà, és a dir, quines serien les relacions simbiòtiques i sostenibles que mantindria la ciutat amb el seu espai "circumdant" més pròxim. *"En els estudis del primer tipus, la sostenibilitat s'equipara a la consecució de la màxima eficiència ecològica en l'ús dels recursos i de la màxima reducció dels impactes lligats a la urbanització. En els del segon tipus, la sostenibilitat radica en la delimitació i estructuració de conjunts territorials en els que es combinin, de forma harmònica, elements urbans, rurals i naturals formant conjunts autosuficients i estables"* (Bru, 1997: 80). És una evidència que aquests dos models urbans d'eficiència sostenible no tenen raó de ser en el context que estem plantejant donat que, per una banda i en referència al primer model, la ciutat "interiorment" no està en un procés constant de resolució dels problemes medi-ambientals però, sobretot, la ciutat ha potenciat, amb escreix, els impactes de la urbanització d'una forma alarmant. Per altra banda, i en referència al segon model, la ciutat s'ha encarregat d'imposar les seves formes i models urbanístics arreu del territori català, trencant de forma evident aquest suposat equilibri entre l'allò urbà i l'allò rural i imposant, de forma clara, una estandardització en el tipus de cases que conformen les noves urbanitzacions "extra" i "intra" ciutat.

Amb aquests arguments, cap de nosaltres podem negar que el món rural està dominat per la ciutat. Com anuncià Lefebvre (1972: 123-124) *"la ciutat atrau en el seu sí tot el que sorgeix al marge d'ella, de la naturalesa i del treball: fruites i objectes, productes i productors, obres i creacions, activitats i situacions. I que crea? Res. Centralitza les creacions"* i ho fa *"sense aproximació, sense proximitat, és a dir, sense relacions. La ciutat crea una situació, la situació urbana, en la què les coses diferents influeixen les unes amb les altres i no existeixen distintament, sinó segons les diferències. L'allò urbà, indiferent a cada diferència que conté, es considerat com indiferència confosa"*. És mitjançant aquesta fórmula que la ciutat acaba convertint-se en un paràsit (Odum, 1989; Bru, 1997) del medi rural.

Les conseqüències dels efectes de la història de la ciutat i dels efectes de la història sobre la ciutat són prou evidents. Segur que n'han quedat uns quants per descriure però allò que hom ha de saber, i així ens ho diu Duch (2000: 401) és que *“l'antiga diferenciació entre ‘gent de ciutat’ i ‘gent del camp’ que, no fa pas molts anys era evident al primer cop d'ull, no té actualment raó de ser, de tal manera que l'antiga distinció entre ‘medi urbà’ i ‘medi camperol’, que tanta importància ha tingut en la quasi totalitat de les cultures humanes del passat, ha deixat de designar dues formes d'instal·lació en el món oposades i distingibles amb facilitat”*, per tant, ja no te raó de ser diferenciar entre camp i ciutat i serà més adient parlar d'unes *“nebuloses urbanes”* (etiqueta que posa al concepte de ciutat el mateix autor en el mateix llibre) les quals amb unes característiques determinades configuren una mena de continuació urbana al llarg del territori. La ciutat es converteix (segons Spengler, 1966; citat a Delgado, 1999a: 146) en un massa de pedra absoluta. *“La seva imatge, tal i com es dibuixa amb grandiosa bellesa en el món lluminós dels ulls humans, conté tot el simbolisme sublim de la mort, d'allò definitivament ‘pretèrit’. La pedra hiperespiritualitzada dels edificis gòtics ha arribat a convertir-se, en el curs d'una història estilística de mil anys, en el material inanimat d'aquest demoníac desert de llambordes”*. Millor descripció que aquesta no la trobarem enlloc. La ciutat dilueix el seu centre (Fernández Christlieb, 1994) o millor dit, els seus centres i les muralles que contenien la ciutat ja no compleixen aital funció i s'han convertit en un imperi, provocant que entre totes les seves micro-ciutats ja no hi hagin línies divisòries que les separin o les vinculin. L'espai urbà s'ha transformat definitivament car no hi ha aquella frontera que dividia l'interior i l'exterior, l'allò urbà i l'allò rural. Així doncs, el que hi ha fora de la ciutat – l'horror- entra a dins d'ella: *“allò incivilitzat, els balbucejants bàrbars, aquells que no saben parlar, envaeixen tot l'imperi, i l'espai en sí mateix, es mira amenaçat [...]. En efecte, tot el que està a fora, allò estrany, allò incontrolable, ‘allò de l'altre món’ es cola a l'interior, com un polissó, amb totes les seves històries de fantasmes de castells”* (Fernández Christlieb, 1994: 344, 345, 346). Seguint el principi d'Arquímedes, l'allò urbà es vessa per l'exterior, per l'allò

rural. De la terra emergeix un magma de pedra que trenca la dicotomia entre el dins i el fora.

És ara quan ens ve de gust introduir la nostra pel·lícula preferida com a exemple d'allò que estem relatant en aquestes darreres planes. Juntament amb l'*Amelie*, podem jugar a fer-nos preguntes idiotes i preguntar-se: quantes parelles (en aquest moment que ara estic escrivint o en el moment que ara llegiu aquestes ratlles) estan fent l'amor ara mateix (i, per tant, quantes persones estan tenint un orgasme passat el clímax) en aquesta ciutat o a la ciutat on vosaltres ara esteu llegint aquestes ratlles?

Introduir aquesta pel·lícula en la nostra narració al parlar de la ciutat no és casual donat que justament en el moment abans que la protagonista visualitzi les parelles en posició amatòria (i tenint els quinze orgasmes contats) apareix una imatge d'*Amelie* al capdamunt d'un edifici amb la ciutat de París als seus peus. No és necessari que torneu a mirar aquesta gran film una altra vegada per adonar-vos d'una de les característiques de les ciutats actuals. *Amelie* (i nosaltres) ja no som capaços d'endevinar aquestes preguntes: què s'estén més enllà de l'horitzó edificat? Per què ja els nostres ulls ja no poden saber fins on arriba la ciutat?¹⁸

¹⁸ Altres exemples de pel·lícula també els podeu trobar quan la Charlotte a "*Lost in Translation*" mira la ciutat de Tokyo des de la finestra del seu hotel. La mateixa sensació la podeu tenir si algun cop heu sobrevolat amb un avió la Ciutat de Mèxic.

Foto 8: L'Amélie Poullain al capdamunt d'un edifici parisenc just quan acaba d'imaginar-se quantes persones acaben de fer l'amor a la ciutat.

És un fet evident que hi ha hagut una transformació de les estructures de les ciutats. Tal i com apunta Ramoneda (1998: 76) “el primer obstacle amb el qual ens enfrontem en pensar la ciutat avui és el canvi d'escala. Un canvi de dimensió que fa la ciutat il·legible i irrepresentable conforme a la nostra mentalitat”. De forma física, dita transformació ha sofert diferents fases en les últimes quatre dècades, analitzades i especificades com: “del creixement urbà de la ciutat ‘en taca d’oli’ (per simple agregació o eixample sense solució de continuïtat amb l’espai construït preexistent) a la suburbanització (l’aparició de perifèries metropolitanes més o menys denses, sovint sense continuïtat amb la ciutat central); de la suburbanització a la periurbanització (la integració en les dinàmiques metropolitanes dels antics nuclis rurals); de la periurbanització a la rururbanització (la difusió de les dinàmiques metropolitanes fins als antics espais rurals més allunyats dels nuclis urbans primigenis)” (Nel-lo, 2001: 19-20). Per tant, aquesta nova realitat urbana, aquesta nova estructura física de l’urbs, aquesta evolució de la forma espacial de la ciutat ha provocat que la definició de la ciutat es problematitzi i es repensi (de la mateixa manera que passa amb tots els conceptes socials els quals estan condicionats per les seva estructura social i històrica que els envolta), sinó que també s’hagi transformat el significat d’allò que enteníem per ciutat.

Si hom cerca la definició de la paraula ciutat, per exemple, a l'enciclopèdia de Diderot i D'Alambert, encara podríem trobar la següent descripció del concepte: “*Ciutat, s. F. (Arquit. Civil) Conjunt de cases disposades en carrers i tancades per un clos comú, fet ordinàriament de murs i de fossars. Però per definir una*

ciutat més exactament, podem dir que és un recinte tancat per muralles que conté diversos barris, carrers, places públiques i altres edificis" (citada a Nel-lo, 2001: 16). Aquesta definició de ciutat ens evoca la figura de la Deessa Hèstia (guardiana de la ciutat moderna), figura de la qual presidia, aleshores, les portes de la muralla que envoltava la ciutat i que era l'encarregada de vigilar que els ciutadans i les ciutadanes de la ciutat no sortissin d'aquesta. Tant la definició com el significat de la paraula ciutat, ens mostren la frontera natural física que definia allò que era el recipient de la ciutat. Les parets de la muralla delimitaven el contorn de la vila amb una urbanització característica: una plaça central al mig i dos carrers principals -un horitzontal i un altre vertical- que unien el centre de la ciutat amb les portes d'entrada a aquesta. Al voltant d'aquestes dues xarxes principals es construïen les cases que donaven refugi a aquells/es que habitaven la ciutat. Aquesta és una primera definició de la ciutat que en el context actual no té raó de ser, però anem a exposar d'altres que malauradament també cauen en desús.

Cau en desús, la definició que suggereix en Delgado (1999a: 23) quan diu que la ciutat és una "*composició espacial definida per una alta densitat de població i l'assentament d'un conjunt ampli de construccions estables, una colònia densa i heterogènia conformada per estranys entre sí. La ciutat en aquest sentit s'oposa al camp a allò rural, àmbits en què aquests trets no es donen*". La imatge del camp, obtinguda pel ciutadà i per la ciutadana com quelcom que estava al seu voltant, com quelcom distant i subordinat, es difumina. El camp, urbanitzat, emergeix doncs com a conseqüència d'un efecte urbà molt intens. L'allò rural desapareix no solament perquè la ciutat imposa els seus patrons arquitectònics sinó perquè també imposa els seus patrons culturals: la urbanitat, les pràctiques urbanes, són també transportades a través d'aquests eixos, d'aquests fluxos dins de la metròpolis.

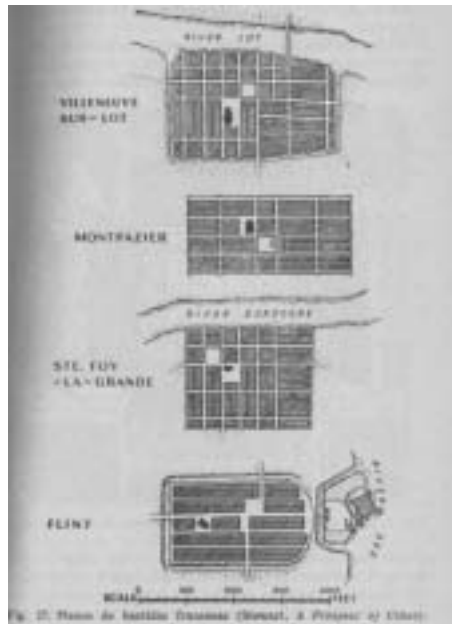

Foto 9: L'antiga definició d'allò que era la ciutat queda il·lustrada amb aquest mapes. En l'actualitat els mapes de les ciutats són molt diferents a aquests.

I cau en desús definicions dels teòrics clàssics de la ciutat, sobretot des de la perspectiva de la geografia urbana, com, per exemple, Louis Wirth, Georges Chabot o Egon Ernst Bergel, els quals varen definir la ciutat com “*el lloc on residien grups de persones amb unes formes de vida diametralment oposades a les que tenien vigències en les zones rurals*” (Duch, 2000: 400-401). És evident que després del recorregut teòric fet fins a aquest punt i si hom dóna un cop d'ull de quines són les pràctiques socials que es donen en la ciutat i en el que abans era anomenat com a camp, no només observarem que aquestes practiques socials són gairebé semblants, sinó que, a més a més, també podrem ser partícips que tota la realitat social abans no urbana s'organitza al voltant de la riada urbana.

Així doncs, en la postmodernitat tant la definició, com el significat d'allò que enteníem per ciutat ha perdut el seu sentit; perquè la ciutat s'ha transformat i com a realitat transformada també ha transformat el seu concepte i el seu significat. Hi ha alguns elements i adjectius que caracteritzaven la ciutat moderna que han desaparegut de l'entorn quotidià de la ciutat (les muralles, els

clos, els fossars, i fins i tot ens atreviríem a dir els carrers). En aquests moments tenim l'obligació, de buscar noves definicions i de crear un nou significat de la ciutat donat que els elements que caracteritzen la ciutat actual són sobretot la seva desintegració i la seva extensió. La ciutat líquida, la ciutat de ciutats o la ciutat-territori, no és una ciutat pública -a la manera clàssica, no és una ciutat camperola, ni domèstica, ni és una ciutat integrada per una força espiritual superior. Emulant les paraules de Indovina (1998: 30) la ciutat actual *“tendeix a ramificar els espais col·lectius, les estructures comunitàries. Per exemple la plaça, element significatiu de l'organització comunitària (Isnenghi, 1994) no hi té lloc a la ciutat difusa; el seu paper d'unió i espai polític és substituït, cosa que representa un empobriment de la comunitat. Fins i tot els llocs tradicionals de trobada perden llur funció en favor d'estructures (potser més modernes i elegants) molt més impersonals i gens caracteritzades per una relació estreta amb el lloc i el seu habitant”*. L'àgora, allí on es reunia la gent per discutir sobre els temes de la ciutat, sobre la política de la vida, etc., no té cabuda en la nova ciutat. Les places que eren com les “vàlvules de seguretat” (Corraliza, 1987) de la ciutat i que tenien com a missió la reducció de la pressió que els elements de la trama urbana exercien sobre els/les ciutadans/es, aquells espais on es fomentava la cohesió social i ajudaven a millorar la nostra qualitat de vida, ja han desaparegut.

Foto 10: La plaça dels Països Catalans com un exemple de plaça que es converteix en un lloc de pas; en un lloc en el qual les persones ja no ens reunim sinó que simplement hi passem sense aturar-nos.

En paraules de Ramoneda (1998: 79): “*la nova ciutat, com a ciutat de ciutats, pot portar fins a les darreres conseqüències el mandat aristotèlic el qual diu que la unitat no és un objecte de la ciutat perquè aquesta es ‘pluralisme’ i, per tant, la plaça com a refent central, com a punt de trobada dins de la ciutat, com a màquina de creació de sentit de la ciutat*”, deixa d'exercir aquestes funcions i dins de la ciutat postmoderna hi apareixen nous punts de contacte, nous llocs claus per les nostres interaccions i accions social quotidianes. En la nova ciutat, com a ciutat de ciutats, proliferen els centres i els punts de referència que queden fora dels centres que tingueren tot el pes simbòlic històricament i, per tant, ara prenen significat els “llocs de pas” (Augé, 1995) o els punts de pas obligats (PPOs) ¹⁹.

Aquests han esdevingut no solament el lloc de reunió per excel·lència, sinó també són aquells espais on es concentren totes les activitats que hom podia fer a la vella ciutat tradicional (anar de compres, anar al cinema, anar a menjar, etc.). Com exposa Jencks (1984): “*en el passat industrial, les principals àrees d'expressió simbòlica, les principals eren el temple, l'església, el palau, la plaça, l'ajuntament; ara en canvi, s'inverteixen molts més diners en hotels, restaurants i edificis comercials*” (citada a Folch-Serra, 1998: 104). És aleshores quan el clàssic binomi centre-perifèria comença a diluir-se i, fins i tot, podem pensar que donada l'estructura actual els conceptes de perifèria, de llindar... esdevenen més i més ambigus (Nogué, 1998).

Les places però no són les úniques formes espacials, els únics elements urbans que es transformen. Les noves vies de comunicació (eix del Llobregat, eix dels Pirineus, eix Transversal), el nou túnel (del Cadí, de Capsacosta,

¹⁹ La sociologia simètrica explica que el procés de traducció és el mètode que s'utilitza perquè una entitat doni un paper a una altra: si es vol que les identitats prenguin cos aleshores es necessari inventar una geografia dels “punts de pas obligat” aquests punts constitueixen conductes inevitables –coll d'ampolla narratiu- a través dels quals s'ha de passar per a articular tant la identitat com la forma de ser (Singleton i Michael, 1998).

etc.) es converteixen en els nous carrers urbans: sabem on comencen però no on acaben; vies que uneixen no solament comarques sinó que també connecten països i, fins i tot, continents. Així ho expressava fa anys Lefebvre (1972: 99-100) quan ja ens parlava d'uns projectes francesos "*segons els quals les grans carreteres franceses seran carrers de la megalòpolis futura, abastant d'una part relacions de veïnat i un cert centralisme, i de l'altra part zones de naturalesa i espais 'verges' separats de les zones industrials*". La visió d'aquest autor fa trenta anys descriu perfectament la realitat urbana actual.

Foto 11: Una imatge d'un túnel com a nou element de la metròpolis.

Com hem comentat, una de les característiques fonamentals de la noció de metròpolis és que tant el concepte en sí, com les seves formes físiques, està constantment en procés de canvi. La ciutat no és quelcom acabat car està sotmesa a un alteració permanent i nosaltres les persones que hi habitem en elles en tenim molta responsabilitat que això sigui així.

Per tant, potser en el temps actual ens seria impossible definir allò que entenem per ciutat perquè justament la ciutat no té uns límits precisos o fins i tot ens atreviríem a pronosticar la mort de la ciutat (de la mateixa manera que fa un temps un filòsof que coneixem perfectament va pronosticar la mort de l'home). Ara és un bon moment per introduir les paraules d'un altre pensador (Ramoneda, 1998: 75) per il·lustrar aquesta idea i preguntar-nos (amb el mateix raonament que ell feia): "*què és la ciutat? Formular-se aquesta pregunta no és*

cap caprici o entreteniment intel·lectual. Podria ser que la ciutat ja no fos el que ens pensàvem que era o que, fins i tot, hagués deixat d'existir. I tampoc seria cap catàstrofe perquè és característic de les coses néixer, créixer i morir". La ciutat ha estat viva fins que hi ha hagut una no-ciutat que l'ha envoltat, "creada per ella mateixa amb tanta o més precisió que l'espai central: la ciutat negada, perifèrica, vora, bòria, suburbi, raval o extramurs. La línia que separa aquests dos espais assenyala el 'fins on' i el 'des d'on' de les seves normes, lleis i ordenances, i resumeix millor que cap altre element la idea de la ciutat desitjada, en excloure o refusar de forma expressa allò que en cada moment [...] es considera no-ciutat" (Gaviria, 1996: 44). Al morir la ciutat, al no existir ja la ciutat, apareix la metròpolis en tota la seva extensió vers l'espai.

Amb els arguments que hem exposat en aquest itinerari ja podem entendre molt millor l'escena de la nostra pel·lícula preferida, aquella en que *Amelie* contempla davant seu una "visió distòpica de la ciutat caracteritzada per una suburbanització interminable i incontrolada" creant "una metròpolis que s'escampa desordenadament gràcies a les seves 'ciutats perifèriques' i també amb l'absorbiment dels pobles i nuclis rurals dins de la complexa xarxa urbana" (Harvey, 1998b: 113). Per aprofundir encara més en aquesta imatge, per determinar exactament quin és realment l'impacte de la metròpolis, caldrà tenir en compte no solament com transcendeix la dimensió espacial d'aquesta sinó també considerar com transcendeixen les seves relacions socials i els seus impactes físics a centenars de quilòmetres de distància del nucli inicial de la ciutat (i això és el que estem fent aquí). Hem d'analitzar com les dinàmiques urbanes s'han dispersat al llarg d'aquest territori metropolitzat, hem de considerar quines són les dinàmiques socials que es donen en aquests "nous" espais urbans. Si ignorem totes aquestes dimensions no podrem acabar de comprendre totalment la seva estructura, ni la seva dinàmica (Bru, 1997).

Itinerari 11. La ciutat passejada

Un cop hem descobert que la ciutat havia mort i que ha nascut la metròpolis, som els/les ciutadans/es d'aquesta els/les quals ens erigim en uns i unes espectadores privilegiats i privilegiades d'aquesta nova urbs (i així ho reivindicuem en el nostre tarannà quotidià i també ho volem reclamar amb les nostres paraules). En aquest moments, a l'inici del segle XXI, només podem obtenir una experiència (relativa) de les metròpolis a través de caminar per "dins" d'elles, amb la mateixa fórmula que s'usava antigament: sense sortir d'elles intentem anar d'un extrem a un altre de les noves urbs (encara que en aquests moments els extrems distint centenars i centenars de quilòmetres de distància). La mida, el territori que ara ocupa la metròpolis no té res a veure amb l'espai que abans contenia la ciutat. Malgrat això es necessari que tornem a repetir aquest vell i bell exercici de deambular per la metròpolis.

Gaudim amb el fet d'anar observant que és allò que succeeix a la metròpolis; repetim els desplaçaments, fem els mateixos trajectes i descobrim que hi ha detalls en el carrers, en les places... en l'espai públic (i privat), que ja han canviat. Com sempre cada dia, en cada nou anar i venir, ens convertim en els/les protagonistes de la metròpolis i dels canvis que en ella es produeixen. Gràcies a aquest exercici sabem donar compte, descriure i relatar de forma completa (Ramoneda, 1998) (alguns/es més i altres menys) que està passant en les nostres metròpolis; però, també, és així com podem donar compte de com es va transformant el nostre dia a dia, la realitat més pròxima que ens envolta. Incorporarem, en el nostre rol de *flâneur*, un ventall de fotografies (la successió de camps visuals que anem obtenim a mesura que ens desplacem); tenim la sensació que a simple vista totes són iguals, però si ens aturem un moment, i comencem a mirar els detalls més amagats, som capaços de descobrir que alguns d'ells ho bé han canviat o bé han desaparegut.

En les nostres passejades a través de la metròpolis no som capaços de trobar els seus centres (donat que, com hem dit, la metròpolis s'ha encarregat

d'esborrar els centres); tenim la sensació de trobar-nos en la ciutat Calviniana de Penthesilea (aquella en la qual fa hores que avances i no veus clar on estàs – si estàs travessant-la o bé ens els seus límits): *“Pentesilea és com un llac de vores baixes que es perd en els aiguamolls, així s'expandeix durant milles al voltant d'una sopa urbana diluïda en un pla. I la pregunta que ara comença a rondar-nos pel cap es torna un xic anguniosa: fora de Penthesilea, ¿existeix un fora? ¿o per més que t'allunys de la ciutat no fas més que passar d'un llimb a un altre i no aconseguixes sortir d'ella?”* (Calvino, 1996: 164-165). Pràctica de la passeologia o, millor dit, pràctiques socials que tenen un punt d'origen o d'arrancada, que s'inicien en un moment concret i determinat, però pràctiques que a mesura que van passant les hores del nostre jorn, es tornen més disperses i indeterminades. Dit en altres paraules: passejades en xarxa i a través de la xarxa de la metròpolis. Anem d'un node inicial (la nostre llar, per exemple) i amb el següent trajecte saltem fins el següent node (l'edifici on treballem, per exemple), i d'aquest node al següent (el restaurant on dinem amb la resta dels companys i companyes del treball), i així successivament fins l'últim node del dia (la nostra segona residència).

Però la ciència de la passeologia no és una ciència exacta (malgrat ser una de les ciències més “naturals” al practicar-se a l'aire lliure). Tot allò que abasta la metròpolis, tots els racons d'ella, no pot ser caminat. És per això que “el/la *flâneur*”, el/a passejant/a, es fa una idea aproximada d'allò que és la ciutat. *“Diem ‘hem estat a París’. Però en definitiva només hem estat en aquell París on ens porten les cames, una part de París, la que simbòlicament representa París. Poques vegades ens acostem a les seves portes. París, el París convencional, és un espai molt restringit”* (Ramoneda, 1998: 76). No podem obtenir, per tant, una imatge total d'allò que és la metròpolis i amb els nostres recorreguts ens anem fent imatges parcials d'ella. Realitzem els nostres trajectes no solament en funció dels nostres interessos envers la metròpolis, sinó també en funció d'allò que la metròpolis ens vol “mostrar”.

Foto 12: Un fragment de la ciutat de Barcelona.

La proliferació de material escrit sobre l'art de viatjar per la metròpolis fa que anem descobrint pam a pam la metròpolis. El diumenge, el dia que tenim fixat (en la cultura occidental) per descansar del brogit de la metròpolis, tenim la costum d'aixecar-nos al matí i anar a comprar el diari (amb la seva revista dominical respectiva); pràctica social habitual de cap de setmana d'estar llegint en la secció de viatges (si és que la revista no inclou un reportatge especial o exclusiu) la descripció d'altres metròpolis (o de part d'elles). A través d'aquesta descripció podem realitzar un trajecte (aquest cop no caminat, però si escrit) per saber com són aquestes "altres" metròpolis (i de les seves parts) i adonar-nos o tenir la sensació que, de moment, amb la lectura de l'article exposat ens estem oblidant (o no se'ns estan mostrant) d'altres trossos de la metròpolis (potser els que no interessa mostrar). Altres lectures recomanades són: les revistes especialitzades sobre viatges. En el nostre context "Descobrir", per posar-ne un exemple, ja ens ho diu tot. Descobrir solament allò que aquesta revista vol que descobrim a través dels seus reportatges escrits i comentats per periodistes especialitzats en: rutes a peu, rutes en bicicleta, rutes gastronòmiques... Com podeu imaginar el nostre rol de *flâneur* té molt poc marge de maniobra i sortir-se d'allò que pròpiament ja li és "marcat" en el camí que ha de seguir. Les guies turístiques potser són l'exemple més clar d'això que acabem d'explicar (i això que teniu entre les mans també ho és). En aquestes encara venen més marcats quins són els camins a seguir: monuments que visitar, establiments en els quals menjar, fondes on dormir... i

sobretot, llocs o espais imprescindibles els quals el/la *flâneur* no pot deixar de visitar. I si ja voleu ampliar el vostre saber, el vostre coneixement sobre les “possibles” rutes a seguir, doncs sempre teniu l’opció de comprar-vos un bon llibre de viatges, on compartireu amb l’/la autor/a els punts de vista, les experiències, les sensacions, etc., que aquest/a ha tingut sobre determinats fragments de la metròpolis.

Foto 13: Perspectiva de la ciutat del modernisme.

Però no solament són petites “racions” de metròpolis les que ens aporten tots aquests materials escrits. De la mateixa forma que les paraules ens indiquen quines són les rutes que com a *flâneurs* hem de caminar, també ens mostren quins són aquells paisatges que tenim que atendre. Panoràmiques de totes les èpoques i per a tots els públics: des de les postmodernes més actuals (per exemple, el Museu d’Art Contemporani de Barcelona al capdamunt del Raval), passant per les instantànies i per la visió del pla Cerdà (les cases típiques de l’eixample) fins a arribar al modernisme (les cases modernistes del passeig de Gràcia). Perspectives de primavera (la ruta dels calçots), d’estiu (el gran èxode a la Costa Brava o la Costa Daurada), de tardor (la fira dels rovellons) i sobretot d’hivern (les estacions d’esquí i les cues del cap de setmana). Paisatges gastronòmics que ens permeten visualitzar (i gaudir de) les diferents cultures instal·lades a la metròpolis. Multitud de possibilitats per descobrir nous sabors i noves cuines gràcies a la diversitat cultural a la qual la metròpolis del segle XXI ja està acostumada. I, sobretot, ja ho hem vist en un primer moment, persones

movent-se (a totes hores i sense descans) i en tots els sentits i en totes les direccions; un no parar de cotxes, camions, motocicletes travessant les vies de la metròpolis; fluxos de transaccions electròniques i econòmiques que van d'un punt a un altre de la xarxa de la metròpolis. Visions, totes elles, del paisatge que més ens sedueix en els moments actuals: el paisatge de la velocitat i del moviment (als quals de ben segur ja restarem sotmesos per sempre).

Caminem vers aquests paisatges i alhora fem via a través d'ells; ens deixem portar per les sensacions que aquests ens provoquen amb l'avantatge que en el dia d'avui ja no cal anar a la recerca, ja no cal fer un camí tant llarg en busca d'aquelles panoràmiques que de bell antuvi no estaven "en" o "dins" la ciutat. En la metròpolis, per tant, gaudim d'aquest paisatges de forma immediata i sense gairebé moure'ns de lloc o desplaçar-nos.

Però com a *flâneurs* no es conformem solament en passejar per aquestes visions de la metròpolis, també pretenem arribar fins a aquelles panoràmiques que estan just als extrems o als llimdars de les metròpolis. Anem a la cerca de paisatges "límit" amb la (bella) intenció (mig romàntica) de trobar "nous frescos" (en el sentit pictòric del terme) paisatgístics; ho fem amb el desig (i solament ens quedem en un mer desig) que els nostres ulls, que allò que som capaços de visualitzar en la nostra quotidianitat, observin com la monotonia habitual de la metròpolis trenqui un xic la seva forma. Però bé, un cop hem fet via ens adonem que aquestes instantànies tenen moltes similituds amb les imatges i els paisatges que vivim en el dia a dia. És aleshores quan se'ns fa evident (encara més i més) que la metròpolis ha transformat (i ha engolit en el seu sí) els paisatges rurals.

Itinerari 12. La ciutat que ens parla

Els arquitectes i els urbanistes projecten les ciutats. Sota les formes i els paràmetres de l'arquitectura euclidiana, la ciutat resta organitzada racionalment; en certa mesura no ens podem escapar d'aquest poder dibuixat,

del fet de fer allò que l'espai "traçat" diu que hem de fer; comportaments que queden concretats per la lògica dels angles rectes, del cercles i de les corbes, dels arcs de mitja punta o ovalats. Malgrat que la ciutat està dissenyada segons aquesta normativa arquitectònica, de sobte aquesta es trenca per una força que no és una altra que la simple paraula. La paraula, en el context de la ciutat, queda imbricada amb el passeig, amb la caminada, amb el trajecte i així ho explica Certeau (1980: 109-110): *"l'acte de caminar és al sistema urbà allò que l'enunciació (l'sppeech act) és a la llengua o als enunciats realitzats. A nivell més elemental, hi ha un efecte de triple funció 'enunciativa': és el sistema d'apropiació del sistema topogràfic per part del peató (de la mateixa manera que el locutor s'apropia i assumeix la llengua); és una realització espacial del lloc (de la mateixa manera que l'acte de parla és una realització sonora de la llengua); en fi, implica relacions entre posicions diferenciades, és a dir 'contractes' pragmàtics sota la forma de moviments (de la mateixa manera que l'enunciació verbal és 'al·locució', 'estableix a l'altre davant' del locutor i posa en joc contractes entre locutors)".* A un primer nivell, doncs, no hi ha una altra possibilitat de conèixer la ciutat que no sigui coneixent totes les paraules que conformen l'abecedari de la ciutat; i aquestes no es poden reconèixer així com així, sinó que cal fer l'exercici (com quan érem jans) de repetir-les (de tornar a fer i refer de nou els trajectes per la ciutat) per acabar-les aprenent i apropiarnos d'elles. A un segon nivell, la ciutat s'expressa, prèn veu en la mesura que la gent surt al carrer, en el dia a dia, fent-se seu l'espai urbà (i un exemple plou clar són les manifestacions de l'any passat en contra de la guerra de l'Irak).

En aquest punt, cal fer un acte imaginatiu i encabir tot allò que succeeix dins de la ciutat en una pila de fulls en blanc per convertir-los en un assaig sobre la ciutat. Agafant tot allò que cada dia succeeix en l'urbs, tenint en compte la seva forma de ser i posant-ho tot en perspectiva, la ciutat es trasllada al format escrit, en el qual els/les ciutadans/es descriuen les seves petjades i les seves converses; apareixen aleshores les frases més llargues o les més curtes (amb coordinacions i subordinacions incloses), els mots més gruixuts o més prims (amb subratllats o cursives inclosos). *"El caminant constitueix, amb relació a la*

seva oposició, un a prop i un lluny, un aquí i un allà. Atès que els adverbis aquí i allà són precisament en la comunicació verbal, els indicadors de la instància locutora –coincidència que reforça el paral·lelisme entre l'enunciació lingüística i l'enunciació peatonal-, fa falta agregar que aquesta marca (aquí, allà) necessàriament implicada mitjançant el caminar i indicativa d'una apropiació present en l'espai mitjançant un 'jo', té igualment com a funció implantar un altre relatiu a aquest 'jo' i instaurar així l'articulació conjuntiva i disjuntiva dels llocs” (Certeau, 1980: 111). No som conscients de la facilitat que tenim per escriure (sobre l'asfalt, les voreres i les llambordes de la ciutat) aquest conjunt de paraules -potser perquè sabem que no ens podem distanciar de les nostres pròpies paraules al mateix temps que les anem “fabricant”.

Explicat aquest paral·lelisme entre l'art de la paraula (que no és un altre que la retòrica) i l'art del passeig (que no és un altre que el batibull de la ciutat) i essent sabedors que hi ha una disposició espacial que organitza les interaccions socials que són possibles i les que són impossibles, les que estan permeses i aquelles que no ho estan, en el dia a dia, amb la nostra forma de moure'ns, podem provocar certs efectes sobre la ciutat (de la mateixa manera que el discurs també provoca el seus efectes).

Un efecte (el més comú) és la de fer present i institucionalitzar el tipus d'interaccions socials que abans esmentaven. En paraules de Certeau (1980: 112) els camins pels quals passen aquests/es ciutadans/es “*presenten una sèrie de voltes i marrades susceptibles d'assimilar-se als 'girs' o a les 'figures d'estils'[...]. L'art de 'donar la volta' a las frases té com equivalent un art de donar volta als recorreguts*”. Podríem obtenir una “visió” de la ciutat en la qual aquesta cau dins d'un procés d'immobilisme social en relació a la seva transformació diària.

El caminar, el moure'ns, és un segon efecte de no tenir un lloc fix en el qual ancorar-nos, al qual poder restar sotmesos indefinidament. Som uns/es passatger/es de la ciutat, uns/es practicants/es de la transhumància retòrica

que en part esta induïda o desviada per allò que marquen els cànons urbanístics. Com el/la pastor/a territorial que guia les seves ovelles, el ramat de cívics (en el sentit ciutadà del terme) exagerem aquestes metàfores i significats mòbils en certes regions de la ciutat, n'arrosseguem cap a l'oblit a d'altres al no practicar-les (al no caminar per damunt d'algunes d'elles) o bé les fragmentem, les disloquem o els hi trastoquem l'ordre establert. Una metròpolis sota aquesta etiqueta, amb l'adjectiu de la transhumància, convertida en la metàfora del moviment, es converteix així en la contraportada del llibre de la ciutat planificada i racional.

I el darrer efecte (potser el més àcrata), i lligat amb allò que hem explicat més amunt, és la possibilitat de canviar els nostres significats i les nostres formes espacials gràcies al fet que podem agafar drecceres, que ens podem desviar dels nostres camins habituals, que podem versificar les nostres singladures. No hi ha, per tant, una altra forma de fer-ho. A l'igual que les nostres paraules aposten, festegem, gosen, transgredeixen, intenten canviar, etc., l'allò instituït, les nostres travessies espacials també intenten definir noves possibilitats de concebre i de ser de la ciutat. El viatges es converteixen en noves llegendes per obrir nous espais; les varietats en les nostres rutes es converteixen en la possibilitat de conèixer i de teixir nous llocs. Pràctica de "l'utopisme dialèctic" (Harvey, 2000) que en paraules foucaultinianes anuncien que: *"les utopies aporten consol: malgrat que no tenen una localitat real, hi ha no obstant una regió fantàstica i no problemàtica en la qual es poden desenvolupar; obren ciutats amb enormes avingudes, jardins soberbiament plantats, països on la vida és fàcil, encara que el camí per arribar a ells sigui quimèric. Les heterotopies són inquietants, probablement perquè socaven en secret el llenguatge. [...] Les utopies permeten fàbules i discurs: segueixen la pròpia veta del llenguatge, [...] [les heterotopies] desseguen el discurs, paren les paraules en la seva trajectòria, s'oposen a la mateixa possibilitat de la gramàtica en la seva font; dissolen els nostres mites i esterilitzen el lirisme de les nostres frases"* (Foucault, 1966; citat a Harvey, 2000: 212). L'espai urbà es converteix, doncs, en l'escenari ideal per trencar la "normalitat" instituïda, imposada per la

racionalitat del saber parlat i dissenyat. En ell podem observar, dins d'aquesta varietat de nous "jocs espacials", formes de fer totalment transgressores i desviades, *performances* i instal·lacions artístiques. Els llocs "d'alteritat" han aparegut en la ciutat postmoderna.

Itinerari 13. La postmodernitat de la ciutat

En el context de la societat del coneixement i de les noves tecnologies hi sobresurt una paraula que sembla que ja estem acostumats a sentir-la (inclòs, també ja hi ha autors i autores que li posen un post al davant): la postmodernitat. L'allò postmodern i la seva cultura no es pot entendre si no ho relacionem directament amb la ciutat. De fet és, en el món urbà, on es concretitza i on es fa possible la interacció i la hibridació entre l'allò local i l'allò global i és on es potencia el creuament de cultures i de colors. En la postmodernitat *"la ciutat reinterpreta explícitament el seu propi paper com a ciutat postmoderna eventual i escenogràfica, ciutat dels desitjos i de la producció, de la hiper-realitat i de la simulació, ciutat de la comunicació necessària i problemàtica i ciutat que duu sempre en el seu sí la possibilitat de ser una altra respecte a allò que és"* (Amendola, 2000: 71) i amb unes característiques molt concretes: *"indeterminació (ambigüitat, incertesa i fractures); fragmentació (la ruptura del metarelats, la valoració de les diferències, la fragmentació, el patchwork i el bricolatge projectual); decanonització (deslegitimació massiva dels codis i les convencions, dels metallenguatges, la desmitificació i el 'parricidi' de les masses, subversió i revolta); crisi del 'jo' i falta de profunditat (la identitat com a problema i la difusió de les identitats lleugeres i canviants); hedonisme i cerca de la bellesa (substitució del principi d'utilitat amb el del plaer, afirmació de la bellesa com a valor difós); valoració d'allò impresentable i d'allò no presentable; ironia, hibridació; paròdia, transvestisme, pastitxs (la reducció del passat al present i la reproposició de la equitemporalitat heideggeriana en clau irònica i postmoderna); carnavalització (la vida com a joc, l'antifaç i la festa); protagonisme i participació (la ciutat com a work in progress oberts al significats*

de cadascú); subjectivisme (la primacia de la construcció individual, l'individu partidari de sí mateix [...]); casualitat i estocàstica (caiguda de la previsibilitat i de la predeterminació, primacia de la casualitat i de la probabilitat" (Hassan, 1985; citat a Amendola, 2000: 71-72). El desenllaç de tot aquest conjunt de trets dóna com a resultat una ciutat-collage amb una varietat (mai vista) de formes i de cites; una ciutat plena de fragments, de cultures i d'estils retòrics diferents; un punt de trobada entre ètnies i races que possibilita l'aparició de noves cultures i de nous somnis urbans.

La ciutat feta de trossos de ciutats, feta de parts de cites inconcretas, es converteix en una de les ciutats que més suggereix i que més sedueix i és, a més a més, mitjançant el cúmul de connexions i de tensions que també s'erigeix com un espai força estimulant. Però això no vol dir que la ciutat postmoderna pugui ser explicada en tota la seva amplitud: la ciutat abans de la postmodernitat podia ser entesa perquè les cites que utilitzava eren contextualitzades en una època o segle determinat i, per tant, les paraules eren legítimes i coherents en el seu sentit donada la seva ubicació. Mitjançant la cita estilística era reconegut el sistema del significats urbans i coneixíem quines eren les seves funcions. Ara, la ciutat postmoderna *"s'encamina a convertir-se en representació d'un present que assoleix actualitzar el passat. Les cites inserides sense solució de continuïtat en el teixit i en l'experiència urbana creen una realitat on el temps i l'espai són comprimits i privats de significat: en la ciutat nova tot és present i contemporani, atès que ja no existeix ni el passat ni la distància."* (Amendola, 2000: 78). Com a resultat ens trobem, més o menys, amb un cúmul de fragments sobre la ciutat en els quals ja no hi ha la possibilitat de discernir quin és el present ni quin és el passat sinó que es produeixen (en sèrie) presents amb anyades diferents, tots ells emancipats però també en certa mesura dependents els uns dels altres (donat que si no fos així, no podrien ser entesos en la seva totalitat pels ciutadans i les ciutadanes). Per tant, com a conseqüència de la supressió del context històric (que permet saber que és allò que la ciutat en aquells moments ens està dient) i com a conseqüència que algunes parts de la metròpolis no guarden cap relació les

unes amb les altres, la ciutat postmoderna ens pot passar la seva factura al no saber esbrinar quin és el vertader significat que ens vol dependre. Potser és això que busca: jugar amb les escenes i amb les formes de la ciutat, relativitzar-les; que aleshores nosaltres un dia els atorguem un significat, que al dia següent en sigui un altre i que al cap de tres dies aquell tros de ciutat ja no ens digui el mateix que ni el primer, ni el segon dia. Empastant les nostres mirades, les nostres lectures sobre la metròpolis, ens donem la possibilitat de crear la nostra pròpia imatge de la ciutat que segurament serà ben diferent al paisatge urbà que haurà creat qualsevol dels/de les nostres con-ciudadans/es (donat que no solament les seves imatges seran diferents sinó que també ho seran els diferents arxius als quals ens dirigim per fer memòria, per recordar com eren aquells llocs i així poder-los unir).

Primer joc de llenguatges. Però la ciutat contemporània també ens pot proposar-nos d'altres. Donada la gran varietat de cites possibles podem entretenir-nos a usar cites de cites per provocar una gran cadena de cites -tot creant un sense fi de miralls i de reflexes. *“El discurs sobre la ciutat s’omple, com la ciutat mateixa, de cortines de miralls reflexants que postmodernitzen a l’ortodòxia ortogonal del gratacels racionalista i l’incessant repetició de cites produeix la sensació de la constant possibilitat de recreació del palimpsest urbà i, al mateix temps, ofusquen la diferència entre allò que es vertader i la seva imatge. La ciutat s’omple de miralls que multipliquen la seva imatge fins l’infini”* (Amendola, 2000: 79) i, per tant, també es diversifiquen, es complexifiquen i es pluralitzen els significats que li atribuïm a la ciutat actual i a les seves parts. Això provoca una confusió i una relativització de la realitat urbana actual, una constant superficialitat dels significats atribuïts i la sensació que sigui viable una constant renovació i reinvençió de la ciutat en tots els seus sentits.

I la triada es completa amb la simulació. Si hi ha quelcom a allò que juga la ciutat postmoderna és, sobretot, a simular els espais. Una ciutat heretada de la vella ciutat barroca, de la ciutat de les disfresses, de la ciutat de les festes... una ciutat que té tota la intenció (a vegades amb muntatges cinematogràfics

inclosos) de provocar que visquem en diferents bocins del paradís (segons si volem estar acompanyats de Blancaneus i el set nans, o bé si volem gaudir de la millor cervesa del món: la irlandesa, o bé si volem submergir-nos dins d'unes aigües termals o, bé si, finalment –i aquest és el cas que ens ocupa-, volem gaudir d'unes bones muntanyes per les quals poden descendir amb els nostres esquís. Metàfores de la felicitat que la ciutat de la simulació ens serveix a la carta amb aquella intenció que la quotidianitat i el cap de setmana siguin un permanent gaudir sense sortir de l'allò urbà:

a) Metàfora de la ciutat com a parc temàtic: en la qual mitjançant la filosofia de Disneylandia es “construeix” un món urbà en el qual siguin possibles tots els somnis, en el qual cadascú i cadascuna pugui inventar-se la seva història i submergir-se en ella (ja sigui prenent un refresc, o comprant, o senzillament caminant per l'interior d'ella). La ciutat postmoderna emergeix com quelcom pre-fabricat en la qual cada passa que donem en ella va acompanyada d'una realitat urbana manipulada en referència als símbols i als discursos. És la ciutat dels centres urbans “retocats” i “homogeneïtzats” en els quals hi ha una porta d'entrada i de sortida (com les que hi ha en els parcs temàtics però aquest cop sense pagar tiquet d'entrada), en els quals pots trobar-hi sempre els mateixos tipus de bars, de restaurants i de botigues, en els quals s'ha aconseguit retenir un aspecte tan homogeni.

Foto 14: Exemple de l'homogeneïtat de llocs en els quals hom pot pendre una bona cervesa irlandesa (a Irlanda i a qualsevol ració del món).

b) Metàfora de la ciutat de la música: en la qual es possibilita que durant tres-cents seixanta cinc dies els/les ciutadans/es puguin gaudir dels diferents estils musicals que estan de moda en la cultura postmoderna. Diferents indrets i llocs de la ciutat es converteixen en “escenaris” dels diferents estils més actuals que ens permeten fer la volta al món musical sense que gairebé ens movem de la nostra llar. Megaconcerts a l'aire lliure, cites musicals en espais tancats, concerts en petit format.... La ciutat postmoderna també és això: sobrecàrrega de missatges musicals²⁰.

c) Metàfora de la ciutat del passat, de la ciutat com un museu: malgrat que en la ciutat postmoderna deixa d'existir aquell llibre ciutadà en el qual la història podia ser escrita i després llegida per tots i totes nosaltres, aquesta encara té la

²⁰ Per citar-ne uns quants: *pop*, *rock*, *glam*, *mestís*, *country*, *folk rock*, *new wave*, *sinistre*, *psicodèlia*, *progressiu*, *reggae*, *easy listening*, *acid jazz*, *hard rock*, *rumba*, *heavy metal*, *nu metal*, *black metal*, *death metal*, *rock industrial*, *doom metal*, *stoner rock*, *dance-electrònica*, *R&B*, *hiphop*, *blues-jazz*, *clàssica*, etc.

necessitat d'ubicar en el seu sí trajectes en els quals els/les ciutadans/es puguin recordar i recordar com eren aquelles èpoques que la humanitat ja ha deixat enrera. Amb una barreja d'espectacle i de cultura, parts de les ciutats són reconstuïdes rememorant un passat que en els moments que passen resten fora de context i aquests fragments de la ciutat poden arribar a no ser del tot compresos (potser perquè alterem de tal manera l'allò antic que ho deixem de tal manera que no pugui ser reconegut pels nostres sentits). Imitacions i reconstruccions d'espais, d'edificis, d'indrets, de formes ja passades, que pretenen replicar, de forma força fidedigna, com eren els originals; fotocòpies textuais que molt sovint s'aparten (de forma deliberada) del seu exemple (Lowenthal, 1998) i que, per tant, fan inservibles tots els comentaris i les instruccions que ens guien per aquestes zones de la ciutat.

Foto 15: La plaça del Fontan d'Oviedo: exemple de la ciutat com a metàfora del passat.

d) Metàfora de la ciutat de serveis: en la qual els serveis queden distribuïts en diferents espais de la ciutat contemporània i on es produeix el fenomen de "l'especialització" d'aquests serveis. Així, per exemple, si volem gaudir de la pràctica de l'esquí, cal anar a la zona on s'ha fabricat la neu artificial; per contra si volem gaudir dels plaers del sol i de la mar, cal anar a la zona on hi ha les platges amb la sorra dragada del fons del mar; i, perquè no, si volem gaudir d'un cap de setmana ple d'aventura i de risc cal anar fins la zona acondicionada per poder fer barranquisme, parapent, ala delta, *rafting*, *kayak*,

hidrospeed, esquí de travessa, muntanyisme, alpinisme, escalada, ascensions, espeleologia, senderisme, *mountain-bike*, passeig en trineu tirat per gossos, raids d'esports d'aventura, expedicions, triatló, excursions amb quads, etc; si ens volem guarir de les enfermetats cal anar fins la ciutat sanitària; si volem estudiar cal anar fins la ciutat universitària (i així amb tots els serveis que us vulgueu imaginar).

e) I lligada amb totes les altres, la metàfora de la ciutat dels paisatges: en la qual es presenta totes les ciutats que encara ens faltaven esmentar. La ciutat gastronòmica, la ciutat olímpica i post-olímpica, la ciutat modernista, la ciutat de la ruralitat i totes aquelles ciutats i paisatges que sigueu capaços i capaces d'imaginar.

Després d'aquests tres processos que es donen en la ciutat postmoderna (pèrdua del passat, relativització dels significats i simulació dels espais) cal preguntar-nos si realment estem "experienciant" la ciutat com ho fèiem antuvi, o bé ens trobem "ubicats" en un ciutat hiper-real, en una ciutat de les meravelles, on no hi ha un món totalment tangible i exterior. Cada dia aquests tipus de ciutats ens donen menys possibilitats d'entrar en contacte amb la vertadera realitat urbana. En aquesta tot el territori s'ha omplert, doncs, s'ha sobrecarregat, de metàfores i de signes: *"la sobrecarrega d'estímuls que fins fa menys de cinquanta anys era considerada patològica o, al menys, com un mal inevitable, avui es considerada com un factor d'atracció de l'experiència urbana. El nou home metropolità està precisament còmode en el deliri i en la fantasmagòrica ciutat contemporània viscuda cada cop més com a escena i basar"* (Amendola, 2000: 223). Sobrecarrega de discursos guiats que només possibiliten una lectura delirant de la ciutat contemporània. La pregunta que ara hem de formular-nos és si tot plegat no ens estarà provocant l'efecte d'allunyar-nos d'allò que és, d'allò que vivim en la metròpolis. Potser seria bo escoltar vertaderament allò que ens diu realment a través del següent itinerari.

Itinerari 14. La ciutat escrita

En el despertar de les ciutats la gent sortim al carrer i iniciem, dia si, dia també, els nostres trajectes vers ella. En les voreres i en l'asfalt de la ciutat projectem les nostres formes de moure'ns per la ciutat. D'alguna manera (ja ho hem mostrat en algun moment d'aquest viatge), les nostres passejades es converteixen en una forma de relació que nosaltres establím amb la ciutat; les nostres formes de moure'ns són, en certa mesura, una forma d'expressió de l'urbs; les nostres trajectòries es converteixen en un discurs que, dia rera dia, es va repetint (sempre això sí, de forma diferent). La ciutat, per si mateixa, no pot parlar però és gràcies al nostre moviment, a les nostres interaccions, que la ciutat agafa veu i s'expressa (circumstància que també hem explicat anteriorment).

No és però l'única manera d'expressar-se. Potser també seria bo que us qüestionéssiu, per un moment, les mateixes preguntes que es plantejava el mestre Lefebvre (1972: 25-26) fa ja tres dècades: *"l'espai urbà del carrer no és, potser, el lloc per la paraula, per l'intercanvi tant de termes i de signes, com de coses? No constitueix, potser, el lloc privilegiat on s'escriu la paraula? El lloc on la paraula s'ha fet salvatge i se la troba, eludint prescripcions i instruccions, inscrita en les parets?"*. Evidentment hem de respondre a aquestes qüestions en un sentit positiu.

La ciutat ens permet, sobretot, que la paraula sigui pronunciada; ens aporta (principalment el carrer) el context, el marc... en el qual la paraula es pugui expressar i pugui desplaçar-se a través de l'espai; el lloc en el qual les paraules que nosaltres emetem conformin els fonaments de les nostres interaccions quotidianes. La ciutat es converteix doncs en l'escenari principal en el qual la nostra realitat quotidiana es pugui construir i sobretot transformar. Això succeeix en el carrer quan es trenca la monotonia amb un fet excepcional (Lefebvre, 1971), en el carrer quan el text social que s'exposa enfront nosaltres varia mitjançant tot el cúmul de gent que s'entremescla.

Foto 16: Les Rambles de Barcelona són, segurament, el lloc de la ciutat on es creuen més les mirades dels ciutadans i de les ciutadanes.

Estareu d'acord que viure a la ciutat (i a aquestes alçades ja podeu intuir que tothom viu a ciutat) s'ha convertit en una gran aventura (molt més real que aquestes que ens mostren a les pantalles de la televisió). En aquest anar i venir per a ella ens "topem" (i mai millor dit) amb tota una sèrie de personatges i de coses que juntament amb nosaltres ens ajuden a escriure, amb el rerafons dels edificis, dels carrers, de les places, etc., la novel·la de la nostra quotidianitat. Creuament de trajectes, creuament de mirades, creuament de desitjos, creuament de paraules que provoquen diferents tipus d'històries i de diferent classe. Podem donar-li doncs la raó a Simmel quan anunciava un cert isomorfisme entre la novel·la i la ciutat, *"perquè essent la novel·la el gènere de l'aventura per excel·lència i un gènere transformacional, no ha trobat millor escenari per dur a terme les lleis mateixes del seu discurs de la gran ciutat"* (Llovet, 1998: 85). Novel·les de tot tipus: d'intriga, de terror, de suspens, de policies i lladres i, sobretot, novel·les romàntiques, perquè la ciutat també permet aquest tipus d'interaccions: més anònimes, més instantànies, més fugisseres; on els i les amants tinguin els seus encontres fugitius, on els i les nous/ves coneguts/des inicien les seves converses i les seves mirades de complicitat, on els/les persones grans passegen pels parcs tot agafant-se de les seves arrugades mans, on els i les enamorats/des practiquen el seus jocs

amatoris en la penombra de la nit o en plena llum del dia. O qui ens pot negar que totes aquestes pràctiques siguin, de nou, un altre discurs de la ciutat?

Però la ciutat també és discurs perquè experimentem la seva arquitectura com una forma de comunicació (Harvey, 1998b). Les formes arquitectòniques ideades en els plànols (en blanc) dels arquitectes inicien la dialèctica amb i de l'espai que es trasllada als edificis un cop ja estan construïts. Així, el llenguatge de l'arquitectura també es converteix en un joc de llenguatges (Harvey, 1998b); dissolució de formes arquitectòniques que un dia ens poden anunciar un significat concret o que un altre dia ens poden comunicar un significat diferent.

Les façanes dels edificis (i els elements que les conformen) es transformen en frases a través de les quals llegim com ha estat la història i el desenvolupament de la ciutat. D'aquesta manera podem anar passejant i anar descobrint les diferents èpoques per les quals ha transcorregut el tarannà de l'urbs; observar com aquests diferents períodes de temps han deixat la seva petjada a través dels edificis. Encara en les nostres ciutats hom pot observar els vestigis dels romans; o realitzar alguna gestió municipal en una casa d'estil gòtic; o visitar turísticament alguna casa modernista; o tenir una habitació en un pis de l'eixample; o, simplement, gaudir d'una passejada al barri de la vil·la olímpica.

Tanmateix, a partir dels usos que les persones fan dels balcons, finestres, portes i corredors d'entrada a l'edifici, etc., intuïm una altra dialèctica expressada pels edificis: la dialèctica del fora i del dins, la dialèctica de l'allò públic i l'allò privat, la dialèctica de l'allò íntim i de l'allò superficial. En conjunt, tots aquests elements arquitectònics que trobem en els nostres edificis són el reflex de com les persones vivim, habitem i traspassem pels nostres espais quotidianament; aquests elements esdevenen punts claus per identificar-nos amb aquests llocs; *"i mitjançant els usos i les imatges que aquests projecten intervenen en la construcció d'uns significats sobre el context i a través del context"* (Capel, Sánchez i Solé, 1996: 169) de la ciutat.

Balcones omplerts de flors; balcones on es desen les bicicletes, les andròmines, etc.; balcones amb un munt de roba estesa: llençols, jerseis, pantalons, calçotets i calces, mitjons i sostenidors; balcones amb bombones de butà; balcones amb pancartes de protesta (no a la guerra, no al soroll). Finestres mig obertes, mig tancades; finestres decorades amb adhesius, amb persianes fetes a mà; finestres amb persianes de diferents colors i de diferents textures; finestres amb persianes a mig baixar o baixades del tot; finestres sense vidre o amb el vidre mig escardat. Portes amb unes reixes de ferro colat, portes metàl·liques, portes de fusta, portes de vidre; portes que només s'obren si dius qui ets, portes que estan obertes sempre, portes a mig obrir; portes amb cartells penjats: no propaganda, advocats Barros 3r-4a, aquí visqué en Pere Mata; portes que donen aixopluc als enamorats, portes que escolten les interaccions ocasionals dels veïns i de les veïnes quan entren i surten del edifici, portes que a vegades només deixen passar a una sola persona i que obliguen a un: "si us plau passi vostè primer". Corredors ombrívols o plens de llum; corredors restaurants, pintats, arreglats, retocats, refets com els d'abans; corredors mig destruïts, descolorits, deixats; corredors amb marbre i miralls, amb quadres d'imitació, amb sofàs per asseure's i esperar a aquell/lla amb el/la qual tens un *rendez-vous*.

Foto 17: Una imatge de l'ús del balcones. En aquest cas protesten contra una guerra innecessària.

Per si no n'hi hagués prou amb aquesta dialèctica i afegim els colors. Els colors de les façanes, de les robes, dels elements que hi ha als balcones, a les

finestres, a les portes d'entrada i de sortida. Multitud de tonalitats que en definitiva donen forma i sentit al gran esclat de colors que es genera en els carrers de la ciutat. Colors actuals (o actualitzats), colors grisos (barrejats amb la brutícia), colors retocats.

Foto 18: Els edificis que envolten la plaça del Riego d'Oviedo com a exemple dels colors que agafa la ciutat.

Tanmateix, els elements arquitectònics es converteixen en un “sistema de signes”, en un conjunt “d’escriptures urbanes”, que poden ser llegides, analitzades i interpretades. Potser són aquests detalls (els arquitectònics) els que passen més desapercebuts en les nostres passejades quotidianes però, no ho dubteu, són els que acabem de donar a la ciutat una identitat i una configuració pròpia. I per què ens passen desapercebuts? Doncs perquè caminem sempre amb el camp visual camp endavant (sobretot per intentar no xocar amb les persones que caminen al nostre voltant ja sigui amb els que van en la mateixa direcció que nosaltres o els que venen en direcció contrària), però no gairebé mai l’inclinem per poder “observar” que és allò que existeix per damunt dels nostres caps.

Simbologia expressada no solament mitjançant la utilització de l'espai de les façanes dels edificis i de les cases, sinó també expressada en el mostrari d'escultures, en el conjunt del mobiliari urbà, en la diversitat d'elements que trobem dins de l'espai públic de la ciutat, que ens acompanya en les nostres passejades o que ens permet un descans en els nostres trajectes... Si seguim les paraules de Rapoport (1978) entendrem que aquests símbols que trobem a la ciutat *"són abstractes, per tant, per a comprendre'ls és necessari entendre la idea d'allò que representen. La seva funció és comunicativa, per tant, es tenen que relacionar necessàriament amb el medi. Són reforçadors de valors i permeten que siguin compartits entre diferents grups. D'aquesta forma la ciutat apareix com un sistema de símbols"* (Marazuela, 1996: 183), la ciutat esdevé un gran discurs el qual interpretem i sobreinterpretem dia rera dia.

No ens podem conformar, no podem reduir la metròpolis *"a un sol sistema de signes (verbals o no), ni a una semiologia. La pràctica urbana desborda aquests conceptes parcials i en conseqüència la seva teoria [...] No hi ha a la ciutat i en el fenomen urbà un (únic) sistema de signes i de significacions, sinó que hi ha varis, a diferents nivells: 1) el sistema de les modalitats de la vida quotidiana (objectes i productes, signes de canvi, d'ús, de desplaçament de la mercaderia i del mercat. Signes i significacions del habitar i de l'hàbitat); 2) el sistema de la societat urbana en el seu conjunt (semiologia del poder, de l'opulència, de la cultura considerada globalment o en la seva fragmentació; 3) el sistema de l'espai-temps urbà particularitzat (semiologia del tret propis a tal ciutat, al seu paisatge i a la seva imatge)"* (Lefebvre, 1972: 58). Per tant, l'urbs possibilita la variabilitat i la multiplicitat de discursos urbans que, depenent de la ciutat on ens trobem, seran entesos, interpretats i sobreinterpretats d'una manera o altra.

Cal que recordem, un cop més, al finalitzar aquest breu trajecte sobre la dialèctica de la ciutat les paraules d'en Lefebvre (1971, 1972) el qual ens va fer redescobrir la ciutat des d'un punt de vista teòric i conceptual. Els seus mots, millor que les paraules que fins ara heu llegit, reflecteixen millor que mai la idea

que “*la ciutat és llenguatge; una escriptura, més exactament. Escriu quelcom; escriu davant de nosaltres un conjunt viscut memoritzat i imaginat*” (Lefebvre, 1971: 189). Anem a veure quin caire prenen les paraules urbanes quan ja la ciutat se’n va a dormir.

Itinerari 15. La ciutat de la llum

La nit s’està apropant. Hi ha una prova que ho fa evident: les llums de la plaça de la Virreina ja s’han encès. La claror del dia va minvant de mica en mica fins que, com si per art de màgia es tractés, la ciutat en la seva totalitat s’omple de petites llumetes que es van estenent al llarg del territori urbà. La ciutat de nit agafa altres colors, altres tonalitats, altres formes... tot en companyia d’aquesta llum que sempre ens acompanya. Els edificis, els locals, els carrers, les places, els monuments... resplendeixen en la nit entrada nit i la guspirada de tanta llum fa que també s’il·lumini el sostre de la ciutat i que, per tant, els estels no es puguin dividir. Com s’hi d’un mirall es tractés, la ciutat es reflexa en el cel i els astres deixen d’existir perquè donen pas a les llumetes de la ciutat.

La metròpolis s’ha tornat un resplendor. “*La llum elèctrica esdevé sinònim de ciutat. La llum transfigura la nit; és la nit il·luminada que crea la sensació de ciutat. Lumiere de la Ville, City Lights*” (Amedola, 2000: 114) i aquestes ciutats de la llum es mostren com les pistes més fiables del gran creixement que ha sofert la metròpolis: els satèl·lits s’han encarregat de demostrar-nos, amb una sèrie de fotografies, que a mesura que en els llocs de la terra va caient el dia les metròpolis (i els corredors lumínics que elles creen) es fan més i més visibles (a Europa, sense anar més lluny, l’eix de la Mediterrània n’és un exemple). Gràcies a l’enllumenat artificial la metròpolis esdevé un espectacle (des de l’espai còsmic i des de l’espai més terrenal) que es va repetint al llarg del globus terrestre.

Foto 19: Imatge dels corredors de llum d'Europa.

A la nit la *ville lumière* pren un altre ritme. Sembla com si el tarannà de la ciutat baixés la seva velocitat diürna. Cansada del dia, la ciutat entra en el seu estat més pur d'oci (per aquells/es que encara no en tenen prou amb els seus ritmes de treball) i també descansa. És el moment en el qual ens podem asseure a taula tranquil·lament i gaudir d'un bon àpat (en companyia de la família, de la parella, dels amics i de les amigues), o el moment de poder gaudir d'una bona pel·lícula o obra de teatre, o el moment en el qual la gent (aprofitant la foscor brindada) s'estima en els racons més amagats. *“Per la nit l'enllumenat contribueix a la imatge urbana però també d'una altra forma, més subtil, creant o modificant sensacions: la ciutat es transforma en atmosfera”* (Amendola, 2000, 115). En la foscor, la ciutat ens xiuxiueja paraules i mots diferents d'aquells que ens expressa durant el dia donat que les interaccions i les formes socials urbanes nocturnes són diferents a les diürnes.

Però no són els únics discursos que varien. Els edificis, els monuments, els carrers, les places, les avingudes... al ser il·luminats prenen d'altres lectures. Algunes d'ells o d'elles ens poden passar totalment desapercebuts en els nostres trajectes nocturns quotidians; en certa mesura són paraules que de dia no estan emfasitzades. A la nit, però, sembla com si algunes formes de la ciutat quedessin destacades (com si haguessin estat subratllades per un retolador fosforescent). *“Per la nit, més que mai, la ciutat es converteix en un text que és possible escriure i reescriure manipulant els interruptors i reòstats. Les llums*

ressalten o fan desaparèixer –a través d'un monument o d'una zona- un esdeveniment, una època o un espectre de les vicissituds de la ciutat." (Amendola, 2000: 116). La ciutat, a través del seu joc de llums, pot jugar a destacar o fer desaparèixer, a fer existir o a que no existeixin parts, espais o indrets segons el seu interès.

Però aquesta no és l'única manera de llegir a la ciutat de nit. També ho podem fer en la penombra com si estiguéssim llegint un llibre acompanyats d'una petita làmpada. Una làmpada que segons quina sigui la intensitat de llum que reflecteixi ens permetrà controlar, segons les nostres conveniències, el temps, els ritmes i els colors d'aquest discurs nocturn ciutadà (Amendola, 2000). Ens toparem amb la imatge d'una ciutat nocturna que ens sedueix, que ens convida al joc de l'erotisme i del plaer; o bé ens toparem amb una ciutat nocturna negra en la qual abunden els assassinats, la violència...; o, simplement, ens imaginarem una ciutat nocturna que dorm i que descansa tranquil·la. La ciutat de la llum, segons quina sigui la seva intensitat, es pot escriure i reescriure de múltiples formes i maneres.

I com no... també podem fer-ne una lectura més compacta i, a través d'una fotografia, captar (en forma de postal turística) *l'skyline* nocturn de la ciutat. La forma lluminosa de la ciutat resta emmagatzemada dins d'un petitíssim paper fotogràfic, el qual desem en qualsevol àlbum de fotografies i en el qual també hi desem els records d'aquell viatge que vàrem fer fa temps. Perquè la ciutat de la llum no entri en un oblit constant, de tant en tant, fem una lectura de la instantània i potser ens n'adonem que els contorns de la ciutat canvien perquè els edificis que donaven forma a aquests ja s'han destruït²¹.

Però sobretot allò que permet la llum és que la lectura que hom pot fer de la ciutat no s'esgoti mai; que les paraules de l'urbs es manifestin de forma

²¹ L'exemple més clar seria com s'ha transformat la fisonomia nocturna de la ciutat de Nova York després de l'onze de setembre.

contínua; que el discurs urbà no trenqui mai el seu fil argumental i es presenti sense interrupció. “*En la moderna metròpolis nocturna –la 24-hours-city-, és a dir, la city-around-the-clock, en la qual la vida flueix entre hores punta però que no es deté mai més- la il·luminació solament té la funció de mantenir viu l’efecte de la ciutat activa i desperta, i permetre-li unificar el dia i la nit.*” (Amendola, 2000: 116). La llum fa que la ciutat estigui sempre viva, sempre en constant moviment.

Foto 20: *Syline* nocturn de la ciutat de Londres.

Itinerari 16. Les ciutats llindar

De bell nou torna a ser de dia. Ara, però, ens trobem ubicats en un extrem de l’urbs. Ens trobem en el context de la metròpolis, en el context de la ciutat de ciutats, en el context en el qual hi ha repartits al llarg del territori diversos i diferents trossos de ciutat, en el lloc en el qual ha sobreeixit un nou fenomen urbà, una nova ciutat: l’anomenada ciutat al marge o ciutat al llindar (evidentment) d’aquesta nova nuvolosa metropolitana.

Podem expressar, sense cap possibilitat d’error en les nostres paraules, que la Cerdanya s’ha convertit en una ciutat límit en el sentit que Garreau (1991) li dóna el seu assaig “*Edge City: Life on the New Frontier*” quan concep un nou tipus de perifèries de les ciutats, més com a noves ciutats, que no pas com a tals perifèries. Però com són aquestes noves ciutats? “*Són unes creacions*

urbanes noves, que sorgeixen als marges de totes les ciutats importants d'Amèrica del Nord i també d'algunes ciutats europees i d'altres continents, i que compleixen les mateixes funcions bàsiques i ofereixen els mateixos serveis elementals que les ciutats tradicionals, això és, habitatge, treball, serveis, oci, consum. La seva fisonomia, però, és diferent de la ciutat tradicional, tant nord-americana com europea: les voreres no estan plenes a vessar de gent, no hi ha gratacels ni grans bulevards, ni pintorescos barris antics. Els edificis d'oficina i els residencials són més aviat baixos, estan separats per espais verds, saltejats alhora per grans centres comercials on, a més de comprar, es pot passejar i passar l'estona (els famosos malls). La sensació general és de més llum, de més obertura, de més artificialitat' (Nogué, 1998: 15). La conseqüència d'aquesta transformació ha estat *"no solament la creació d'una suburbanització infinita, les anomenades edge cities, i de megalòpolis difuses, sinó també convertir cada poble i cada racó rural del món capitalista avançat en part d'una complexa teranyina d'urbanitzacions que desafia qualsevol categorització simple de les poblacions entre 'urbanes' i 'rurals"* (Harvey, 1996; 38; Nel-lo, 1998: 49). La característica principal d'aquests tipus de ciutats és que no solament es trobem vertaderament en el límits de la metròpolis sinó que guarden una relació directa amb les noves tecnologies i amb una gran varietat de formes estructurals d'organització.

Les *edges cities* ofereixen sobretot la possibilitat de gaudir del verd (del poc que queda) i de l'aire net, que el lloc de treball quedi força a prop d'allò que "abans" era la ciutat i que hi hagi tota una estructura de serveis en les quals els/les seves ciutadans/es puguin realitzar les seves necessitats més quotidianes. Aquestes noves ciutats estan construïdes segons *"la cultura i les exigències dels seus habitants, que tenen la sensació no solament de poder tenir 'la ciutat a domicili', gràcies a la proximitat física i virtual de tot allò que poden necessitar, sinó també de poder tenir-la tal i com ells la volen."* (Amendola: 2000: 27). Per tant, ens trobem enfront d'unes comunitats urbanes que ens resulten força homogènies (anem al marge de la ciutat que anem) i que estan construïdes a imatge i semblança d'aquells i aquelles que hi viuen.

L'estructura d'aquestes ciutats llindars ja les apuntaven més a munt: una dispersió de cases individuals sobre immenses superfícies en les quals hi viuen famílies amb un nivell de vida força elevat (o així ho volen aparentar) i amb la necessitat vital de disposar d'un o de diferents cotxes perquè aquestes es puguin desplaçar (Chombart de Lauwe, 1976).

Cal apuntar, però, que les cases que es construeixen avui en dia, o que s'han construït darrerament, intenten "emascarar" el tipus de construcció de cases aparellades que hom pot trobar "en l'interior" de la metròpolis. En Calders (1979: 71) no entenent-ne molt d'arquitectura i d'urbanisme ja ho deia: "*l'any 1938, un arquitecte hongarès resident a la ciutat de Mèxic va construir una casa en la qual aplicava uns principis que podrien resumir-se així: els edificis han de rebre una expressió particular que els lligui espiritualment al país al qual pertanyen, i aquesta expressió ha de provenir de l'ús dels materials més particulars que el país produeixi*". Indiscutiblement els/les arquitectes i els/les urbanistes d'aquestes noves urbanitzacions intenten seguir aquest cànon amb el cobriment exterior de pedra de les canteres de la Cerdanya (enganyant a aquells i aquelles que compren, donat que la pedra és de Coll de Nargó). A primer cop d'ull, hom pot observar quina diferència hi ha entre les façanes exteriors de les cases que formaven el conjunt inicial dels municipis i les façanes de les cases de segona residència (que han estat afegides i que han provocat el naixement de *l'edge city* cerdana). Els/les especuladors/es immobiliaris no tenen molta cura en els materials utilitzats, ni en el disseny de les construccions, etc., però sí que es preocupen molt pel nom d'aquestes segones residències: Paradís Residencial La Pleta.

Foto 21: Aquesta era la casa de pagès que el meu padrí es va vendre fa anys. Ara ja ha estat reconvertida en una llar de segona residència.

Queda clar que la nova segona residència ceretana s'assembla poc a la vella masia ceretana en el que és el seu exterior. Però no només solament hem d'esmentar les pedres de la façana exterior sinó que també cal donar compte dels espais exteriors i interiors que conformen aquestes segones residències:

A l'exterior de les cases de la ciutat límit, els coberts del pati, les eres, etc., llocs destinats a emmagatzemar la palla i l'herba es destrueixen o es repensen de forma arquitectònica per guanyar terreny i així poder fer un jardí més ampli. Així mateix el pati de la masia que era l'indret on eixien els tirons i les tirones²², els piocs²³, els matxos i les matxes²⁴, etc., si feia bon dia, ara es transforma en un jardí amb piscina incorporada. Això és el que passa en el pitjor dels casos. En el millor, les eres de les cases de pagès es compren i es restauren per fer-ne restaurants de luxe. Potser és aquesta una manera de posar a la vista com eren abans les antigues coses a pagès: amb un gran finestral hom pot veure com la gent menja deliciosos plats típics de muntanya dins d'una era. Ja ho

²² Els ànecs i les ànegues.

²³ Els gall dindi.

²⁴ Els muls i les mules.

veieu, de tot en podem treure un profit i la ciutat llindar serveix a la carta, amb un retoc “del passat”, els millors plats de la zona.

A l'interior de les cases de la ciutat llindar, les corts, els galliners, els corrals, etc., allà on els pagesos i les pageses guardaven els seus animals -el falb²⁵, la ferra²⁶, la forra²⁷, etc.- es converteixen en garatges que incorporen tot els avenços mecànics i elèctrics per poder guardar els cotxes de tracció a les quatre rodes o els *quads*; els cellers i els forns, allà on es guardaven els queviures per tot l'any i on es fabricava el pa del dia al dia, es transformen en dormitoris per a que la canalla hi pugui fer la seva becaina o dormir; les golfes, el lloc on es desaven les coses en desús, es buiden i, en seu lloc, s'hi col·loca un espaiós llit de matrimoni per poder contemplar, a través del finestral del sostre, els estels quan ja és fosca nit.

Ningú sospita però que aquestes estances que ara es substitueixen o es destrueixen feien de les cases tradicionals construccions més sostenibles. Encara que sembli broma, la primera planta de l'hàbitat no requeria tanta energia per escalfar-se atès que s'aprofitava l'escalfor que proporcionaven els mateixos animals guardats a les corts. Així mateix la casa restava més aïllada com a conseqüència del munt d'estris que dipositàvem a les golfes.

La mescla de formes de vida és una constant en les ciutats llindar. Per una banda, s'anhela viure com els nostres avant-passats, com els nostres avis/es els/les quals foren els que vertaderament visqueren i treballaren “el camp”. *“Si això és així, si les zones rurals, especialment les de muntanya, se'ns omplen uns dies a la setmana i uns mesos a l'any de persones procedents de la ciutat, àvides i desitjoses de consumir natura, de consumir ‘ruralitat’”* (Nogué, 1998:

²⁵ Cavall de pèl groguenc amb les extremitats del mateix color.

²⁶ Ovella.

²⁷ Vaca o euga estèril.

13-14). Per altra banda, i com a conseqüència que aquestes ciutats són fetes a mida, es reproduïxen les modes i formes de vida més urbanes.

Atès que la metròpolis, en el seu espai més central, té els seus parcs naturals per poder respirar (Collserola, Montseny, Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac, etc.), en la ciutat lliandar serien les muntanyes del voltant les que complirien aquesta funció. En paraules de Nogué (1998: 14): *“hem de ser conscients que, no solament els parcs naturals sinó, de fet, tot els Pirineus en bloc estan actuant ja com a ‘parc urbà’ de cap de setmana. Si els Pirineus s’estan convertint en un parc, en un jardí, qui en seran els jardiniers? Qui tindrà cura d’aquest jardí gegantesc? Algú ja s’ha atrevit a respondre: els pagesos. Els mateixos pagesos que han deixat de ser rendibles en el sector agrari poden ser ara rendibles en el sector de l’oci, del turisme i de l’esplai. Qui millor que ells coneix l’ecosistema muntanyenc? Qui hi està millor adaptat? A més –també ha comentat algú-, els pagesos són una part fonamental d’aquesta ‘ruralitat’ que es cotitza cada cop més. No en són només els jardiniers: són part del jardí.”* Per tant, podem dir que en les ciutats lliandars existiria, en proporció, més extensió de verd i menys extensió de gris, o dient-ho d’una altra manera: el gris quedaria difuminat per entremig del verd però que igualment la ciutat no deixaria d’existir.

La ciutat *edge* ceratana no n’és l’únic exemple. Amendola (2000: 25) en cita d’altres que ens resulten més llunyans i que recullen aquest primer tret: “Outer Cities, Technopoles, Technourbs, Silicon Landscapes, Posturbina, Metroplex, 100 Miles City”; ciutats en les quals la tecnologia afavoreix que les distàncies desapareguin gràcies a Internet o que també siguin comprimides (amb la utilització del transport d’alta velocitat). I, a Europa, ja fa tres dècades que en Chombart de Lauwe (1976: 27) parlava de *“l’aparició de les grans ciutats balneàries, o, més recentment, de les estacions d’esquí, que es converteixen a vegades en autèntiques ciutats importants, creades totalment al bell mig de la muntanya. A França, Courchevel i altres estacions importants que estan previstes per a un pròxim futur poden donar una idea al respecte”*, i en això

s'han convertit i així també ha esdevingut la Cerdanya a l'hivern: una ciutat al llindar de la metròpolis barcelonina en la qual es pot practicar l'esquí en un conjunt de 22 estacions d'esquí diferents (tenint en compte que el principat d'Andorra està molt a prop de la comarca).

Itinerari 17. Final del segon viatge

Hem arribat al final d'aquest segon viatge en el qual la metròpolis ha estat la gran protagonista. Com heu pogut comprovar no hem fet cap incursió en la Psicologia Ambiental més tradicional i com aquesta ha treballat al llarg de la seva història com a perspectiva de la Psicologia Social la temàtica de la ciutat²⁸ i ens hem situat, per tant, en la Psicologia Ambiental, més de tipus construccionista (o com a nosaltres ens agrada dir: Espacialitzada). La nostra intenció ha estat localitzar-nos en tot moment en el pla de l'allò discursiu per entendre el fenomen urbà en l'època postmoderna actual. El plantejament que volem subratllar, en aquest viatge, és que la metròpolis en el seu tarannà quotidià, ja ho hem exposat, ens està xiuxiuejant moltíssimes paraules i moltíssims mots. Com a psicòlegs/es ambientals hauríem d'aprofitar allò que la metròpolis ens diu: tenir present en els nostres estudis socioambientals com els nostres "jos" individuals interaccionen amb i dins de les nostres urbs, anotar les nostres experiències personals vers les nostres urbs, recollir allò que la gent diu a, en i de la ciutat. Enregistrar les trajectòries i els moviments de les persones car aquestes ens mostraran, perfectament, com ens comuniquem amb ella, observar els detalls arquitectònics dels edificis, les formes i els colors de les seves façanes, l'ús que les persones en fem dels edificis, dels carrers, de les places, etc., i tornar a repetir tota aquesta sèrie d'exercicis quan la metròpolis pren d'altres formes, d'altres colors, d'altres mots... quan la nit

²⁸ Els manuals a l'ús de Psicologia Ambiental han treballat principalment els problemes derivats de les ciutats. De fet, una part de la Psicologia Ambiental neix com a conseqüència d'aquests problemes. Temes com: l'estrès urbà, el garberament, l'apropiació de l'espai, etc., pretenen donar una explicació a aquestes problemàtiques.

arriba. Hem d'aprofitar l'oportunitat que ens ofereix aquest excel·lent discurs social urbà per interpretar que és allò que ens està dient i per analitzar quins són els efectes que té aquests discurs, no solament sobre nosaltres, sinó també sobre la societat postmoderna actual; aprofitar aquesta varietat discursiva que la ciutat ens ofereix a la carta, per explicar quines són les conseqüències sobre les nostres formes i accions col·lectives i individuals.

També hem descobert a través d'aquest viatge que la metròpolis s'ha convertit en un tot, en un discurs plenament instituït en l'àmbit rural (ja ho anunciàvem en el viatge primer) no solament al llarg del territori català sinó també a nivell global; i en aquesta totalitat urbana hem descobert que en els extrems comencen a aparèixer fragments urbans anomenats *edges cities*. Segons el nostre parer, la Cerdanya, com a exemple d'aquests tipus de ciutats, ha estat (re)construïda segons les necessitats i les conveniències d'aquells/es ciutadans/es que conviuen en les jornades laborals a "l'interior" de la metròpolis i, tot plegat, amb una arquitectura prou característica: una façana exterior que intenta imitar les cases ceretanes antigues amb un conjunt d'estances que incorporen una sèrie de formes i d'equipaments els quals fan que es reproduueixin, sigui quin sigui el lloc de la metròpolis on tenim les nostres llars, els mateixos dissenys postmoderns urbans. Per utilitzar una terminologia actual, sembla com si aquest tipus d'edificació s'hagi clonat al llarg del territori cerdà provocant que la distància entre els pobles cerdans s'hagi reduït de forma considerable. En definitiva, la Cerdanya s'ha convertit en una parcel·la de la ciutat en la qual hom anhela sentir-se com els nostres avantpassats/des rurals (malgrat que totes aquestes pràctiques socials són irrecuperables), disposant, això si, d'unes comoditats i d'uns serveis pròpiament urbans.

Viatge tercer: pel paisatge

“Hi ha vegades en què la sola contemplació del paisatge pot fer que l’agnòstic més convençut acabi creient en el pare creador de totes les coses encara que només sigui per un minut. Perquè ves, algú havia dissenyat la magnífica vista que es podia contemplar des de la mateixa porta del mas. Per la banda nord, la vall del Querol que va ficant el nas fins a ensorrar-se als peus del Pimorent, amb el cim al fons vigilant tot el que fan els homes i dels dones que viuen al seu redós. Per la banda sud-est l’espectacle del Puigmal, el Pic del Segre, el Pic d’Eina i el mític Canigó a l’extrem est de la serralada. I sota els meus peus, l’única vall pirinenca que s’obre d’est o oest, seguint la conca del Segre des del coll de la Perxa. A l’altra banda, la collada de Toses i encara un núvol més enllà el Puigllançada. El que va fer tot allò sabia molt bé el que es feia, havia de ser un gran savi” (Vallbona, 2001: 33).

En la vesprada, quan el dia ja està cansat i desitja anar-se’n a descansar, apareixen en l’horitzó de la metròpolis una multitud de colors. La intensitat de la llum del dia va minvant i apareixen, en els nostres cels quotidians, diverses gammes de rogencs, diverses tonalitats blaves i, finalment, l’escala del gris va agafant més i més força fins que la negror de la nit arriba. A l’inrevés, a l’albada, la negror de la nit va deixant pas als grisos qual el sol comença a il·luminar el dia i, de bell nou, comencen a aparèixer els tons blaus i rogencs quan el sol comença a sortir per l’Est. Potser és, en aquest dos instants del dia, quan ens adonem de la importància que té per a nosaltres, les persones, el fet de mirar cap aquest horitzó i experimentar tota una sèrie de sensacions, de sentiments, d’emocions, etc., al gaudir d’aquest espectacle de colors que ens envolta i que no és un altre que l’espectacle del paisatge. Sigui quin sigui el tros de la metròpolis en el qual ens trobem, ens quedem enganxats/des, ens quedem bocabadats/des, ens quedem seduïts/des per aquests dos instants del dia. Però aquests paisatges naturals no són els únics que ens podem trobar a la metròpolis: la globalització ha estat l’encarregada d’inventar-se nous paisatges perquè podem gaudir d’ells sense sortir d’ella. Tanmateix, la mateixa metròpolis també ha convertit el paisatge en un recurs turístic i mercantil provocant, en certa mesura una situació d’insostenibilitat en la qual alguns d’aquests paisatges (sobretot el rural) tendeixen a desaparèixer.

Foto 22: Els capvespres a la Cerdanya converteixen el paisatge en un joc de colors.

Els trajectes que us convidem a fer en aquest tercer viatge giraran al voltant d'aquestes temàtiques: d'entendre el paisatge com un espectacle i d'entendre'l dins del context de la postmodernitat; de recuperar, novament, la Psicologia Ambiental Tradicional per analitzar com es concep el paisatge dins d'aquesta perspectiva de la Psicologia Social; de fer un plantejament des d'un punt de vista més espacialitzat o constuccionista del paisatge; de comprendre el per què de la seducció del paisatge; i, finalment, relacionarem el paisatge amb el turisme (ubicant-lo en el context de la Cerdanya). Esperem que, també per a vosaltres, el paisatge que us plantegem en els següents itineraris sigui un espectacle i vertaderament us sedueixi.

Itinerari 18. L'espectacle del paisatge en la postmodernitat

No hi ha res més quotidià que l'exercici d'alçar la nostra vista i observar tot allò que abasta el nostre camp de visió. Sense voler, o volent-ho, de sobte ens apareix un espai davant dels nostres ulls que està conformat per tota una sèrie de persones i d'objectes, de moviments, d'interaccions, etc., que ens envolten - sigui on sigui que estiguem, sigui el que sigui allò que estem fent. Per tant, en el dia a dia fent aprehensió de les diferents formes que prenen els nostres espais més quotidians, dels diferents paisatges que conformen les nostres vides, dels diferents instants que ens acompanyen en tot moment i que en tot moment ens estan influenciant.

Assistim, doncs, cada dia de la nostra vida, a l'espectacle del paisatge. El teatre de les nostres interaccions quotidianes té com a rerafons aquest decorat, però aquesta tela que ens envolta no està mai fixa, sinó que està totalment programada (Moles, 1982), precisament, perquè som nosaltres qui a través de les nostres accions socials també l'estem transformant i reconstruint de nou. I hem estat nosaltres qui a través de la tècnica i de la tecnologia *"amb la invasió de l'audiovisual, l'acceleració de les velocitats, les conquestes espacial i abissal ens han ensenyat i ens han obligat a viure en paisatges nous, subterranis, submarins, aeris: a Nadar ja trobem unes pàgines meravelloses sobre l'embriaguesa de la 'fotografia aerostàtica'; hi ha paisatges més dinàmics: Proust, ja fa més d'un segle, descobria [inventava...] el paisatge 'amb cotxe'; paisatges sonors (els sounscapes de Murria Schafer i les creacions de Jean-François Augoyard); olfactius (Natalie Poiret), i molts altres registres, encara inexplorats sinó sospitats; també paisatges més agressius que ens imposa el cinema, oposats al mite arcaic tan estimat a la vella Europa"* (Roger, 2000: 129). Multitud de formes, multitud de colors, multitud de persones, multitud de dissenys, etc., que provoquen una sobresaturació de paisatges.

Multitud de paisatges "servits" a la carta per les agències de viatges de les ciutats: catàlegs amb ofertes de llocs paradisiacs, d'estades rurals als Pirineus, etc. En la metròpolis, els paisatges arriben, com un missatge més, com una informació més, de forma directa a les cases, a les oficines, etc., a través de les imatges que es projecten a la televisió o a través de les imatges projectades per la pantalla de l'ordinador amb la possibilitat de viatjar a aquell paisatge "ideal" de manera immediata.

Seguint a Bru (1997) "l'espectacularització" del paisatge és una evidència car es produeixen dos processos diferents i clars, però que s'interrelacionen mútuament. En primer lloc, se suscita a usar les imatges del paisatge i de la naturalesa com objectes de consum visual. En segon lloc, en el present solament es generen imatges virtuals sobre el paisatge.

Les pantalles (la de l'ordinador –portàtil, fix, *pocket*-, la de la televisió, etc.) substitueixen els quadres que teníem penjats a les parets de les nostres llars. Quadres que concentraven tota la feina del pintor/a el/la qual, gràcies a la seva paciència i al seu dot d'observació, sabia captar millor que ningú/na allò que estava veient. Concentrat/da vers l'horitzó el/la pintor/a immortalitzava aquell moment com si, d'alguna manera, volés aturar els instants que es sobrepassaven els uns als altres. Resteu-ne convençuts que aquesta era vertaderament la seva intenció: deturar el moviment i les formes de l'espai mitjançant les seves finíssimes traces i els usos tant diferents de colors. Com si d'una novel·la es tractés, el/la pintor/a escrivia el seu text particular sobre aquell paisatge concret i el quadre resultant es convertia no solament en una fotografia sense revelat sinó també en la millor finestra –depenent d'on finalment quedés penjat aquella tela de llenç- per poder admirar aquell paisatge i aquell instant únic.

Foto 23: Quadre que representa la tardor a la Cerdanya amb la vila de Puigcerdà com a rerafons.

Es produeix, doncs, mitjançant aquestes “noves finestres”, una simulació del nostre temps d'oci, de les nostres vacances, dels nostres paisatges... de la mateixa manera que també hi ha simuladors de vol (Baudrillard, 1988),

d'esports, de guerres, etc. Es confecciona un "simulacre", un grau d'imitació gairebé perfecte, del qual és impossible destriar entre el vertader paisatge i la seva còpia (Harvey, 1998a). Així, doncs, des de la postmodernitat se'ns està incitant a viatjar a un paisatge que va ser però que ja no hi és. Hem de deixar de pagar la tarifa per contemplar-lo i estem abocats/des al condicionament ideològic del paisatge-espectacle, perquè és un fet "virtual" i perquè ens evita el treball de descobrir amb els nostres propis peus el paisatge "real"; hem de tirar al contenidor de paper les guies turístiques, les quals ens indiquen amb tota mena de detalls els paisatges que hem de fotografiar i des de quin lloc cal fer-ho i que ens aconsellen quina és la visita que cal realitzar; hem d'apagar la televisió quan hi apareixen els anuncis que es conviden a escapar-nos els caps de setmana cap a paisatges ideals; hem de deixar de contemplar i de visitar planes *web* que ens desplacen de forma instantània a llocs exòtics i ideals.

La metròpolis ha "inventat", doncs, aquests finestrals a partir dels quals tothom pugui albirar aquell paisatge que més li agradi, que més li convingui o, fins i tot, aquell paisatge que desitgi inventar. Unes finestres que institueixen la natura dins de diferents marcs, inserint-la i aïllant-la dins de diferents quadres (Roger, 2000).

Assistim, doncs, a una nova manera d'entendre el paisatge. La ciutat postmoderna produeix un paisatge a mida: fet exclusivament per la gent de la ciutat. Alhora la ciutat es produeix en el paisatge: es valida en el paisatge perquè ella mateixa ja és paisatge (Bru, 1997). És aleshores quan descobrim que no sortim de la ciutat (per molts i molts quilòmetres que fem o per moltes hores que fem de camí). Aquest tipus de ciutat ha transformat físicament el paisatge rural de forma evident -fins i tot ens podem arriscar a dir que aquest tipus de forma paisatgística no forma part del nostre imaginari col·lectiu.

Altrament dit, el paisatge-ciutat s'ha convertit en un model de referència i d'imitació que es repeteix quilòmetre a quilòmetre s'ha formulat com una mena de convenció i que deixen pas als paisatges d'antany. Com apunta el mateix

Roger (2000: 126) *“el balanç dels anys vuitanta és simptomàtic: pocs paisatges rurals o ‘naturals’, però en canvi, una predilecció insistent per la decrepitud. Canonades/abocadors, enderrocs, descampats, extraradis obrers, ciutats deteriorades, fàbriques abandonades, etc. Fins i tot, les dunes estan empastifades de materials de rebuig. Paisatges del de-, de la decepció, de la dejecció. Hem d'imputar als responsables de l'obra una voluntat deliberada de desarrelar, de des-paisatjar, en el sentit violent i brutalment del prefix”*. Hem caigut en el parany de creure en l'exuberància d'aquest paisatge. Això ha provocat el fet que ara mateix se'ns enteli la vista i que aquesta sacietat de paisatge ens provoqui una nostàlgia per altres temps o per altres paisatges més bucòlics.

Nostàlgia per altres temps i recuperació dels centres de la ciutat (ara que ja no existeixen, tal i com apuntàvem en el segon viatge). No solament la ciutat imposa el seu paisatge particular i intenta rescatar el paisatge pastorívol sinó que, a més a més, la ciutat postmoderna recupera i retoca com eren els centres històrics: restaurant les cases i refent les seves façanes amb mans de pintura que provoquen l'efecte d'haver traslladat com eren les cases i els edificis de fa segles però amb colors més actualitzats. Característica que es repeteix, fixeuvos bé si ja no ho heu fet, en la majoria de ciutats importants (i no tant importants) europees. Ara ja gairebé tots els centres de les ciutats tenen el mateix paisatge, els mateixos colors i els mateixos edificis... que conviuen, això si, amb les noves formes arquitectòniques i els nous colors de les ciutats del segle XXI. Com apunta Harvey (1998a: 106) *“els paisatges urbans reconstruïts i rehabilitats per a què resultin ecos del passat, la producció de còpies directes d'antigues infraestructures urbanes han passat a integrar una vasta transformació del paisatge britànic”*. Això fa que, anem a la ciutat que anem, sigui a Gran Bretanya, sigui on sigui d'Europa, tinguem la sensació de no moure'ns de la mateixa ciutat (malgrat haver fet el viatge amb avió, en tren o en cotxe). La globalització, la nova i famosa paraula que s'inventa el segle XXI, no solament té efectes a nivell econòmic sinó també a nivell arquitectònic, a nivell de ciutats i, sobretot, a nivell de les formes de fer de l'allò social i ambiental.

Aquestes són però les noves formes paisatgístiques o les formes paisatgístiques més actuals: les de grans complexos industrials, les de grans i grans extensions d'urbanitzacions (de primeres i de segones residències), les de grans retocs dels centres històrics, les de grans centres comercials, les grans avingudes i grans autopistes. Les noves formes de la ciutat futurista. Les noves formes que encara no sabem "percebre" de la mateixa manera que ho fèiem amb les antigues formes paisatgístiques (potser perquè encara, a hores d'ara, no tenen cap significat per a nosaltres; potser perquè encara no s'ha "esborrat" del tot el significat que tenien les antigues o potser perquè no les acabem "d'entendre" i atorgar-les definitivament una importància i un significat). Serem capaços de trobar en aquests nous paisatges la mateixa poètica que trobaven en els paisatges d'antany? Serem capaços de contemplar la bellesa en una autopista?

Però aquests no són els únics paisatges de la globalització. Appadurai (1997) proposa cinc dimensions paisatgístiques anomenades *ethnoscapes* ("paisatges ètnics"), *mediascapes* ("paisatges mediàtics"), *technoscapes* ("paisatges tècnics"), *finanscapes* ("paisatges financers") i *ideoscapes* ("paisatges d'idees"), com a fonaments de la nova realitat imaginada com a conseqüència de la diversitat cultural de la ciutat contemporània actual. Aquests paisatges s'explicarien com (Garcia, 2003):

"Paisatges ètnics: són els paisatges de persones que integren el món canviant, turistes, immigrants, refugiats, exiliats, treballadors estrangers, persones i grups en constant moviment.

Paisatges tècnics: la configuració global de la tecnologia, que es mou contínuament de maneres diferents, i construeix espais i formes de vida.

Paisatges financers: la disposició del capital global és un paisatge misteriós, que es mou, s'acomoda o desapareix sense gaires problemes.

Paisatges mediàtics: les possibilitats de distribució d'informació a través dels diaris, els informatius, el cinema, els productors d'imatges, etc.

Paisatges d'idees: la concatenació d'imatges amb contingut clarament ideològic, orientades explícitament a capturar un espai de poder.”

Foto 24: Imatge de la rambla del Raval com a exemple de paisatge ètnic.

Aquests paisatges, extremadament fluids i irregulars, actuen com a imatges que ens permeten gaudir i conèixer, de forma immediata, diferents cultures, que fins fa poc estaven ubicades en l'espai i en el temps a molts quilòmetres de distància.

Fins aquí aquest primer trajecte que ens aproxima al paisatge en el context de la globalització. Fem, però, el pas de rescatar, de bell nou, la Psicologia Ambiental Tradicional per esbrinar com aquesta perspectiva de la Psicologia Social ha treballat la noció de paisatge per, més endavant, problematitzar explicar aquest concepte des del punt de vista de la Psicologia Ambiental Espacialitzada o construccionista.

Itinerari 19. Nocions de paisatge des de la Psicologia Ambiental Tradicional

Una de les primeres definicions que trobem de paisatge dins de la Psicologia Ambiental Tradicional és la que ens ofereix Pol (1981) el qual planteja que es pot distingir entre el paisatge com una configuració d'estímuls -aquest seria motiu d'estudi per part dels/de les geògrafs, arquitectes, urbanistes, etc.- i el paisatge que és percebut com un procés complex: d'ordre psicològic on es relacionarien tots aquells processos que filtren la percepció (fisiològics, cognitius, actitudinals, etc.). Posteriorment, Macía i Huici (1986) el consideren com un constructe del tipus ecològic, psicològic i social. En aquesta mínima definició, les autores inclouen tant les característiques físiques del paisatge, com les formes de com aquest es percebut per les persones que conviuen en un determinat entorn. D'altres definicions, dins d'aquesta psicologia, també ens parlen del paisatge com l'ambient que percebem sobretot a partir dels nostres sensors visuals (Appleton, 1980, Galindo, 1994).

Després d'aquestes definicions de caire cognitiu-perceptiu, volem oferir una breu visió de com els psicòlegs i les psicòlogues han treballat aquest terme. Una revisió d'aquesta classe d'estudis la trobem a Moreno (1999) i a Moreno i Pol (1999). Aquests autors ens indiquen que s'han desenvolupat tota una sèrie d'estudis sobre avaluacions de paisatges des de dos punts de vista: el primer, com a paisatge global, identificant-lo amb el medi ambient i contemplant-lo com un indicador i element de síntesis entre les relacions dels elements inerts i vius d'aquest medi (dins dels elements vius s'inclou l'ésser humà). El segon grup d'estudis correspon a aquell que considera el paisatge com quelcom visual, com a resposta a criteris d'estètics que l'entén també com a una expressió espacial i visual del medi ambient. A continuació us presentem breument aquests grups d'estudis.

Seguint l'ordre cronològic del repàs proposat per Moreno (1999) i Moreno i Pol (1999), observem que Kaplan i Kaplan (1978, 1982, 1989) inicien els seus

estudis a finals dels anys setanta i els continuen al llarg dels vuitanta, per construir un model amb dos components: el primer, el tipus d'escenaris paisatgístics (anomenats continguts informatius) i el segon, els tipus de processos cognitius provocats per la percepció d'aquests escenaris.

Uns altres estudis citats en aquesta època són els realitzats per Ulrich (1981, 1983) el qual conclou que es dona una acceptació de determinats tipus de paisatges mentre que d'altres poden ser rebutjats. També destaca la importància de les reaccions fisiològiques interculturals davant el tipus de paisatge al qual són sotmesos els/les participants de les seves investigacions admeten l'innatisme d'aquestes reaccions i el paper que juguen aquestes en la predisposició a escollir un o altre tipus de paisatge.

Gràcies a la investigació que realitza Punter (1982) podem parlar de tres perspectives o models d'actuació respecte al paisatge: la primera, és aquella que fa referència a la qualitat visual del paisatge. Aquesta perspectiva proposa que els/les entesos/es en paisatge analitzem més acuradament la bellesa escènica del paisatge i aquests/es tècnics/es tradueixen els elements del paisatge com, per exemple, el color, la textura, la forma, etc., a fórmules que poden ésser utilitzades en la pràctica; la segona, és aquella que s'anomena percepció del paisatge i és aquella on s'exploren les característiques del paisatge associades als sentiments estètics de les persones que no són expertes en aquest tema. La ubicació d'aquestes sensacions les situa a nivell psicològic. Finalment, la tercera perspectiva és aquella que interpreta el paisatge segons les significacions socials o culturals atorgades per les persones que participen en la investigació. Així mateix, Punter (1982) puntualitza que l'experiència sobre l'estètica del paisatge resulta una part de l'experiència que nosaltres tenim sobre l'allò social i que el paisatge hauria de ser entès com quelcom que va lligat als usos i als significats socials. Aquest és un argument amb el qual estariem plenament d'acord.

Seguint la línia marcada per aquest últim autor, els treballs de Costonis (1982, 1989) expliciten que la resposta estètica o de preferència d'un paisatge està relacionada amb els aspectes simbòlics i no sensorials dels objectes que componen el paisatge i que els valors estètics sobre aquest es constitueixen com a elements de manteniment de la identitat.

A finals dels vuitanta ens trobem amb l'anàlisi que fan Purcell i Whitfield (citats a Purcell, 1986) sobre la influència dels processos de categorització en el procés de preferència de paisatges. El paisatge que és preferit treballa com a prototip, esquema o representació ideal i queda instituït com a model de referència quan s'ha de valorar un altre paisatge. Els autors també dictaminen que la preferència del paisatge està relacionada amb la distància psicològica existent entre l'ambient que és avaluat i el prototip rellevant categoritzat. Per una banda, Whitfield considera que la preferència del paisatge està mediatitzada per la similitud (el que ell considera com la distància psicològica mínima) entre el paisatge i aquest prototip. I, per altra banda, Purcell diu que aquesta preferència paisatgística bé condicionada per la discrepància entre el paisatge i el mateix prototip.

En iniciar la dècada dels noranta ens trobem amb les investigacions de Bourassa (1990), autor que sosté que disposem de dos tipus d'experiència estètica: una de caràcter innat i l'altra de tipus cultural. L'any següent, Staats (1991) continua amb la línia endegada per Purcell i Whitfield explicant que les reaccions afectives a la categoria ambient estan lligades a processos d'aprenentatge social i individual. La preferència al paisatge s'activaria en aquest cas en funció de la categoria ambient, tenint sempre present la distància psicològica o la proximitat del prototip de la categoria. El mateix autor diu que calen factors evolucionistes per explicar, en part, les preferències sobre els paisatges -tenint en compte, però, que els processos d'aprenentatge social i individual també són importants per analitzar la preferència del paisatge.

En l'àmbit estatal trobem a Galindo (1994) que, seguint la línia encetada per Corraliza (1990), exposa que els estudis que realitzats sobre la preferència ambiental han treballat: a) la preferència del paisatge com a resposta de tipus innat donat que els éssers humans disposem d'uns cànons de bellesa que influeixen en aquesta preferència ambiental. Alhora aquesta preferència està mediatitzada per aquells paisatges que, al llarg de la nostra filogènesi, resultaren beneficiosos pels/per les nostres avantpassats/des en el sentit de la seva supervivència; b) i els sentiments que s'evoquen en l'apreciació i la valoració estètica de l'ambient visual i del paisatge -entenent que aquests sentiments són el resultat de respostes adaptatives regulades per aquelles bases genètiques encarregades de les nostres relacions amb el paisatge.

Aquesta autora fa una crítica d'aquests postulats raonant que els processos de cognició estarien influïts, alhora, per processos d'aprenentatge i per factors individuals i culturals; indicant, al mateix temps, que els judicis estètics poden explicar-se segons el model proposat per Costonis (1982, 1989) completant-lo amb l'ajuda d'explicacions sociocognitives sobre la identitat social. Així, tant Galindo (1994) com Corraliza i Galindo (1994) amplien la idea de Costonis dient el paisatge urbà desenvolupa un paper molt important en la satisfacció de les necessitats de la identitat col·lectiva dels diferents col·lectius que conviuen a la ciutat.

Seguint amb l'exposició de Galindo (1994) destaca la importància d'interpretar i atribuir significats als judicis de preferència ambiental plantejant que, alhora, els paisatges són preferits perquè: satisfan les nostres necessitats d'estimulació perceptiva, suposen la millor opció de funcionament i comuniquem uns significats que són compartits i que donen la possibilitat que les persones s'identifiquin socialment amb aquests. Dos anys més tard, i encara dins de l'àmbit estatal, Gilmartin (1996) treballa en el tema de la preferència dels paisatges, en concret, amb els judicis que es formulen sobre ells. Segons l'autora, la percepció del paisatge la podem definir com avaluativa, afectiva, cognitiva i de resposta tenint en compte que aquesta resposta entrarà a formar

part del nostre comportament estètic. En el mateix any Uzzell i Jones (1996) plantegen que dins de la disciplina cal desenvolupar marcs teòrics i conceptuals que serveixin de referent per a l'estudi de la qualitat estètica del paisatge i que no remarquin, solament, els aspectes físics o de configuració espacial del paisatge sinó que aquests models també han d'incorporar a les persones i als contextos socio-culturals.

Per finalitzar aquest breu repàs de definicions i d'estudis sobre el paisatge en Psicologia Ambiental Tradicional volem exposar una definició que s'aparta quelcom de les definicions perceptivo-cognitives. És la que ens proposen Ratiu i Moser (1994) quan entenen el paisatge com allò que està modelat per l'evolució dels elements naturals i per la mà de l'/la home/dona. El paisatge queda definit com l'expressió característica de l'activitat humana donant resposta a la necessitat d'arrelament i participant en la construcció de la identitat col·lectiva de les persones. Aquests autors també usen el concepte de paisatge cultural: entenent-lo com aquell paisatge que és conegut i après, que proporciona sentiments d'identitat i de pertanyença a les persones.

Podríem pensar que l'estudi del paisatge dins de la Psicologia Ambiental Tradicional comença a donar un tomb segons aquesta definició i, no ens estem de dir que, aquesta formulació proposada per Ratiu i Moser (1994) és la que més s'aproxima a la nostra forma d'entendre i estudiar el paisatge. Però cal ser realistes i un xic crítics. Donat aquest breu repàs, podem anunciar que queda bastant clar que els psicòlegs i les psicòlogues ambientals, fins ara, hem definit i hem treballat el paisatge des d'un punt de vista cognitiu-perceptiu: com si el paisatge fos quelcom que està fora de la persona, en el seu exterior; com si fos quelcom aliè. Des del nostre punt de vista (ja ho apuntaven en el primer viatge) pensem que no podem separar el nostre objecte d'estudi (el paisatge) de la realitat a la qual pertanyem. Com a persones, i com a professionals que hem estat formats/des dins d'aquest àmbit (o en qualsevol perspectiva de la Psicologia Social), tenim tot un ventall d'experiències respecte a com nosaltres coneixem (a partir de la interacció amb les altres persones que ens envolten) el

nostre paisatge més quotidià i immediat. També sabem que el paisatge participa en la construcció del nostre univers simbòlic, en forma part perquè és un element que esdevé significatiu. Tot aquest bagatge de coneixement no es pot abstraure de les investigacions que es realitzin sobre aquest tema (per molt que ho intentin alguns i algunes) ans al contrari: la nostra opinió és que l'experiència que nosaltres, com a investigadors/ores i com a persones, tenim vers els objectes que estem estudiant s'ha d'incorporar en els nostres projectes de treball.

Sembla, però, que el treball realitzat dins de la Psicologia Ambiental Tradicional sobre aquest concepte ha resultat en va. O, qui sap, potser aquells i aquelles que tenen per costum practicar un tipus de Psicologia Ambiental més experimentalista els hi ha resultat útil. Caldria preguntar-nos, en tot cas, quina és la utilitat d'estudiar totes aquestes variables i elements que intervenen en les preferències de paisatges si moltes d'aquestes investigacions s'han realitzat en condicions no naturals. Una primera resposta a aquesta pregunta sembla lògica: sabent quins són els elements del paisatge o els paisatges més preferits els/les paisatgistes, els/les arquitectes, els/les urbanistes poden dibuixar sobre el paper allò que ens resulta més agradable. Però tants anys de treball per solament poder donar resposta a una pregunta tant evident?

Seguint amb aquest fil crític, caldria tenir present que la metodologia predominant en Psicologia Ambiental Tradicional, fins el moment, és la metodologia quantitativa i aquest fet també queda reflectit en el tema que ens ocupa: el paisatge. Alguns exemples els trobem a Macía i Huici (1986), Galindo (1994) i Gilmartín (1996) car podem argumentar que malgrat que en algun d'aquests estudis es parli de percepció subjectiva de paisatge o de preferències subjectives de paisatge s'utilitzen per realitzar aquestes investigacions elements estandarditzats d'anàlisi d'elements del paisatge. Per posar alguns exemples, la graella de Kelly o la utilització de sinònims i antònims, que després es tradueixen en dades explotades de forma estadística. La nostra crítica en aquest cas és constructiva, donat que en la majoria d'aquests estudis

s'han utilitzat aquests mètodes quantitius recolzats per un marc teòric i epistemològic adequat i correcte -l'heretat de la ciència- però ja caduc.

Potser aquestes són unes altres intencions dels/de les artistes (aquells/es que us mencionàvem al començament d'aquest viatge). Amb el fet de fer desaparèixer la tercera dimensió quan es trasllada el paisatge a la tela arranquen el paisatge del seu propi estat amb vocació de negar, de neutralitzar, de produir models que permetin modelar-lo. *“Es tracta en primer lloc de ratllar la naturalesa, de desnaturalitzar-la, per poder dominar-la millor, tant mitjançant el procés artístic com mitjançant el progrés científic”* (Roger, 2000: 14). Els artistes estan, en aquest sentit, al servei de la ciència. Com han fet en moltes ocasions les ciències socials i la Psicologia Ambiental Tradicional no es pot caure en el parany de voler estudiar qualsevol producte social d'una forma aïllada de l'espai on vertaderament s'està esdevenint. La conseqüència immediata d'això és el fet de crear una mena de “laboratori experimental” per tal de poder estudiar i investigar les formes paisatgístiques i com aquestes influencien i afecten a les persones.

Itinerari 20. El paisatge des de la Psicologia Ambiental Espacialitzada

El paisatge *“no és un concepte científic. En altres paraules, no hi ha, no hi pot haver una ciència del paisatge, la qual cosa no vol dir, ben al contrari, que no pugui ser objecte d'un discurs coherent”* (Roger, 2000: 144). Des del nostre posicionament no volem afegir res més a les paraules dites per aquest autor i des del nostre punt de vista i això és el que pretenem fer a partir d'ara amb les paraules que anirem escrivint una darrera de l'altra: establir un discurs coherent a partir del construccionisme social i amb la tota la intenció que el nostre discurs tingui un efecte de crítica sobre com s'ha conceptualitzat, entès i estudiat el paisatge dins de la Psicologia Ambiental Tradicional.

Tal i com apunta el mateix autor no podem caure, ni donar-li un sentir físic i reduccionista al concepte paisatge donat que la transformació de la natura a paisatge sempre suposa una catarsi, un canvi, una metafísica, en el sentit dinàmic de tots aquests termes. *“Altrament dit, el paisatge mai no és natural, sinó que sempre és ‘sobrenatural’ en l’accepció que Baudelaire donava a aquesta paraula quan, le peintre de la vie moderne, elogiava el maquillatge que converteix la dona en quelcom de ‘màgic i de sobrenatural’, mentre que si es deixava tal i com era, continuaria sent natural”* (Roger, 2000: 9-10). La terra, natura morta, s’ha convertit en paisatge perquè nosaltres li hem atorgat aquest maquillatge, perquè nosaltres li hem atorgat un cert significat. A l’igual que qualsevol concepte social nosaltres l’hem revestit de significat.

Per tant, aboguem per entendre el paisatge (malgrat la utilització de certes paraules: percepció, allò que abasta la nostra vista, etc.) no com quelcom que està “fora” de nosaltres, sinó que l’entendem ontològicament com una construcció social i cultural més, com qualsevol “producte social” més, amb la seva gènesis i la seva història particular, influenciat per les formes socials de l’època i per l’allò que en aquell moment és dominant.

A partir del segle XVI és quan comencem a entendre el paisatge tal i com ara significa per nosaltres. Aleshores, en aquella època, s’entenia el paisatge com a sinònim de terra, de territori, d'*environment*, *“és a dir, el lloc o l’espai considerat des del punt de vista de les seves característiques físiques, a la llum de les formes del poblament humà i dels recursos econòmics”* (Camporesi, 1995: 11-12; Roger, 2000: 90). El paisatge és, sobretot, un invent cultural de la ciutat.

Els paisatges preponderen aquells models complexos i dinàmics resultants de la interrelació dels factors físics i humans al llarg del pas del anys (Palet, 1998). No cauríem en cap error si afirmem que el paisatge “natural”, no tocat per la mà de l’home/la dona, no existeix -i que solament és possible parlar del paisatge humanitzat, modificat per les activitats i per les accions de les persones. En

aquest sentit, cal que entenguem el paisatge com una expressió cultural, com un espai culturalitzat conseqüència d'una continuada activitat humana i, per tant, com un producte d'aquelles societats i processos històrics que l'han configurat al llarg dels segles.

Perquè el paisatge existeixi, perquè podem parlar de la “percepció del paisatge”, perquè ens podem entendre quan parlem de paisatge, etc., ens calen una o unes quantes paraules per poder dir “paisatge”, *“una o diverses representacions literàries, ja siguin orals o escrites, que cantin o descriguin l'allò bell dels nostres paisatges”* (Berque, 1995: 34-34; Roger, 2000: 53). El paisatge, a l'igual que tots els mots que utilitzem en les nostres parles quotidianes, entra a formar part del nostres jocs de llenguatge. L'usem com a paraula i, per tant, té un significat determinat i li donem contingut a partir d'aquests jocs.

Fet aquest aclariment i situats plenament dins del construccionisme social, dir-vos que des d'aquesta perspectiva tenim per costum expressar que som éssers socials perquè estem envoltats per persones. Amb l'ajuda d'elles, mitjançant la interacció parlada, construïm el món que ens envolta: tot allò que conviu amb nosaltres “és” perquè nosaltres, en certa manera, hem establert que les coses “ara” siguin així i no d'una altra manera. Aquestes interaccions no es produeixen en el buit. Ens cal un espai perquè aquestes paraules agafin força, prenguin velocitat i surtin a la llum per produir-nos uns efectes o uns altres. Si hom hi rumia és ben curiós el que ens passa quan parlem. Les paraules apareixen, creen quelcom en un moment i, en el mateix moment, es fa el silenci fet que provoca noves paraules o provoca allò que anomenem com a “res”. Volem posar-hi una mica d'imaginació a aquest tema i pensar que, d'alguna manera, les paraules queden impregnades en l'espai. Ja ho hem vist al primer viatge: les persones acostumem a donar nom a tot allò que ens envolta. Hom està acostumat a desplaçar-se i a guiar-se dins de l'espai mitjançant sistemes de referència com els punts cardinals: nord, sud, est o oest; bé mitjançant el nom que tenen les carreteres: eix transversal, eix del Llobregat, etc.; o,

simplement, buscant en el mapa o en el lloc on es trobem en aquell moment, el nom amb el qual hem batejat aquell element natural, aquella part de territori, aquella plaça, carrer o poble, etc. Per donar una mica de pes al nostre argument, parem-nos un moment a pensar en la importància que tenen i han tingut el topònims en la nostra vida, en la nostra història i en la nostra identitat: quanta informació acumulada hi trobem en ells!

El paisatge és, doncs, aquell canal a través del qual passa el temps. Mitjançant les seves formes ens adonem que està compost per diferents realitats: les d'ahir i les d'avui (Jiménez-Dominguez, 1998; Augé, 1995). Ell ens garanteix la connexió entre l'ahir, l'avui i el demà. *“El record de les experiències passades – individuals o col·lectives- mantingudes amb el paisatge que ens envolta és essencial en la configuració del nostre món present viscut”* ja que *“el paisatge no és un espectacle mort, és un codi dinàmic de símbols”* (Nogué, 1985: 234, 60) que ens parla del passat, del present i del futur. Sempre és necessària la realitat anterior perquè esdevingui la posterior i el paisatge, doncs, es converteix en el punt d'intersecció d'ambdues. En aquest sentit Harvey (1998a: 120) apunta que el paisatge està *“fet a base de diferents formes constructives que s'han anat sobreposant, amb el pas del temps, les unes sobre les altres. En alguns casos, les capes més antigues tenen un origen certament remot, ja que pertanyen a les civilitzacions més primitives les empremtes de les quals es poden percebre sota el teixit urbà actual. No obstant això, fins i tot les ciutats amb història relativament recent es componen de capes diferenciades que s'han anat acumulant en diferents fases al llarg del tumultuós i caòtic creixement urbà engendrat per la industrialització, les conquestes colonials, la dominació neocolonial, les onades ininterrompudes de migració, així com d'especulació dels bens legítims de modernització”*. En els paisatges podem albirar, per tant, la història dels nostres espais: en ells trobem la informació acumulada al llarg del temps. Aquí és on localitzem els indicis de com eren les coses anteriorment al nostre present actual. Els objectes i les formes que donen forma al paisatge tenen, per tant, una datació -tenen la seva edat- i la seva història. Fent un càlcul d'aquestes edats i tenint coneixement de la seva

història podem saber no solament l'antiguitat d'aquell paisatge sinó també la d'aquell espai.

Fent un símil gadamerià el paisatge és allò que permet que es fusionin els horitzons, que es fusionin els espais. El paisatge és el motor que permet la continuïtat de la història dels indrets. Cal que siguem reiteratius amb aquesta idea donat que el paisatge, al ser molt susceptible i molt sensible al pas del temps, està compost per un conjunt de formes diverses i heterogènies; per *“trossos de temps històrics representatius de diverses maneres de produir les coses, de construir l'espai”* (Santos, 1996a: 65). El paisatge, és per tant, *“un escrit sobre un altre, un conjunt d'objectes amb edats diferents, una herència de molts moments diferents”* (Santos, 1996a: 64).

Allò que en les formes paisatgístiques actuals queda representat d'un temps ja passat no sempre ho podem veure amb el pas del temps, no sempre ho podem percebre a través dels nostres sentits. Apareixen llavors les “rugositats” (Santos, 2000) que és allò que resta del passat com a forma, allò que excedeix després del procés de supressió, acumulació, superposició, a través del qual els objectes, les coses, etc., es substitueixen i s'acumulen en tots els llocs.

L'espai, doncs, també es diferencia del paisatge. O per emfasitzar-ho encara més, el paisatge es diferencia de l'espai perquè el paisatge està prenyat de sentit, de significat, de vida. Aquesta és la condició que possibilita que el paisatge pugui ser pensat com a una forma textual. Per tant, el paisatge, o dient-ho millor, els paisatges omplirien el buit de l'espai. Gràcies a les seves diferents formes, textures, colors, lluminositats, etc., els paisatges donen forma a l'espai, l'omplen de vida, el configuren, el construeixen i el defineixen.

Els paisatges són les diferents formes discursives que prenen l'espai i que poden ser llegides per a qualsevol de nosaltres. Prenent la distància necessària és possible observar-los amb els detalls arquitectònics o naturals. Es converteixen en un text potencial que sovint s'acompanya per un dibuix esquemàtic (Jiménez-Dominguez, 1998). Els paisatges ens parlen perquè d'ells en fem

lectures i, nosaltres, alhora, també parlem d'ells. És en els nostres paisatges quotidians on trobem tot allò que està inscrit en els nostres llocs més pròxims. Si ells ens estan dient quelcom caldrà esbrinar quins són els significats que ens està comunicant; cal anar a buscar-los i així podrem comprendre quins són els significats que dotem i hem donat als nostres llocs, als nostres espais. En paraules de Fremort (1974): el paisatge no pot ser expressat com a un simple objecte sinó com un cúmul de signes potencialment interpretables, com una poesia col·lectiva escrita sobre la terra.

Quan prenem el paisatge com a discurs i l'interpretem també estem llegint i reconstruint la biografia dels seus autors i de les seves actrius -ja sia de manera personal o social. Dins d'ell hi trobem una font inesgotable de dades sobre les persones i les societats que el construïren (Meining, 1979). Ens informa de quins eren els seus costums, de quines eren les seves formes de treball, de quin era el seu estil de vida. El paisatge ens acompanya al llarg de la nostra vida, ens fa companyia, ens transforma. A l'invers, som nosaltres els que també el transformem segons les nostres conveniències.

En certa mesura, allò que ens proporcionen els paisatges són espais d'existència i de referència per cadascú i cadascuna de nosaltres -ja sigui de forma individual o grupal. En aquest sentit "*el paisatge transcendeix purament l'àmbit personal i esdevé una mena de símbol per cada grup*" (Nogué, 1985: 52); fins i tot, el paisatge simbòlic i amb significat pot atorgar sentit d'identitat a aquests grups creant en el seu interior un sentit de pertinença i cohesió grupal. Qualsevol paisatge es converteix, doncs, en un lloc: el paisatge d'una vall, d'una comarca, d'una ciutat, etc., "*poden esdevenir llocs i tots ells*" es converteixen "*símbols de les nostres aspiracions, malguanys, emocions i experiències passades i presents*". (Nogué, 1985: 52). Una idea semblant l'exposa Jiménez-Domínguez (1998: 120) quan opina que "*la persona és un ésser social i que la seva relació amb l'entorn, ambient o espai construït, està mediatitzat pels aspectes socials, econòmics, polítics i culturals. La gent actua conscientment sobre el medi ambient i a més li atribueix significats que*

especifiquen a través de llenguatges i de símbols. Això que resulta obvi, a la realitat quotidiana tendeix a esvair-se gairebé sempre en les investigacions en Psicologia Ambiental i en Psicologia en general". No volem afegir cap més paraula a aquest últim comentari donat que estem totalment d'acord amb la crítica que ens aporta aquest psicòleg urbà.

Itinerari 21. La seducció del paisatge

Els paisatges no han estat, solament, l'excusa perquè els pintors s'asseguin a contemplar-lo/los hores i hores i plasmar-ho en un quadre. També han estat font d'inspiració de molts poetes i escriptors. Els paisatges han convidat (i encara conviden) a viatjar no solament a la gent com nosaltres sinó també als/a les grans literats del nostres temps (o d'altres) perquè fossin ells/elles mateixos/eixes els/les qui en viu contemplant i visquessin *in situ* les excel·lències dels paisatges i les plasmessin -ja sia en forma de poema, en forma d'assaig o de narració en multitud de llibres sobre multitud de paisatges. Un paisatge es converteix doncs en una escena poètica i així ho expressen Casey (1996: 321) i Roger (2000: 127): "*qualsevol rostre de la natura té la possibilitat permanent de ser vist com a poètic, sobretot quan s'enfoca com un poema*", una situació escollida o creada per gust o per sentiment amb la intenció de provocar l'efecte de la seducció.

De la mateixa manera que ens sedueix la lectura dels mots, de les paraules, etc., de la mateixa manera que ens quedem "enganxats/des" davant d'allò que ens plau al ser llegit, també quedem "seduïts/des" per les formes paisatgístiques. Fet aquest paral·lelisme podem, perquè no, pensar en una teoria que tracti de la seducció del paisatge -de la mateixa manera que existeix una teoria que "*tracta dels signes, dels termes i dels valors en la seva atracció seductora*" que trenqui "*definitivament l'especularitat del signe, i en la qual tot jugui ja no en termes de distinció o equivalència, sinó de dol i reversibilitat*" (Baudrillard, 1988: 55). En definitiva, cal donar, des de la Psicologia Ambiental Espacialitzada, l'oportunitat a una teoria seductora del llenguatge i rescatar

vells exemples d'aquesta “operació seductora, d'aquests circuits polars del sentit. Així, a la cosmologia antiga, els elements –aigua, terra, foc, aire- no eren elements distintius d'una classificació, sinó elements atractius que es seduïen mútuament: l'aigua seduïda pel foc, el foc seduït per l'aigua” (Baudrillard, 1988: 50). Cal pensar en el model de la seducció com la dinàmica més elemental que s'ha produït al llarg de la història de la natura i dels éssers humans.

Sabent que la natura, en el sentit literal del terme, no ens desprèn cap mena de significat, i insistint encara més amb aquesta teoria de la seducció, és necessari fer una semblança amb la nuesa femenina²⁹: aquesta (la dona) només es considera bella (en certes cultures) quan apareix el nu d'ella. De la mateixa manera que la nuesa per sí sola tampoc té cap sentit, tampoc té cap mena de significat la natura per sí sola. Ens cal el paisatge (el nu) perquè la natura tingui significat per a nosaltres. “Un paisatge no és una altra cosa que una dona difosa que erotitza una regió per plaer” (Roger, 2000: 200). Així les formes del cos de la dona es converteixen en aquells elements que per a nosaltres (els homes) tenen un sentiment d'atracció, de seducció, de plaer. Els ulls, les cames, els pits, les mans, etc., són el paisatge de la nuesa, de la mateixa manera que els rius, les muntanyes, les flors, etc., són el nu de la natura. Els paisatges ens atrauen de la mateixa manera que ho fan els cossos (de les dones); perquè a l'igual que podem entendre les formes del cos de la dona com un discurs plaent, entenem les formes dels paisatges (amb la seva variabilitat de formes i de colors) com uns discursos que ens atrauen i que fan que, d'alguna manera, no podem escapar d'ells. El paisatge de la Cerdanya ens provoca aquest efecte: ens quedem contemplant les seves tonalitats, les seves formes, etc., amb la boca oberta al llarg de les diferents hores que

²⁹ En Roger (2000) fa referència a la nuesa femenina però, evidentment, i per ser més correctes, podeu pensar també en la nuesa masculina.

conformen un dia, un més, un any... i, igualment, podem pensar en altres tipus de paisatges que també ens sedueixen.

Itinerari 22. El paisatge: un recurs mercantil i turístic

El paisatge sempre ha anat de la mà del turisme. De fet, podríem dir que el turisme és un efecte del gaudir del paisatge. Com diu Nogué (1985): és el mateix paisatge allò que fa possible i atrau el turisme i, alhora, és ell mateix el que pot desvirtuar-lo i degradar-lo.

En el cas que ens ocupa aquest argument és perfectament aplicable. La comarca de la Cerdanya és una de les contrades de Catalunya amb més tradició turística. Des de finals del s. XIX i principis de s. XX que aquesta contrada comença a rebre el primer flux de turistes. En aquella època, i en les subsegüents, el turisme que es desplaçava fins aquest indret era un turisme de “qualitat”³⁰. Els exemples els trobem repartits arreu de la comarca amb la construcció de diferents cases modernistes i amb la urbanització de diferents barris per a la construcció de diferents xalets. L’oferta paisatgística de la Cerdanya era força important. Això és el que buscaven aquests/es primers/es turistes: la tranquil·litat lluny de la ciutat però, sobretot, el poder gaudir del paisatge.

Considerant la segona part de l’argument proposat per Nogué (1985) en els últims vint-i-cinc anys la comarca ha sofert l’anomenat “boom” turístic. Des de molts àmbits (polítics, econòmics, publicitaris, etc.) la comarca –i allò que en ella hi destaca- s’ha convertit en una eina de mercat, de *marketing* i de consum. Fins i tot, no seria gens agosarat dir que la Cerdanya s’ha posat de “moda”. La tranquil·litat i el paisatge que buscaven els/les antics/gues forasters/eres

³⁰ Així és com s’anomenava a les persones de la burgesia i de nivells econòmics benestants que residien a la comarca durant un període de temps bastant llarg.

actualment es veuen trencats per la massa de persones que decideixen escapar-se de l'entorn metropolità. I la paraula "massa" està escrita en doble sentit -donat que el paisatge no solament s'ha massificat de gent sinó que també ho ha fet d'asfalt i de ciment. El turisme ha provocat una transformació molt important en la comarca, en tots els seus aspectes, fins el punt que en aquests moments es comencen a alçar algunes veus en contra d'aquests tipus de turisme i els efectes que ell provoca. La por comença a estendre's en veure que el paisatge s'està malmetent molt. El turisme, motor de vida de la comarca, pot acabar per deixar de desplaçar-se fins a la comarca -donat que el paisatge pot resultar no atractiu.

Vet aquí el quid de la qüestió que diria Nogué (1985: 33): *"les modificacions han estat massa dures, sobtades, ràpides, violentes i el paisatge no les ha pogudes assimilar, integrar"*. S'ha produït un trencament, un desequilibri, una tabula rasa, més que no pas una transformació. El paisatge, en aquests moments, amb la seva homogeneïtat i uniformitat, reflexa com un mirall, allò que està passant en el món social: *"uns paisatges estandarditzats, insensibles, insignificants i sense gust, se'ns estan aixecant en el nostre entorn"* (Nogué, 1985: 53). O en paraules de Jiménez-Dominguez (1998: 67) -que alhora precisa l'explicació d'Augé (1995)- *"la relació que mantenim amb la història que construeix els nostres paisatges s'està convertint en quelcom estètic, artificios i asocial"*. Per a nosaltres, ara, és més important l'aparença i la materialitat de les construccions que no les relacions socials que es produeixen en aquests indrets; ens importa, molt més, construir bones escenografies per al turisme que les formes de vida que es donen en aquesta zona (Mora, 1999, 2003); encara que, i ja ho hem apuntat en algun moment d'aquest escrit, les formes socials s'han adaptat perfectament a aquestes escenografies.

Aquesta estandardització dels paisatges provoca que els llocs turístics s'assemblin cada dia més, sigui el lloc que sigui on estiguin ubicats -una imatge ben clara d'aquest fet la tenim, per exemple, a la Costa Brava. Si continuem construint paisatges iguals o semblants o si continuem acumulant un elevat

nombre d'actuacions aïllades, sense cap relació i sense que per al moment tinguin impactes negatius, es pot produir, a gran escala, un desencís de grans proporcions: les persones ja no preferirem anar aquí o allà perquè aquell lloc, espai, paisatge, etc., no ens seran del nostre grat.

Segons el mateix Nogué (1985) aquests serien els trets bàsics que defineixen les actuals transformacions i que es diferencien de les transformacions que es donaren en altres èpoques. L'advertiment que feia Turri (1979) segueix aquesta idea en dir que: en el passat les alteracions que es produïen en el paisatge eren més lentes, pacients i prolongades en el temps i més fàcilment absorbibles per la naturalesa de l'home/la dona. Allò nou s'absorbia de forma gradual en el quadre psicològic de les persones. Ara, però, aquesta absorció es fa més i més complicada.

Hem d'intentar trencar aquest ritme de degradació del paisatge i repensar el tipus de turisme que volem practicar. En aquest sentit hem iniciat el camí de l'anomenat turisme sostenible o turisme verd. Turisme sostenible no vol dir solament cases rurals –com es pensa en molts casos- sinó que també hem de començar a implementar polítiques que minimitzin els impactes ambientals. Així mateix, també cal que aquells i aquelles que es dediquen a les qüestions territorials (urbanistes, paisatgístiques, etc.) tinguin un xic d'ètica ambiental i que aquests i aquestes aprenguin a transformar el paisatge més que a destruir-lo. Sauer (1925) ja ho advertia quan deia que els paisatges s'alteren i es transformen per l'acció de l'home i també es destrueixen. Segons aquest autor el factor morfològic de transformació del paisatge més important és l'ésser humà que, amb l'excusa de produir cultura, se serveix del món natural, alterant-lo i, a vegades, destruint-lo.

Si se'ns permet l'expressió: la biodiversitat del paisatge en aquests moments també està amenaçada. Estem destruint aquells paisatges que estaven protegits, que estaven a punt d'extingir-se i, a hores d'ara, allò que estem potenciant és que sobrevisqui una espècie única de paisatge.

La pregunta que ens ve al cap després d'aquests paràgrafs escrits és la de: estar el paisatge en crisi? Seguint a Roger (2000: 125) intentarem donar-vos resposta a aquesta pregunta. Si entenem que els paisatges estan morts, si signem la defunció de les formes paisatgístiques això *“significaria que efectivament hem deteriorat el paisatge, sinó destruït, els nostres paisatges tradicionals, que les nostres agressions i la nostra manca de cura els ha reduït a l'estat de ‘Terra’*. Però també pot passar que no disposem de *“nous models que ens permetin apreciar que és allò que tenim davant dels ulls”* que *“davant de les ciutats actuals i fins i tot del camp actual tenim la mateixa incapacitat perceptiva (estètica) que un home del segle XVII davant del mar o de la muntanya”*. El paisatge es pot convertir en *“una regió horrorosa que només suscita repulsió”*. No ens podem sentir (des)arrelats, o millor dit (a)terrats, reduïts a una terra sense paisatge i hem d'apostar perquè cada territori sigui diferent i perquè els seus indrets no s'excloquin sinó que es necessitin per a poder-se diferenciar. Cal anar a la recerca d'allò que li manca a l'altre, allò que en definitiva li dona valor al paisatge d'un indret localitzat. Tal i com ho exposen Cals, Matas i Riera (1993), les persones sempre hem tingut alguna vinculació amb el nostre territori donat que tots els nostres actes els produïm damunt del territori. Això determina l'essència dels espais i dels indrets presentant en cadascú d'ells una realitat particular, singular i única.

La diversitat de paisatges enriqueix i, alhora, defineix i preserva cada identitat territorial, especificant que preservar no vol dir en cap moment no evolucionar, no transformar-se, no créixer, no adaptar-se a l'anomenada globalitat. Si no estem d'acord amb aquesta idea aleshores tenim la sensació que hom pot caure en un pou de nostàlgia les aigües del qual estarien fomentant l'immobilisme: preservar la identitat vol dir precisament evolucionar al ritme que marquen els temps buscant l'equilibri amb les singularitats bàsiques dels espais comarcals, amb la cultura sedimentada al llarg dels segles, amb l'estil característic de cada lloc i, en definitiva, amb el magma del paisatge.

El turisme sostenible és també aquell que deixa de concebre el paisatge com a una mercaderia, com a un espectacle, com a una eina de consum. Ja n'hi ha prou d'abocar els diners en la construcció de segones residències, per posar l'exemple que a nosaltres ens toca, sense tenir present els possibles efectes, positius o negatius, en el paisatge quan es realitzen aquests tipus d'edificacions. Per què quin arquitecte, planificador/ora, urbanista, constructor/ora, etc., gasta una part del seu pressupost en estudiar els possibles efectes de les seves obres? Quin d'aquests professionals es dedica a indagar mínimament sobre la història d'aquells i aquelles que habiten en els indrets on s'han de construir aquests tipus d'edificacions? O en la història d'aquell paisatge que estan a punt de transformar? Considerem que aquestes preguntes no tenen respostes i que la manera d'entendre el paisatge com a espectacle *"ha condicionat clarament la localització de segones residències i, àdhuc, llur disseny i distribució interiors: un finestral orientat vers una panoràmica escollida d'antuvi aconpleix una funció semblant a la tela de la temàtica paisatgística penjada a la paret"* (Nogué, 1985: 250).

Itinerari 23. Final del tercer viatge

Com hem vist en una part d'aquest viatge el concepte de paisatge ha estat tractat, des de la Psicologia Ambiental Tradicional, des d'una perspectiva més perceptiva i cognitiva. Des d'una Psicologia Ambiental Espacialitzada apostem per deixar de treballar el paisatge com un conjunt d'estímulos o de variables i estudiar-lo com una construcció social més -entesa com unes formes discursives que es despleguen a través de l'espai. Des d'aquesta nova Psicologia Ambiental hem de tenir en compte quines són les experiències, tant individuals com col·lectives³¹, sobre els nostres paisatges. És necessari que les persones ens parlin, ens escriguin, ens relatin, ens enraonin... del paisatge; és

³¹ En aquest sentit podem dir que l'escrit que teniu entre mans, sobretot el darrer viatge que trobareu més endavant, és un exemple, tant individual com col·lectiu, de l'experiència del paisatge de la Cerdanya.

adequat que escoltem els diàlegs, les converses, les dissertacions... d'allò que ens diu la gent que viu en un indret o que viu en un altre; és imprescindible que caminem, passegem, marxem... pels nostres llocs per obtenir una coneixença directa dels nostres paisatges; és oportú que utilitzem tota mena de recursos escrits en format novel·la, assaig, poema, etc., de recursos multimèdia (fotografies, vídeos, pel·lícules) o fins de recursos artístics (quadres pintats, exposicions, etc.). Si des de la Psicologia Ambiental Especialitzada sabem integrar i analitzar tots aquests coneixements sobre el paisatge, tots aquests discursos sobre el paisatge, tots aquest sabers sobre el paisatge... des del nostre punt de vista esbrinarem, de forma més directa, quin és el paper que juga el paisatge en les nostres experiències vitals, quin és el lloc que ocupa en la construcció dels nostres imaginaris col·lectius, quines són les petjades que ens ha deixat en les nostres memòries individuals i col·lectives. Tenim la necessitat, per tant, de plantejar una perspectiva que tracti de la seducció del paisatge (de la mateixa manera que hem caigut, fa molt de temps, en la fascinació pels mots, per les paraules, pels discursos...) en la realitat postmoderna actual, la qual tingui en compte, no solament els paisatges passats (tant anhelats) sinó que també reculli quins són aquells paisatges postmoderns més actuals (car sinó no sabrem d'entendre com és i s'ha transformat la nostra realitat actual).

El paisatge també l'hem entès com un producte cultural de la ciutat, com una invenció més d'aquesta. La metròpolis necessita parcel·les del seu espai on poden gaudir dels aspectes paisatgístics, per això, sobretot en el cas que estem analitzant –la Cerdanya- i principalment a mesura que ha anat succeint el segle XX, la urbs ha desenvolupat tota una estratègia turística i mercantil que ha permès que les persones podem gaudir de diferents paisatges que en l'actualitat són servits “a la carta”. En certa mesura, la metròpolis, encara en els moments que estem escrivint aquestes paraules, té necessitat de certs paisatges (sobretot els mal anomenats rurals) per poder trencar el seu ritme laboral urbà quotidià. D'allò que no ens estem adonant és que s'està començant a donar un procés insostenibilitat paisatgística al començar-se a

donar una certa homogeneïtzació en els paisatges d'arreu. Si estem d'acord amb aquesta afirmació podrem exposar, perfectament, que el paisatge (o que alguns paisatges) està en crisi (o estan en crisi). Això voldria dir que alguns dels paisatges que no fa gaire temps tant i tant ens meravellaven, tant i tant ens seduïen, tant i tant ens enamoràvem... perdin tots els seus encants i, per tant, deixem de gaudir de certs paisatges (i això potser és allò que li pot succeir al paisatge de la Cerdanya).

Viatge quart: per la identitat

“L'experiència de la identitat [...] faria referència a aquest sentiment cert d'unicitat, d'idiosincràsia i d'exclusivitat, que va acompanyat d'una sensació de permanència i continuïtat al llarg del temps, de l'espai i de les diferents situacions socials” (Pujal, 1996: 5).

El tarannà diari ens convida de forma implícita, instant rera instant, a entretenir-nos a identificar-nos amb els llocs, a compenetrar-nos amb ells, a apropiari-nos d'ells. Que divertit i senzill ens resulta anar traspasant i en aquests camins anar deixant les nostres petjades, les nostres marques, els nostres anhels, els nostres sentiments, les nostres memòries... Potser no ens adonem, però el fet de restar, ni que sigui per un breu moment, en cada espai pel qual anem passant cada segon, cada minut, cada hora o cada dia de la nostra vida és de capital importància per la construcció no solament dels nostres “jos” individuals sinó, també, per la construcció dels nostres “jos” col·lectius. L'experiència que mantenim amb els nostres indrets, amb els nostres llocs, amb les nostres estances, amb els nostres habitatges... actuen com unes marques que es converteixen en els fonaments, en les bigues, en els terres, en les parets i en els sostres de les nostres identitats socials. Un cop ja sabem qui som (malgrat que estem en un procés de canvi constant) també tenim la capacitat d'anar reflexionant sobre allò que ens va venint i sobre allò que ens va marxant i, alhora, sabem moure'ns per aquest temps que ens va marcant (tic tac) el nostre esdevenir... Per tant, ens comencem a sentir, com ho diríem, a gust amb nosaltres mateixos/es, segurs/es de com van els nostres trajectes vitals. És aquest exercici, la possibilitat de desplaçar-nos i de moure'ns arreu, el que vertaderament provoca el fet que siguem com són, és a dir, éssers socials (juntament amb les característiques històriques, discursives, i reflexives de la persona). De fet, si no es donés aquesta possibilitat d'anar saltant d'un instant a un altre, d'un espai a un altre, d'un indret a un altre, ni nosaltres com a entitats individuals, ni tots nosaltres com entitats col·lectives, no podríem escriure cap de les nostres històries, no podríem reflexionar sobre nosaltres mateixos/es i, evidentment, no podríem anar desplegant els nostres discursos preferits.

Identitat, per tant, significa la possibilitat d'arrelar-se amb un lloc (o a diferents llocs possibles); significa la possibilitat que les barreres que determinen aquell territori en el qual hem nascut, estem vivint o estem treballant estiguin subratllades de forma destacada en un mapa; significa la possibilitat de defensar els trossos de terra que els Estats moderns han imposat; significa la possibilitat de parlar un idioma i, sovint, no voler negociar amb la resta de llengües que conviuen amb la qual parlem; identitat significa la possibilitat que gènere (el masculí) dominí sobre un altre (el femení) i que es reproduïxi una estructura patriarcal que ja està caduca. Malauradament aquestes són algunes de les identitats socials que encara, avui en dia (a tombant de mil·lenni i després de tants i tants episodis vergonyosos de la humanitat), conviuen amb nosaltres.

Però bé, sembla que estem de sort (o això sembla). La realitat postmoderna actual també comença a qüestionar-se el tipus d'identitats socials que fins ara hem construït. Com d'altres conceptes socials sembla que aquestes es comencen a disgregar, a diluir, a mesclar-se, a dissoldre's... (segurament perquè els discursos "oficials" han perdut tota la vigència i la força que tenien en la modernitat). Aquestes comencen a ser les nostres condicions: la viabilitat de poder pensar en altres categories diferents que no siguin la d'home o de dona (bé, abans ja hi podíem pensar però estava més reprimat i perseguit); la facilitat de poder connectar amb d'altres cultures (siguin presencials o virtuals) i inventar-nos noves formes d'interacció social; la possibilitat de no aferrar-nos tan clarament als indrets i de poder-nos sentir de molts llocs a l'hora; la sensació de no saber molt bé on som: avui aquí a Barcelona, demà a Irlanda, passat a Mèxic o, bé, avui comprant en aquest centre comercial de la Cerdanya, d'aquí dues hores sopant en el restaurant Pla del centre de la metròpolis i d'aquí sis hores dormint a l'hotel Terminal prop d'un dels aeroports de la metròpolis amb la finalitat que demà siguem capaços/ces d'agafar aviat un avió per iniciar nous i nous viatges.

El viatge d'avui seguirà en part la lògica que fins ara hem seguit... Es tracta que aneu traspasant per diferents conceptes i estructures que, en certa mesura,

relacionen la identitat amb l'espai. Rescatarem de nou la Psicologia Ambiental Tradicional i aquesta es convertirà en el nostre punt d'arrancada per descriure un conjunt de conceptes que analitzen el nexa entre aquesta parella (identitat/espai) des d'una perspectiva urbana. Fet aquest primer recorregut plantejarem una petita crítica a aquest tipus de psicologia pel fet d'haver-se oblidat, pel camí teòric, del paper de la paraula en la construcció de la identitat mitjançant el seu vincle amb l'espai. En una segona part del nostre viatge mostrarem (de forma breu) alguns elements per explicar la identitat col·lectiva comarcal i, aleshores, també analitzarem quins són els ingredients de la identitat col·lectiva de la Cerdanya. Arribarem fins el final d'aquest trajecte amb la intenció de descobrir i exemplificar allò que dèiem més amunt: com la ciutat postmoderna, mitjançant la seva fragmentació, la seva simulació, el seu *collage* i la seva possibilitat de poder saltar d'un punt a un altre, d'un node a un altre, d'un lloc a un altre... sempre que nosaltres ho desitgem, ha construït un nou tipus d'identitat col·lectiva: la nòmada.

La velocitat no és la millor companya si volem gaudir d'un viatge com cal. Per tant, anem a reduir una mica la marxa per iniciar la quarta travessia; ens situem de nou en la modernitat: dins de la Psicologia Ambiental.

Itinerari 24. Psicologia Ambiental i Identitat Social

En el context de la Psicologia Ambiental Tradicional, la identitat, ja sigui individual o col·lectiva, i el paper que juguen els espais en la construcció d'aquestes intra o intersubjectivitats ha estat un tema de constant debat i revisió en la història d'aquesta branca de la Psicologia Social. Des de Prohansky (1976), primer autor que defineix identitat de lloc, fins a Valera (1993), primer autor que defineix identitat social urbana, han anat sorgint tot un conjunt de conceptes que d'una o altra manera aprofundeixen en el binomi identitat-espai.

Abans d'insistir amb aquests conceptes, volem afegir que estem completament d'acord amb la crítica que plantegen Valera i Pol (1994) sobre com la Psicologia Ambiental ha estudiat el paper que juga l'entorn en la formació d'intersubjectivitats: de forma reduccionista acotant l'espai a dimensions físiques; diferenciant el medi físic del medi social sense considerar que l'entorn no és solament l'escenari de la interacció sinó també un producte d'aquesta interacció; i estudiant, en context de laboratori, la relació espai-identitat a partir del control de variables ambientals.

Feta aquesta puntualització, en les següents línies farem un breu recorregut per aquesta munió de conceptes que intenten aclarir la relació espai-identitat - com ja ho hem expressat anteriorment.

Des d'una vessant més socio-cognitiva i individual, comencem a parlar del que Prohansky (1976) i Prohansky, Fabian i Kaminoff (1983) bategen amb el nom de *Place Identity*. Pels citats autors, aquesta identitat és una subestructura bàsica del "jo", resultant d'una construcció que fem de forma individual en el nostre procés de percebre'ns nosaltres mateixos en relació amb el nostre entorn més immediat. Aquesta estructura cognitiva s'anirà transformant segons quina sigui la nostra experiència espacial quotidiana, segons quina sigui la relació que mantenim amb els llocs que ens són més pròxims. La cognició d'aitals espais anirà acompanyada d'una càrrega afectiva a partir de la qual desenvoluparem tota una sèrie de vincles emocionals i de pertinença d'aquells indrets considerats com a més rellevants i que serà regulada segons tres factors espacials: les qualitats físiques d'aquests, les seves qualitats socials i les possibilitats que tinguem de transformar-los. Vet aquí el primer intent de connectar el lloc, l'espai, etc., amb la identitat individual i que ens planteja bàsicament que existeix un vincle emocional entre les persones i els entorns, que ens vol dir que desenvolupem un sentiment de pertinença envers certs llocs o espais.

La *Urban Identity* és un altre concepte bàsic de la parella espai-identitat. Lalli (1988, 1992), pioner en la utilització d'aquest concepte, conclou que el fet de vincular-se (o tenir la intenció de fer-ho) a qualsevol grup va acompanyat d'un sentiment de pertinença a determinats espais urbans significatius per aquest grup. Per a ell l'espai és una producció social simbòlica particular resultant de la interacció dels membres del endogrup i de les interaccions exogrupals i no un escenari on l'allò social esdevé; de tal manera que, el fet de sentir-nos o definir-nos com a habitants/es d'un indret concret, sigui una ciutat, un poble, una comarca, una casa, etc., representa també diferenciar-se de les persones que no comparteixen tal espai. Per tant, els trets que configuren un lloc, un espai, etc., es converteixen en qualitats quasi-psicològiques per als/per a les habitants/es que allí conviuen. Seguint aquest fil argumental, els escenaris socials més pròxims i quotidians juguen un paper molt important en el moment de configurar la nostra identitat col·lectiva i, alhora, ens permet diferenciar les identitats socials en funció del seu context espacial.

Una de les qüestions més estudiades en l'àmbit que ens ocupa és el paper que juga el simbolisme de l'espai, i/o els elements simbòlics que la integren, en la construcció de la identitat social o col·lectiva.

Per a Lefebvre (1971) els espais vitals es construeixen mitjançant un pacte social en el qual participen tots els ciutadans i les ciutadanes. És en aquest procés participatiu on l'espai pren significació per als seus/per a les seves habitants/es -independentment del disseny espacial amb el qual ens trobem. Tanmateix, la càrrega simbòlica de l'espai pot dictar les normes i les regles que regeixen la manera de comportar-se en tal lloc i alguns d'aquests elements simbòlics configuradors de l'espai poden ser aprehesos per les persones que viuen en aquest lloc com a trets representatius de la seva identitat (Rapoport, 1974). Segons Stokols i Shumaker (1981) tothom viu en espais que són construïts materialment i simbòlicament. L'allò simbòlic seria un conjunt de significats socioculturals relacionats amb aquests espais que, alhora, es converteixen en elements clau amb la finalitat que es produeixi una connexió

entre tal espai i les persones i els grups que en ell habiten. Els mateixos investigadors també ens parlen de la *Social Imageability* la qual concedeix als llocs la capacitat de provocar significats compartits entre aquells i aquelles que viuen en ells; i destaquen que l'espai simbòlic genera una dependència envers ell -entesa com una vinculació que s'estableix entre les persones i els grups i llocs concrets. Una línia discursiva semblant la trobem a Hunter (1987) donat que aquest autor ens proposa que les persones i els grups conformen la nostra identitat social segons quines siguin les nostres interaccions simbòliques i segons quina sigui la relació que mantenim amb determinats espais. Aquest és el procés mitjançant el qual podem identificar-nos o diferenciar-nos els/les uns dels/de les altres. El mateix investigador, dins d'un context socio-cognitiu, contruccionista i interaccionista simbòlic, cita el terme comunitat simbòlica (Hunter, 1987). Per aquest autor, els significats que s'originen en les interaccions socials, en el moment que són usats per a les persones, inicien un procés formatiu en el qual són utilitzats i revisats com a trets de sortida per a les accions socials. Hunter (1987) basa aquesta explicació tenint en compte diferents postulats interaccionistes (Blumer, 1982). Segons aquest últim autor: les persones orientem els nostres actes tenint sempre present els objectes que signifiquen quelcom per a nosaltres; aquesta significació és el producte de les interaccions socials i aquests significats es van transformant en funció del procés interpretatiu que fan les persones en el seu tarannà quotidià.

Per la seva banda, Pol (1988, 1997) ens parla de simbolisme a priori o simbolisme a posteriori. El primer es produiria quan es vol crear, en l'edificació d'un nou espai, un significació ja preestablerta. Aquesta pot ser o no apreheua per als/per a les habitants/es com a característica de referència convertint-se, doncs, en un element simbòlic compartit. El segon fa referència a aquells indrets o elements que juguen un paper important en el món referencial de les persones gràcies al significat que, a través del temps i del seu ús, han adquirit per a les persones i per als grups socials. Són els llocs que amb el pas dels anys esdevenen espais comuns, carregats de significamentació i que, alhora,

tenen com a funció vertebrar i conformar la identitat col·lectiva d'aquells/lles que hi habiten.

Un altre concepte associat a la identitat social són les categories espacials. Com a adaptació de les teories de la Categorització Social (Tajfel, 1981,1983; Tajfel i Turner, 1986) aquest últim autor (Turner, 1987) ens proposa que les categories espacials són unes de les diferents categories socials que les persones usem en el procés de formació de les nostres identitats socials. Nosaltres configurem la nostra identitat social espacial quan tenim present el fet de pertànyer a un determinat lloc convertint-se, aquest, en una subestructura de la identitat social. Allò que caracteritza a aquesta subestructura identitària és que l'indret en qüestió es converteix en el referent directe de la categorització. D'aquesta manera les categoritzacions que les persones construïm en relació a la pertinença a determinats espais, es poden situar en un continu que va de menys a més: l'espai individual, l'espai grupal i l'espai col·lectiu. De la mateixa manera les persones convivim amb diferents graus d'abstracció de categoritzacions endo-exogrupsals o amb diferents subnivells que estan organitzats jeràrquicament mitjançant relacions d'inclusió. Així, les categories espacials que quotidianament defineixen la nostra identitat són: la casa, el barri, la ciutat, l'àrea metropolitana, la comarca, la província, la regió, etc.

Un altre punt de connexió entre espai i identitat social el trobem a Valera i Vidal (1998: 142) quan parlen de privacitat i de territorialitat. Ambdós autors destaquen que *“una de les funcions de la territorialitat humana és la de comunicar i gestionar el sentit d'identitat personal”* i que aquesta mateixa idea també podem traslladar-la a la identitat social. Aquesta identitat, tant personal com social, està supeditada a la destresa que manifestem quan ocupem i senyalitzem un espai com a propi; està regularitzada segons quin sigui el procés de personalització dels territoris. En aquest sentit, la marca personal que deixem en els espais ens ajuda a *“incrementar el nostre sentiment de pertinença envers ells i afavoreix les impressions del propi jo respecte als altres”* (Valera i Vidal, 1998: 143). Quan senyalitzem els llocs, al igual que quan

els personalitzem, estem expressant una certa forma de diferenciació; estem defensant la nostra parcel·la dins de l'espai públic. Per tant, aquesta identitat territorial –fonamentada en una senyalització particular i distintiva- actuaria com a fonament bàsic davant de possibles invasions espacials externes.

Foto 25: Exemple del meu despatx com a lloc on he deixat les meves petjades personals i, per tant, de com he senyalitzat un dels espais que habitualment uso.

I per finalitzar aquesta aproximació de la relació entre identitat i espai, us presentem el concepte d'Identitat Social Urbana proposat per Valera (1993) i per Pol i Valera (1994) que intenta integrar la majoria dels conceptes formulats fins al moment. Així per poder parlar d'Identitat Social Urbana cal tenir present les següents característiques:

- La sensació que tenim de pertànyer a un lloc la podem incorporar al conjunt de categories que edifiquen la identitat social dels ciutadans i les ciutadanes i dels col·lectius urbans.
- Les persones i els grups s'autodefineixen segons quines siguin les dimensions que estan relacionades amb una determinada categoria urbana. Tanmateix aquestes dimensions juguen un paper essencial en el moment d'incloure o d'excloure a d'altres grups que ocupen el mateix nivell d'abstracció categorial -ja sia la casa, el barri, la ciutat, la comarca, etc.

- Les categories socials urbanes són el fonament d'edificació de la identitat urbana. Aquestes categories s'especifiquen tenint en compte el seu nivell d'abstracció: casa, barri, ciutat, comarca, etc. Les persones tendiran a identificar-se com a grup segons aquests graus d'abstracció categorial i també tenint en compte que les dissemblances intracategorials siguin menors que les percebudes intercategorialement.
- Les dimensions que provoquen la inscripció a categoria social urbana concreta estan relacionades amb un cúmul de significats socialment conciliats i construïts a partir de la interacció simbòlica entre les persones incloses dins d'un mateix grup o una mateixa categoria.
- Les dimensions categorials que entren en joc en el procés de construcció de la Identitat Social Urbana queden definides segons les següents dimensions: territorial, psicosocial, històrica, comportamental, social i ideològica.
- Aquestes dimensions categorials estan relacionades entre elles. També es produeixen connexions entre les diferents categories socials "sortints".
- L'inventari de relacions ecològiques que un grup o col·lectiu sostenen amb d'altres grups o col·lectius les hem de considerar com a components essencials de la Identitat Social Urbana.
- El procés de configuració categorial és dinàmic donat que les persones i els grups usen diferents graus d'abstracció categorial, tenint en compte les seves necessitats i segons quina sigui la categoria que els identifica i els diferencia d'altres persones o grups (Reid i Aguilar, 1991).
- Cal destacar l'existència de sistemes de categories urbans paral·lels que també ajuden a construir la Identitat Social Urbana. La conseqüència d'aquesta idea és que es produeix una jerarquització d'aquests sistemes categorials en el moment que, a més a més, regularà la relació de les persones i dels col·lectius amb l'espai en qüestió.
- Ens trobem, dins de l'espai urbà, amb un ventall d'objectes característics que tenen la capacitat de simbolitzar els processos fins ara descrits; que

són capaços de simbolitzar el sentit d'Identitat Social Urbana que defineix un col·lectiu concret. Aquests elements simbòlics afavoreixen els processos d'identificació endogrupal, les relacions entre l'endogrup i l'exogrup així com els mecanismes d'apropiació espacial a nivell simbòlic. En aquest punt, els mateixos autors destaquen dos elements per les implicacions que tenen sobre l'espai construït: els topònims, els espais simbòlics i els elements que les persones considerem més representatius.

Per concloure el repàs que hem efectuat pels conceptes que la Psicologia Ambiental Tradicional utilitza en l'intent de relacionar la identitat social amb l'espai urbà som capaços de manifestar que els aspectes simbòlics i categòrics de l'espai físic i de l'espai social són els que juguen un paper més important en el procés d'edificació de la identitat social o col·lectiva. Però allò que enyorem, en aquests processos de simbolització i la categorització de les persones i dels llocs, és el paper que juga el llenguatge en ambdós processos. És aquí on iniciem una crítica constructiva des de la Psicologia Ambiental Espacial (i mai millor dit).

Com ja hem exposat, som les persones, gràcies a les nostres interaccions quotidianes, les encarregades de dotar de simbolisme als espais i d'establir categories entre ells. Però quelcom que ens oblidem d'explicar d'aquestes interaccions és que es basen en el llenguatge. La identitat col·lectiva, segons el nostre parer, està construïda a partir dels discursos que governen en la cultura de cada comunitat o col·lectiu, a partir dels discursos que posem en circulació en les nostres activitats quotidianes. La nostra identitat col·lectiva és el producte de creuar molts discursos diferents: el de l'economia, el de l'orientació sexual, el del treball...; i en el cas de la identitat social espacial, cal que sumem a aquests discursos els que mantenim sobre la ciutat, barri, comarca o poble i els que ens ofereix la pròpia metròpolis. Com hem apuntat en el punt de la construcció social de l'espai: els discursos ens envolten i hi estem immersos. Això vol dir que habitem dins d'una mena de material escrit i oral i que, àdhuc,

els edificis, els carrers, els elements de la trama urbana poden ser llegits i interpretats com a textos car nosaltres, com a éssers humans, els dotem de significat social (Burr, 1997). Estariem, aleshores, adoptant *“una posició radicalment relativista que ens obliga a treure la conclusió que res no existeix fora del discurs, és a dir, que l’única realitat que tenen les coses és la que se’ls atorga dins de l’àmbit simbòlic del llenguatge. Això equival a dir que les nostres vides no tenen cap base material, i que ‘coses’ que ens afecten tant com ara l’economia, les condicions de vida i la salut no són més que efectes del llenguatge”* (Burr, 1987: 89). Per tant, l’origen de la identitat col·lectiva (i el de les subjectivitats individuals) no està ubicat “dins” de la ment de les persones sinó que es crea, es manté i es transforma en el marc de l’allò social. Les identitats col·lectives, en aquest sentit estarien suspeses, flotant en les nostres interaccions quotidianes, en el nostre llenguatge i discurs habitual.

Aquesta circumstància explicita el fet que, si les identitats col·lectives viuen en el magna de la societat no significa que es construeixen a la babalà. Segons quins siguin els discursos dominants en una època històrica, social i espacial, es posarà en marxa un altre tipus de procés constructiu d’aquestes intersubjectivitats. En aquest sentit, s’endegarà una mena de lluita entre discursos en la qual aquells que surtin guanyadors silenciaran als altres i aportaran els mots, les frases, les oracions, etc., necessàries per conformar aquesta una o altre tipus d’identitat col·lectiva. Donat aquest apunt opinem que un dels discursos que domina l’actual postmodernitat és el de la ciutat: aquest ja s’escriu al llarg de tot el territori espacial atès que, com hem vist a la segona part del nostre escrit, la ciutat es desplaça fins els extrems de la metròpolis i aquest desplaçament, perquè no, també el podem entendre com un discurs. Així mateix, el discurs de la ciutat es torna a repetir a les comarques marginals: perquè les persones en les seves interaccions socials parlen d’ella, perquè hi ha edificis i elements que ens recorden a la ciutat, perquè el paisatge rural s’ha reintegrat en el món urbà, etc.

Fets aquests comentaris crítics des del context del discurs sobre el simbolisme i la categorització de l'espai us invitem un altre cop a gaudir de la comarca cerdana analitzant quins són els ingredients de la identitat ceratana. Però abans anem explicar, molt per damunt, quins són alguns dels elements que entren en joc en la construcció de la identitat col·lectiva comarcal.

Itinerari 25. Elements per la construcció d'una identitat col·lectiva comarcal

Foto 26: Imatge d'una masia.

La masia, segons els antropòlegs, és un dels primers elements que s'han de tenir en consideració quan volem explorar en el procés de formació de la identitat col·lectiva de qualsevol indret de Catalunya i també actua de referent quan es vol aprofundir en l'estudi de la història i la societat catalana. Així ho expressa Barrera (1985) quan diu que la masia és la font principal d'identitat i de lligam per a la persona car en ella neix i passa els seus anys d'infància i adolescència. La casa és així un "*lloc privilegiat d'arrelament del cos en el món*" (Ibáñez, 1994: 20), el domicili estructura de forma evident la identitat "*i qui no en té o no en pot aconseguir, és una pària, descastat, transparent*" (Mora, 1999: 170; 2003: 160). Recordem que damunt de les portes d'entrada de les masies catalanes, les famílies tenien per costum gravar-hi el nom de la família. Això significava varies coses: d'entrada, aquesta inscripció mostrava que la masia era el centre simbòlic d'una extensió de camps i de terres que pertanyien

a aquella casa. Però també indicava que aquella masia, i tot el seu voltant, era el fruit del treball de vàries generacions familiars. El nom de la família al capdamunt de la portalada atorgava prestigi i orgull; alhora, advertia, en certa manera, que aquella casa tenia un preu que s'havia de negociar. Aquí és on comencen a dansar els festejaments: entre pubills i pubilles, entre hereus i fadrines... que podien perfectament acabar en matrimoni³². Aquí entrava en joc no solament la unió conjugal sinó que es també decidia la continuïtat d'una casa o una altra i, per tant, que les terres fossin d'una o altra família.

Però la distribució de l'espai interior de la masia catalana també és un món digne de comentar. Així, tots els privilegis giraven al voltant del cap de família: aquest és el que disposava de la millor estança de la casa i en el moment dels àpats s'ubicava com a cap de taula (això volia dir que al primer que se li hauria de servir el menjar era a ell). Pensem que aquests comentaris no són banals ja que aquesta era una tradició que passava de pares a fills i el traspàs es feia justament quan l'hereu es casava. Era aleshores quan el pare de l'hereu deixava de tenir aquests privilegis i el fill ocupava l'habitació més confortable i la nouvinguda -la pubilla de la casa entrant- era l'encarregada de servir el menjar a tots els familiars tenint present sempre que el seu marit era el primer que hauria de rebre els aliments.

Les connexions entre les masies no es produïa únicament per qüestions matrimonials. Els/les pagesos/es també interaccionaven quan era necessari, per exemple, quan s'havia d'anar a la recollida del blat, quan s'havia d'anar a girar l'herba, etc.

Segons el mateix Barrera (1985: 35) tot aquest "*microcosmos de la masia està immers en un accelerat procés de canvi, o potser hauria de dir-se de dissolució definitiva*". Aquest és un argument amb el qual nosaltres estem totalment d'acord en el cas que ens ocupa: la Cerdanya. No entrarem en aquests

³² Us recomanem que llegiu Històries de l'amor pagés d'en Vendrell (1997).

moments a detallar com amb la transformació radical que ha sofert aquesta comarca en els últims anys. Moltes masies ceretanes han perdut el seu nom o bé perquè han estat destruïdes, o bé perquè s'ha tallat la cadena successora com a conseqüència de la compra i venda d'aquestes construccions típiques de l'indret per les immobiliàries locals o estrangeres.

Contextualitzat en allò que estem analitzant (la Cerdanya) una altra de les estructures incloses en el procés de construcció de la identitat col·lectiva és la comarca. L'àmbit comarcal es converteix, juntament amb la masia, en un marc d'identificació per als catalans i per a les catalanes. Tal i com la defineix Barrera (1985: 193) *"la comarca, aquell petit món conegut, és un àmbit territorial amb mitjanja, fet a la mesura de l'home; un petit país on encara són possibles les relacions personals"*. És un hàbitat amb uns límits definits en els quals les persones que habiten en ells mai se senten estranys donat que el poden controlar. En aquest sentit, la comarca jugaria un paper semblant al que juga la masia. Malgrat que en èpoques anteriors aquests límits s'afebliren i els continguts administratius no resultaven del tot clars, assistim en aquestes dues darreres dècades a un ressorgiment de l'element de la comarca com un fet que potencia la identitat col·lectiva de la nació catalana. Un fet que ho evidencia és que la Generalitat de Catalunya ha ofert competències administratives i territorials als diferents consells comarcals que estan repartits arreu del territori català -malgrat que en molts casos la funció que juguen aquests consells comarcals no està clara.

Així doncs, dins del territori català, trobaríem diferents identitats col·lectives comarcals que s'edificarien segons les pràctiques, la història, l'espai, etc., autòcton de cada comarca. Estem parlant de la heterogeneïtat de les institucions locals, de les diferències entre les fonies i les terminologies, de les diferents maneres de ser i idiosincràsies, dels climes i cultius desiguals, de la varietat d'ecologies i paisatges com a elements dinamitzadors i sustentadors d'aquestes identitats (Barrera, 1985). Això és quelcom que volem emfasitzar en les següents planes, en referència a aquest autor, és el paper que juguen els

elements ecològics (les rieres, les muntanyes, el tipus d'arbres, etc.) en la subdivisió dels diferents àmbits comarcals, en l'ordenació de tot l'espai socio-simbòlic català, en el manteniment de la memòria històrica d'aquests llocs... i, al mateix temps, destacar el paper que juguen els diferents paisatges catalans en la formació de les subjectivitats comarcals.

Tal i com anuncia Vázquez (1997: 177; 2001: 117) *“els objectes en sí mateixos no posseeixen significat, sinó que l'adquireixen en virtut de les assignacions que els hi fem les persones com a participants d'un medi sociocultural”*. És evident que la vida en el món de les comarques sempre ha estat associada amb els elements naturals originaris de l'àmbit comarcal en qüestió. Aquests elements ecològics-naturals, al llarg de la història de les realitats comarcals, han sofert variacions en els seus significats i en la simbologia que ells representaven. Sabem que per les circumstàncies històriques i socials de cada època, les paraules volen transmetre'ns una o altra informació. És més, són aquestes mateixes circumstàncies i les pràctiques i les interaccions socials que en aquell moment estem duent a terme les que determinen el naixement de nous mots. Un exemple d'aquesta idea el trobem en l'evolució que ha sofert al llarg de la història el nom dels pobles. Igualment, cal considerar la informació que obtenim en el nom de qualsevol element geogràfic donat que és aquí on segurament estarà acumulada la història de tal lloc. Conseqüentment, una de les funcions d'aquests elements serà la de participar, segons el que signifiquin i representin, en la formació d'aquestes identitats col·lectives comarcals -però també compliran l'ofici de mantenir viva la memòria col·lectiva d'aquests indrets locals.

Els elements que ens trobem en els espais comarcals ens permeten la connexió entre els diferents espais temporals o, millor dit, els objectes que trobem dins d'aquestes estructures temporals ens fan adonar que abans hi havia un passat i que ara hi ha un present. Així ho assegura Lowenthal (1998: 80) *“el passat és una part integrant del nostre sentit d'identitat; la seguretat del ‘jo era’ és un component necessari per la seguretat del ‘jo sóc’ actual”*. En

efecte, la pròpia identitat de cada comarca és una unificació temporal del passat, del present i del futur i aquesta unió activa es produeix, segons el nostre parer, gràcies al llenguatge. Les persones, al relacionar-nos lingüísticament, estem fent constantment memòria; estem, en termes de Vázquez (1997, 2001), construint memòria però també cal no oblidar-nos que mitjançant les interaccions lingüístiques que tenim, “dipositem” memòria en els objectes que conformen els nostres llocs. En certa manera, aquests elements es converteixen en les metàfores de la història i de la memòria: al mateix temps que configuren els nostres àmbits comarcals ens estan recordant que en altres temps la realitat d'aquell indret era molt diferent. Els espais, ja sigui un lloc, una casa, una comarca, etc., estan en sí mateixos carregats de memòria.

Però la globalitat de la metròpolis s'ha encarregat de reconstruir, restaurar i rehabilitar, substituir o destruir aquests objectes memoritzats. En el primer dels casos, manipulem les antiguitats per donar-les una nova aparença i un nou significat o construïm còpies que intenten imitar el que hi havia abans. Obtenim una barreja de vell-nou que ens està reforçant la sensació de coexistència temporal (Lowenthal, 1998). Però també ens provoca una altra sensació: és com si aquestes reconstruccions, rehabilitacions, restauracions estiguessin fora del seu context medi ambiental. Un exemple d'aquest raciocini el trobem en la rehabilitació de les façanes, en la reconstrucció de les cases que estan en el centre històric dels pobles o de les ciutats o en el ressorgiment d'urbanitzacions amb cases adossades les quals intenten imitar com eren els masos de les èpoques anteriors. En tot cas, si ens dediquem a restaurar o a rehabilitar, estem adquirint “*un compromís entre 'la còpia' i 'l'original', una diferenciació del passat sense rebutjar-lo del tot*” (Lowenthal, 1998: 160), estem provocant que allò que sigui nou sigui menys inesperat, en definitiva, estem minimitzant l'escletxa entre el passat i el present d'aquell lloc i no ens estem apartant tant del continu memorístic, històric i espacial -per dir-ho d'alguna manera.

En la segona circumstància, la de la substitució, allò que pot succeir és que es manifesti una amnèsia històrica dels llocs. Malgrat que els objectes, l'espai i les

pràctiques socials que en ell succeeixen continuen provocant memòria s'esborra tota aquella experiència acumulada i relacionada amb els indrets i encetem un nova ruta experiencial d'aquell mateix lloc que no guarda cap relació amb l'anterior. En conseqüència, la història local del present no té cap punt de connexió amb la història local del passat; es produeix un trencament o una antonímia entre els significats socials anteriors i els significats socials posteriors -per exemple, allò que tenia un significat rural passa a tenir un significat urbà. De la mateixa manera, la simbologia nascuda de la natura és reemplaçada per tot un conjunt de símbols artificials urbans els quals són transportats mitjançant els fluxos i la xarxes de la metròpolis.

I en el pitjor dels casos es produeix la destrucció dels objectes locals memoritzats. En aquesta situació, la memòria col·lectiva d'aquell indret entra en un procés irreversible d'oblit; el passat marxa del tot i es transforma en quelcom que nosaltres mai més coneixerem; tota la simbologia que està associada als objectes deixa de tenir sentit i no es restaura per cap altra; les pràctiques socials associades a aquests elements deixen d'executar-se i els llocs i els paisatges deixen de tenir significació i sentit.

Així, segons quines siguin les alteracions que es produeixin en l'àmbit comarcal es produirà una o altra relació metafòrica entre la pròpia identitat col·lectiva actual i la pròpia identitat col·lectiva passada (Lowenthal, 1998). La translació de la intersubjectivitat comarcal anterior amb l'actual dependrà completament dels elements, dels objectes, de les interaccions i relacions socials, etc., que en aquells moments foren i que en aquest moments estan presents o estan absents. D'aquesta manera ens trobem amb la següent situació: si cada moviment de la nostra identitat *"és una seqüència coordinada i simultàniament, és un moviment d'altres seqüències possibles; si cada acció és en conseqüència una invitació possible a una multiplicitat de seqüències intel·ligibles; si cada significat és potencialment un altre"* (Potter, 1998: 327) i si aquests elements, objectes, interaccions i relacions socials guarden poca o gens relació entre el que eren i el que són, hi ha *"la possibilitat perquè el*

malentès i la desavinença estiguin permanentment i constantment a l'abast de la nostra mà" (Potter, 1998: 327).

Fins aquí la visió de quin és el paper que juga la casa o la masia i la comarca en el procés de construcció de la identitat col·lectiva. Donada aquesta explicació us presentem quins són els elements que configuren allò que nosaltres hem batejat com a identitat col·lectiva ceretana o cerdana.

Itinerari 26. Els ingredients de la identitat col·lectiva de la Cerdanya

Quatre són els ingredients, segons Mancebo (1999), que s'han de posar en una coctelera per poder obtenir, un cop agitats, un combinat anomenat: identitat col·lectiva cerdana. L'ingredient espai -donat que la Cerdanya s'associa espacialment a la vall que resta delimitada per la línia que dibuixen les carenes muntanyoses que envolten la vall; el component socio-espacial- per la distribució dels pobles cerdans al llarg d'aquest limitat territori a una banda i a una altra de la frontera franco-espanyola; l'element cultural en el qual la llengua catalana compleix una funció unificadora; i, per últim, la història de la contrada. Però, no ho dubteu, allò que li dóna un sabor característic a aquesta contrada és aquest ingredient: la frontera -el límit imposat aquí, no té correspondència, ni amb una fissura lingüística, ni amb un clivatge cultural. Aquesta ratlla, traçada artificialment l'any 1659, que parteix territorialment a aquesta contrada en les anomenades Cerdanya Alta i Cerdanya Baixa també compleix, a l'igual que la llengua i la història, una funció unificadora -donat que tant els/les cerdans/es d'un o altre cantó d'aquesta línia s'uneixen al voltant d'ella amb la intenció de poder-la esborrar. Així, doncs, la frontera a la Cerdanya no té un paper de barrera entre dues comunitats presumiblement de caràcter antònim, encara que en alguns moments de la història de la comarca s'hagin produït les típiques rivalitats i conflictes entre pobles.

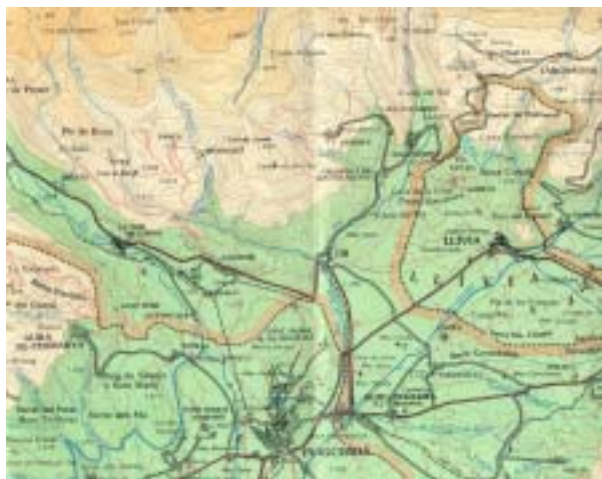

Foto 27: Fragment d'un mapa de la Cerdanya que us mostra la ratlla fronterera artificial que divideix la comarca.

Però allò que hom si pot observar és que el desenvolupament econòmic i turístic a un i altre costat de la línia ha seguit uns ritmes ben diferents. Aquest fet s'ha evidenciat en aquestes dues darreres èpoques donat que fou la Cerdanya Baixa la primera en assumir tota una allau de persones i de construccions que prové de l'àrea metropolitana de Barcelona. Quan els poders econòmics i polítics descobreixen que el sòl a la banda de la Catalunya Nord és més barat, i veuen que el sòl urbanitzable es comença a esgotar a la part catalana, és quan esclata una segona allau que tindrà les mateixes conseqüències que la seva predecessora. Malauradament les dues Cerdanyes, en aquest sentit, comencen a estar a la mateixa alçada.

Les paraules de Mancebo (1999) també destaquen que la societat cerdana neix i s'organitza espacialment a partir dels diferents camins que històricament la travessen. Així, des de temps antics, la contrada es troba situada dins de l'eix Barcelona-Tolosa. Però també és un espai per on hi passen altres vies: la ruta que uneix tots el Pirineus i la carretera que permet que arribem fins a Andorra o des d'aquí s'inicia el camí que ens porta fins a Perpinyà. Tots aquests eixos han marcat la història de la comarca -fins i tot en el moment actual tant la Generalitat de Catalunya com el govern Francès estan potenciant el flux que va des de Barcelona a Tolosa de Llenguadoc amb l'acostament de les dues ciutats gràcies a la construcció de vies ràpides que les uneixin. De fet si hom observa

el mapa geogràfic de l'estat francès s'adonarà que tant les connexions de les principals ciutats d'aquest territori com els passos als altres països veïns es realitza mitjançant autopistes o autovies; però també hom guaitarà precisament que l'única via que encara no resta desdoblada és la que uneix Tolosa amb la frontera espanyola. Sembla, però, que els/les polítics/ques francesos/es ja estan encarregant una nova edició del mapa de França donat que s'han començat a fer alguns estudis per tal de poder desdoblir la carretera fins a la Cerdanya i, de fet, un avenç clar en l'intent de dibuixar en el mapa una nova via ràpida ho representa la inauguració del Túnel del Pimorent a mitjans dels anys 90. Per la seva banda, la Generalitat de Catalunya també ha iniciat el desdoblament de l'anomenat eix del Llobregat (en aquests moments està a punt d'inaugurar-se el tram que arriba fins a Navàs). El Consell Comarcal del Bages i el del Berguedà es manifestaren a favor de la construcció d'aquesta nova autovia perquè suposadament solucionarà els embussos i les cues dels caps de setmana i també es potenciarà econòmicament i socialment aquestes dues comarques. Els problemes, però, apareixen quan arribem a la Cerdanya. Aquesta comarca és l'espai on les dues vies conflueixen i aquí els efectes, els impactes, els riscos, etc., d'aquest nou nus viari no estan del tot clars. La possibilitat que pel bell mig de la comarca es construeixi algun tipus de via ràpida ja ha fet aixecar veus d'alerta de diferents col·lectius locals.

Mitjançant els avançats sistemes utilitzats pels geògrafs i per a les geògrafes us convidem a simular el paisatge de la comarca en un futur: quan aquesta via ràpida estigui construïda. Us invitem, sobretot a aquells i aquelles que coneixen la Cerdanya, que us imagineu l'espai cerdà i que pel mig hi traceu una autopista o autovia que connecti els Túnel del Cadí i del Pimorent. Quins penseu que són els principals impactes ambientals derivats d'aquesta obra? Hom pot preveure que de forma directa s'enregistrarà un increment de trànsit de cotxes, de camions, etc., per la comarca i com a conseqüència d'aquest fet també es produirà un augment en els nivells de contaminació atmosfèrica i en els nivells de soroll. Indirectament, i com que aquesta nova via permetrà reduir encara més el temps de viatge entre Barcelona i la Cerdanya o entre Tolosa i la

comarca, els assentaments dels nous vinguts pensem que no es farien esperar i assistirem, de vell nou, a una nova explosió urbanística (si és que en aquells moments encara queda terreny per edificar). La suma dels possibles impactes ambientals en el territori cerdà donaria com a resultat una trans-transformació³³ del paisatge de la comarca i opinem que, d'una vegada per totes, desapareixeria el bell encant del paisatge ceretà. Si finalment s'arribés a erigir aquesta via ràpida encara es reforçaria més la hipòtesis que us presentarem al final del cinquè viatge: definitivament no ens quedaria cap argument en contra que considerés a la Cerdanya com un "lloc de pas".

Tornem al present i analitzem quant important és el paisatge ceretà per a la formació de la identitat col·lectiva dels cerdans i de les cerdanes. Malgrat que Mancebo (1999) explicita que la realitat cerdana està estretament lligada al seu paisatge i a les pràctiques que es realitzen dins l'espai cerdà, aquest autor se centra únicament en el fet fronterer i en la història espacial de la Cerdanya, com dos dels grans condicionats que afecten la seva estructura social i territorial. Aquests arguments condicionadors -que han estat exposats en els paràgrafs anteriors- ens impulsen a proposar nous mots en el discurs d'aquest historiador que destaquin o que emfasitzin el paper que juga el paisatge en el procés de construcció de la identitat col·lectiva de la Cerdanya. La nostra hipòtesis de partida és que la frontera, en el moment que escrivim aquestes paraules, no té tant de pes estructural en la identitat col·lectiva cerdana i el seu lloc ha estat ocupat pel paisatge -i això s'ha evidenciat quan aquest ha vist amenaçada la seva supervivència.

Des del construccionisme social entenem que per poder parlar del paisatge de la comarca cal tenir en compte els diferents jocs de textos que alhora ens

³³ L'anarquia de la postmodernitat permet de vegades posar prefixos a les paraules que usem en la nostra quotidianitat. Permeteu-nos en aquest cas utilitzar el dos prefixos seguits per destacar que, per a nosaltres, en el moment que escrivim aquestes línies, el paisatge de la comarca ja està força malmès.

proporcionen, *in situ*, diferents lectures històriques i espacials de la contrada. Cal parar compte i tenir present quina ha estat l'evolució significativa dels mots. Per a nosaltres els elements i els objectes que han estat inserits dins del paisatge cerdà són en els mots, en les paraules... que ens estant aportant una informació urbana que encara ens costa una mica d'interpretar.

Pensem que l'entrada al nou mil·lenni és el moment ideal per examinar, en un breu apunt, quina ha estat l'evolució d'aquests discursos donat que la Cerdanya està immersa en un procés de canvi paisatgístic que afecta de forma paral·lela a d'altres processos de canvis socials imbricats: el procés de significamentació i el simbolisme de la contrada i el procés de les pràctiques i interaccions socials que a la vall cerdana es practiquen. No entrarem a analitzar, encara més, aquest procés transformatiu (donat que ja ho ampliarem en una altra part d'aquest escrit,) però sí que ens bé de gust desenvolupar dues suposicions que tenim sobre la relació entre els elements, els objectes... que configuren el paisatge actual de la comarca i les repercussions que tenen aquests en el procés d'edificació de la identitat col·lectiva cerdana en el present.

Si estem d'acord en què l'evolució del significat i del simbolisme de la Cerdanya com a lloc i les pràctiques i interaccions socials que en ell es produeixen, apunten cap a unes qüestions urbanes, aleshores, allò que pot succeir és que es conformin tres tipus d'identitats segons la casuística apuntada per Castells (1997):

a) la identitat legitimadora: que és aquella que introdueix la metròpolis per estendre i racionalitzar la seva dominació envers els/les cerdans/es com a actors/actrius socials que són (malgrat que en algun moment puguem pensar que a les comarques no existeix el que anomenem l'allò social). En aquest cas, la identitat cerdana se sotmet al que nosaltres diem identitat social urbana. És, aleshores, quan Barcelona i allò que ella representa es converteix en el motor de vida de tota la comarca.

b) la identitat de resistència: que és aquella que es genera quan els ceretans i les ceretanes tenen la “sensació” que estan en una posició de devaluació o estigmatització com a conseqüència de la dominació ciutadana. L'exemplificació d'aquest tipus d'identitat el trobem en alguns col·lectius de la comarca que en el moment actual estan plantejant, de forma utòpica (tot s'ha de dir), el tancament del Túnel del Cadí -donat que el turisme actual no és com el que venia abans (segons les seves pròpies paraules, aquest turisme està degradant el paisatge i l'entorn); o un altre exemple també el trobem en les anomenades “cases rurals”: sembla com si els/les propietaris/es d'aquestes masies i elles mateixes reivindicassin el fet rural dins del món rural. No serà aquesta una prova evident que s'han perdut tots els costums?

c) la identitat projecte: que és aquella nova identitat que poden construir els cerdans i les cerdanes basant-se en els materials culturals i urbans del moment. Aquesta redefineix la seva posició dins del territori comarcal català atorgant-li més pes i més força. En aquest sentit la Cerdanya, com a tal, no actuaria com a referent socio-espacial simbòlic sinó que seria la pròpia ciutat de Barcelona i la seva àrea metropolitana la que compliria tal funció. Un exemple d'aquest argument el trobem en les paraules de l'actual president del consell comarcal quan proposava, no fa gaire temps, que la comarca havia de pertànyer a l'àmbit comarcal barceloní.

Una altra suposició que volem desenvolupar és que donada la transformació del paisatge i de l'espai social comarcal cerdà, molt probablement estem assistint a una fragmentació, una discontinuïtat, una ruptura, una varietat, una dissimilitud, un caos, un desordre... i molts d'altres qualificatius que sorgeixen quan parlem dels efectes de la difusió de la metròpolis i que conformen els fonaments per edificar una identitat postmoderna basada en la imatge de la ciutat i la seva aparença, en el simulacre i l'acció de fer versions d'ella, manufacturant una identitat col·lectiva cerdana fluïda, mòbil, transitòria. En definitiva, allò que s'està construint en aquesta època (al tombant de mil·lenni) és una identitat nòmada -tant per aquells/es que gaudeixen de la Cerdanya tot

l'any com per aquells/es que solament ho fan en dies puntuals; i això precisament succeeix perquè són aquests/es últims/es els/les encarregats/des de mostrar, millor que ningú/una quines són les característiques d'aquest tipus d'identitat. Anem-ho a analitzar amb més deteniment.

Itinerari 27. La identitat nòmada

Necessitem del context de la ciutat postmoderna per iniciar l'explicació d'allò que entenem per identitat nòmada. De nou és la metròpolis, donat el seu desplegament urbanístic i la seva institucionalització discursiva, que potencia que es manifesti, de forma palesa, aquest tipus de identitat. La ciutat, gràcies a les seves portes d'entrada (i de sortida), mitjançant les seves vies i els seus fluxos, donats els itineraris i els trajectes marcats, permet el pas i el desplegament de les paraules i dels mots urbans al llarg del territori metropolità -fins al llindar, fins els extrems d'aquest territori-; i, ahora, autoritzen la construcció de la subjectivitat nòmada (tot aquest procés també està mediatitzat pel fet que es dissolguin totalment els centres simbòlics de la vella ciutat i, en conseqüència, també es dissolguin les possibilitats de tenir la seguretat de poder disposar de llocs originaris o d'identitats genuïnes siguin del tipus que siguin).

Per tant, us presentem en aquest itinerari la metàfora del/de la nòmada per poder-vos explicar millor la idea que som a punt de desenvolupar: ens introduïm, ens inserim, ens infiltrem, ens barregem dins i amb el metarelat de la metròpolis i anem, amunt i avall, a dreta i esquerra, cap el nord o cap el sud, cap l'est o l'oest, cap els centres dissolts, cap els extrems, cap els llindars, cap els nous centres, cap els "llocs de pas", etc., a una velocitat que en la minoria de les vegades permet que els llocs, els indrets, els paisatges pels quals traspassem puguin ser admirats -però que en la seva majoria ens passen totalment desapercebuts donat que el mateix brogit de la metròpolis fa impossible que ens podem aturar, ni que sigui un instant, a apreciar-los. Som, doncs, uns/es poliglotes en el sentit més pur del terme donat que coneixem tots

els escrits sobre la ciutat; donat que ens convertim en uns/es especialistes de com està configurada la naturalesa canviant de qualsevol llengua: la primera la metropolitana; donat que ens deixem atrapar, moure i guiar per les sendes i els camins de l'urbs disgregada i difuminada... i deixem darrera dels nostres trajectes, els nostres records, les nostres petjades, les nostres memòries, els nostres sentiments... que, de sobte, tots ells s'esvaeixen al descobrir i iniciar un nou relat-trajecte per la metròpolis. Aquesta, per tant, no ens ofereix solament *“una línia vernacle, sinó moltes línies de trànsit, de transgressió”* (Braidotti, 2000: 44).

Tots aquests “possibles” punts de fugida són provocats pel tarannà veloç i quotidià de la metròpolis o pel simple plaer de viatjar per viatjar; la qüestió principal és que hom tingui l'anhelada sensació de llibertat urbana (que com sempre ens enganya). Malgrat que tinguem desig d'ella necessitem, com a nòmades que som de la metròpolis, que les trajectòries siguin més o menys fixes i constants, que les carreteres i els camins estiguin ben clars, que els punts als quals tenim que anar estiguin ben calculats... *“El nòmada té un territori, segueix uns trajectes habituals, va d'un punt a un altre, no ignora els punts (punt d'aigua, d'habitatge, d'assemblea, etc.). Però el problema està en diferenciar allò que és el principi d'allò que solament és conseqüència de la vida nòmada. El punt d'aigua solament existeix per a ser abandonat, i tot punt és una etapa i solament existeix com a tal”* (Deleuze i Guattari, 1988: 384). Serà, per tant, aquesta fórmula constant l'encarregada de regular les nostres circulacions, la que relativitzarà el nostre moviment, la que guiarà els nostres desplaçaments, la que mesurarà la distància entre aquells dos punts de l'espai que volem recórrer -i tots aquests processos es donaran sempre amb la mateixa sensació que ho fem perquè ho volem fer, que ens movem perquè sí... Això només serà un miratge donat que, com hem vist, implícitament les paraules de la ciutat ens poden fer donar moltes i moltes voltes però, això sí, mai podrem sortir d'ella.

Dins de la realitat urbana, dins de la metròpolis o en les seves ciutats perifèriques, esdevenim urbanites que estem en trànsit constant i en algun moment no tenim els recursos espacials necessaris per saber si estem aquí o estem allà, si estem en el mateix nucli de la ciutat o bé en els seus extrems. Ella mateixa s'encarrega d'utilitzar tots els mitjans perquè d'alguna manera els discursos urbans es difuminin, perquè es dilueixen en un gran magma, perquè es creï una ambivalència entre l'allò urbà i l'allò verd... en definitiva, perquè siguem capaços "*d'experimentar cert saludable escepticisme en relació amb les identitats permanents i les llengües maternes*" (Braidotti, 2000: 49). Aquesta és la sensació principal que experimentem en la ciutat postmoderna: el no saber molt bé on estem ubicats car estem en situació de moviment constant i, per tant, no som capaços d'aturar-nos en algun port per ancorar-nos definitivament.

Rescatant una idea de Braidotti (2000) és necessari que sabeu que el nomadisme es caracteritzaria no solament pel fet de no tenir llar sinó també perquè som capaços de recrear la nostra llar en qualsevol punt de la metròpolis. Ens hem encarregat de distribuir-nos en diferents punts del territori urbà les nostres cases i així poder dormir en dos, tres, quatre (fins a arribar a un màxim de set) llits diferents en una mateixa setmana. Amb poc equipatge hem estat capaços de crear en qualsevol indret un lloc per poder estar-hi a estones i dins d'aquesta maleta ens hem endut, arreu, les nostres formes i interaccions més urbanes.

També hem estat renunciat, en aquest context de la societat urbanitzada, a la caduca i vella idea, desig o nostàlgia de l'allò fix (Gatti i Martínez, 1999) - malgrat que les guerres per defensar un tros de Terra continuïn i siguem capaços de racionalitzar-les i legitimar-les-: a quedar-nos en un punt concret d'algun territori i viure-hi per sempre. L'únic que queda ferm sempre és el temps que és l'encarregat de recordar-nos (això sí) de passar d'una estació a una altra. En aquesta situació sembla com si féssim una regressió a la infantesa o a l'adolescència i ens convertim en uns culs inquietos perquè solament tenim un desig: els nostres "jos" només volen experimentar amb el

plaer d'anar, d'avançar, de caminar, de camejar, de circular, de marxar, de passar, de moure's, de traslladar-se... d'un espai a un altre, d'un lloc a un altre, d'un indret a un altre... *"Ser nòmada, viure de trànsit, no significa que un no pugui o no vulgui crear aquelles bases estables i tranquil·litzadores per a la identitat que li permet a cadascú desenvolupar-se en una comunitat. La consciència del nòmada no consisteix en cap tipus d'identitat permanent. El/la 'jo' nòmada solament està de pas: ell/a estableix les connexions necessàries situades que l'ajuden a sobreviure, però mai accepta plenament els límits d'una identitat nacional fixa. La subjectivitat nòmada gaudeix del privilegi de ser 'un/a sense papers' (i per tant, de ser perseguida per més d'un govern de diferents estats caducs que manen al món), de no tenir passaports o de tenir-ne molts"* (Braidotti, 2000: 74). La identitat nòmada és, per tant, la màxima expressió de les identitats que estan en constant moviment.

Al desprendre's d'aquest sentit erroni de la possessió el/la "jo" nòmada posseeix la peculiaritat de conèixer el territori pam a pam, d'anar descobrint amb el seu trajecte aquell espai lliu que encara no ha experimentat. La identitat nòmada és aquella que va ocupant aquell espai buit, que el va habitant, que el va posseint, que s'aferra a ell sense voler marxar d'ell sense voler-se'n anar (Deleuze i Guattari, 1988). En aquest procés de translació pel buit ella mateixa es va omplint de formes socials i de significats urbans amb l'ajuda de l'experiència del projecte. Un cop ha arribat aquest punt s'inicia un nou trajecte en una nova realitat per començar-se a desprendre's d'allò que s'havia endut del primer viatge i inicia un procés de desterrament, de desprendre's de tot l'allò que ha acumulat, per al mateix temps conèixer nous indrets i empallegar-se de nou amb la terra més pròxima que la circumda. I arribats a aquest punt, volta de nou, per iniciar ja un tercer viatge de desterrament/terrolització (Deleuze i Guattari, 1988). Així successivament per tants viatges i trajectes que siguem capaços de fer. *"Per tant, els desplaçaments nòmades designen un estil creatiu de transformació; una metàfora performativa que permet que sorgeixin trobades i fonts d'interacció d'experiència i de coneixement insospitades que d'una altra manera difícilment tindrien lloc"* (Braidotti, 2000:

32). Donada aquesta possibilitat de fer múltiples trajectòries i aquesta capacitat de transformar el territori, la subjectivitat nòmada s'ha convertit en l'actriu principal de la postmodernitat. No ens podem escapar de pensar-nos, de veure'ns, d'observar-nos sempre en incessant moviment i en constant transformació. Les subjectivitats col·lectives són plàstiques per naturalesa per tota aquesta bellugadissa que ens acompanya sempre però sobretot per la naturalesa canviant de les quals estan envoltades -que no és una altra que les paraules que estan en constant moviment. Les mateixes que fan que la identitat sigui com un "joc de fronteres mòbils" (Gatti i Martínez, 1999) que, moment rera moment, instant rera instant, estan escrivint i rescrivint la nostra història social i col·lectiva. Una narrativitat que avui en dia està repleta de velocitat, de precipitacions, de processos estacionaris, de pauses com a processos, d'ambivalències, de barreges urbanes i culturals.

Ja heu descobert, en aquest breu apunt, com entenem la identitat nòmada (o millor dit: les identitats nòmades): com un resultat del procés de l'expansió de la ciutat arreu del territori, com a possibilitat de viure i reviure nous viatges vitals, com a "jos" mòbils, mutables i en constant moviment. Unes identitats que foren experimentades, en l'antiguitat, pels/per les ciutadans/es que neixen en el context urbà més "clàssic" però que en aquest tombant de mil·leni són també conegudes pels "*habitants del bosc i de les muntanyes' i que després es precipitaren 'sobre els pagesos*" (Deleuze i Guattari, 1988: 388). Aquests, gràcies a la venda dels masos i dels terrenys han canviat el tractament per automòbils que poden viatjar a gran velocitat. Ara que no tenen que patir mal d'esquena ni de mans pel conreu de la terra o per la cura dels animals, que només tenen que regar les flors i els jardins dels habitatges que componen les urbanitzacions de l'*edge city* ceretana, que disposen de períodes de vacances (quan mai n'havien disposat), poden permetre's el luxe d'anar fins una altra residència que tenen vora el mar o en d'altres extrems de la metròpolis. El fenomen "nòmada" s'ha estès al llarg del territori de la mateixa manera que ho fan les modes en el terreny social: la vida, per a tothom, s'ha convertit en un

intermezzo, en un espai entre un lloc i un altre i pel qual no deixem mai de passar i no ens podem mai aturar.

Itinerari 28. Final del quart viatge

En aquest apunt final d'aquest quart viatge, com ho hem intentat fer en els anteriors apunts finals, la nostra reflexió se centrarà en rescatar, dels diferents itineraris que el conformen, aquells aspectes que ens siguin oportuns o útils per posar en pràctica un "nou" tipus de Psicologia Ambiental i, igualment, rescatar diferents punts que posin en relació el concepte socioambiental problematitzat amb el tema de rerafons que ens ocupa: la Cerdanya.

És així que en les primers moments d'aquest viatge hem observat com una de les grans tradicions de coneixement de la Psicologia Ambiental Tradicional gira al voltant del paper que tenen els entorns en el fet que les nostres subjectivitats o intersubjectivitats esdevinguin. L'aparició, al llarg de la història d'aquesta perspectiva de la Psicologia Social, de conceptes com *Place Identity*, *Urban Identity*, *Social Imageability*, Comunitat Simbòlica, Categorització Espacial, Identitat Social Urbana posa de manifest la importància que té, per a nosaltres, l'espai i com aquest contribueix que es produeixin unes o altres identitats (individuals o col·lectives).

Potser, la identitat, com a procés social i dins del context de la Psicologia Ambiental Tradicional, és un dels conceptes que menys ha sofert l'enclavament de les corrents més clàssiques de la Psicologia Social. Tot i així, opinem que hi ha certes mancances en el moment d'explicar quin és el paper que juguen els aspectes simbòlics i categorials en la construcció dels nostres "jos" o dels nostres "nosaltres"; la carència, en sí, gira al voltant del paper que tenen les paraules, els discursos... en aquestes construccions entenent que tot allò que ens envolta (la nostra realitat més immediata, el nostre medi ambient més proper, el nostre espai quotidià, els nostres llocs més comuns, els edificis que usem, els carrers que trepitgem i les persones que ens envolten i amb les quals

interaccionem, recordeu de forma parlada) és un discurs. Per tant, necessitem, des de la Psicologia Ambiental Espacialitzada donar-li importància al paper que juguen aquests discursos en la construcció de les identitats espacials de les persones i dels col·lectius tenint sempre present que l'origen, el manteniment i la transformació d'aquestes identitats no el podem mai situar a "l'interior" de les persones (car a aquestes alçades no té molt de sentit parlar de "dins" o "fora") sinó que aquestes identitats estarien flotant en les nostres interaccions del dia a dia, en els nostres discursos més comuns.

Tenint present la importància del discurs en la construcció i metamorfòsis de les nostres subjectivitats i intersubjectivitats i relacionant-ho amb la Cerdanya hem volgut reflectir, en la segona part d'aquest viatge, després d'haver explicat quins són els elements que conformen la identitat col·lectiva ceretana i emfasitzant el paper que juga el paisatge en el imaginari col·lectiu ceretà, quins són els efectes, a nivell identitari, que està provocant el discurs de la metròpolis (que com sabeu ja s'ha estès fins un del seus extrems). Per tant, hem contextualitzat tres tipus de identitat (legitimadora, de resistència, i projecte) platejades per Castells (1997) dins de l'espai cerdà i hem analitzat, segons aquesta tipologia, quines eren les conseqüències del desplegament del discurs urbà. Així mateix, i atès que la ciutat postmoderna s'encarrega de construir "noves" identitats (les qual són mòbils, són plàstiques i no estan "lligades" a cap territori concret), hem aprofundit en la nòmada mostrant quines eren les seves característiques i insistint en la idea que ens hem convertit en uns/es urbanites amb el cul molt i molt inquiet.

Viatge cinquè: per la
Cerdanya

“Jo sóc nascuda a la Cerdanya i m’agrada. Trobo que és una vall de les més boniques d’Europa, però ara, aquests darrers anys, està sent destruïda. S’ha construït grans edificis, asfaltats molts camins rurals, construït golfs, i molts pobles petits són, ara, zones deshabitades. M’agrada recordar quan els meus avis m’explicaven com eren, abans, els carrers de Puigcerdà, la gent que hi vivia i quins eren els límits de la vila; però em sap molt greu, veure que tot això ha canviat, que el poble s’ha fet més gran, que hi ha gent de tot el món i que molts carrers han estat modificats. Puigcerdà s’ha fet gran, han aparegut nous comerços, millors i més grans, però que han destruït les petites botigues de sempre. Ara vivim del turisme, abans, casi tothom vivia de l’agricultura i de lo què els animals els hi proporcionaven, ara, de pagesos n’hi ha pocs.”³⁴

Hem arribat al cinquè viatge. Des del nostre punt de vista aquest és el més especial, el que té més significat i més emotivitat de tots els viatges que fins ara us hem relatat.

Sabeu del cert, que les persones abans d’iniciar un viatge cap a un indret que desconeixem, estem acostumats/des a comprar-nos una petita guia que ens marqui els camins pels quals hem d’anar (com és aquest escrit). Per a poder gaudir encara més d’aquest viatge tan especial (i espacial) per a nosaltres, us volem fer aquest últim regal: un trajecte que ens condueixi cap a racons de la Cerdanya que ja no existeixen, que ens doni l’oportunitat de traslladar-nos fins el passat d’aquest indret comarcal i que ens possibiliti conèixer quina és la realitat física i social actual de la vall cerdana. Es tracta que pugueu fer un viatge, amb les millor garanties possibles, al llarg de la metamorfosi que ha sofert aquesta contrada fins el tombant de mil·leni que venim d’experimentar.

Allò que intentarem, per tant, en aquesta última part d’aquest trajecte escrit, és anar rescatant en forma d’exemples escrits, narrats, novel·lats, fotografiats,

³⁴ Hem escollit una redacció a l’atzar d’entre les tantes que, en el seu moment, ens varen fer arribar els directors de les escoles Vedruna i Alfons I de Puigcerdà. Serveixi aquesta com a representació tots/es els/les nens/es que, en aquells moments, ens varen ajudar per a començar a preparar el viatge que ara iniciem.

etc., diferents fragments discursius que ens permetran mostrar-vos com s'ha transformat l'espai cerdà, com la ciutat ha sobreïxit (com un rovelló gegant) al mig d'aquesta magnífica vall, com el seu paisatge s'ha homogeneïtzat, com la seva identitat s'ha transmutat, etc. Així doncs, allò que donarà contingut a aquests darrer trajecte seran les paraules i les visions que certs personatges (escollits/des expressament) han tingut després de visitar i de travessar per aquest magnífic entorn que és la Cerdanya (entre els quals també s'inclou la versió d'aquest que us escriu).³⁵

Aquest viatge quedarà dividit, com és obvi, en dues parts. El primer trajecte l'hem anomenat històries del passat, i en ell us mostrem tant aspectes visuals com escrits de com era la Cerdanya a principis del segle XX. Aquesta primera part es va ampliant a mesura que, imaginàriament, el temps va passant i, per tant, el procés físic i socioambiental va esdevenint. La segona part s'omple d'històries del present. Aquestes arrenquen cap a la dècada dels anys vuitanta (just quan la Cerdanya queda "foradada" pel Túnel del Cadí) i us volem mostrar com és el context sociourbà actual d'aquest indret, és a dir, com la comarca s'ha convertit en una part de la metròpolis -just la que correspon al llinar d'aquesta.

³⁵ No pretenem fer aquí un anàlisi del discurs dels diferents personatges que ens acompanyen en aquest viatge i tampoc del personatge que us està parlant tota l'estona. Senzillament es tracta de posar més o menys en ordre els diferents fragments de discurs que hem triat de les nostres lectures de novel·les o de poemes sobre la Cerdanya, de les històries de vida de les persones amb les quals hem parlat, de les guies turístiques que hem consultat, de les fotografies que hem triat, etc., i que siguin elles mateixes (a través de la seva força) les que parlin i us permetin viatjar a través del temps i de l'espai de La Cerdanya.

Itinerari 29. Histories del passat

Temps era temps quan el jan del Quim Bosom³⁶ protegit amb benes i polaines (velles peces de couro i de ferro heretades de la guerra de Cuba) s'enfilava a collibé d'un dels seus germans més grans per anar fins l'escola. Malgrat que el blanc de la nevada cobria tot el poble i s'esborraven totes les referències en l'espai, l'escola no tenia pèrdua: era qüestió de seguir les petjades d'aquells que ja havien arribat abans a classe. Era el temps de la pedagogia de la cal·ligrafia, de les llibretes de dues ratlles que et permetien aprendre a fer aquelles lletres tan i tan arrodonides. Corrien el temps de la quaresma, de la doctrina, de la missa i del resar el rosari els diumenges.

Era l'època de les condicions de vida extremes i dures: d'aquells hiverns freds i durs (que ja no existeixen) els quals col·lapsaven de blancor els pobles de la contrada -on la neu que s'apilava dies i dies en els carrers de les vil·les i pels caminals que permetien anar fins la Vila. Era aquell temps en què, si hi havia alguna urgència (per exemple, alguna partera no anunciada), els/les pagesos/es, tots a l'una, amb estris rudimentaris s'afanyaven i s'esmunyien en retirar la neu dels camins. Així ho recordà també en Janet de Queixans³⁷: *“els diumenges, tot anant cap a missa, repicaven els esclops que duïen als peus, els mateixos que durant l'hivern feien lliscar pels carrers nevats. Temps enrera les temporades hivernals eren més dures que ara, i tots, amb les seves pales, havien de col·laborar per treure la neu dels camins. Fins i tot, un any, van haver de fer un túnel per sota la neu. L'aigua es glaçava i no arribava a les cases.”* Eren els moments de tenir aixoplugats els animals en les estances baixes de les cases: en les eres o dins dels corrals. El temps d'entretenir-se a fer collars i

³⁶ De bell nou cal agrair a tota la família Bosom el fet que una tarda freda d'hivern cerdà m'obrissin la porta de seva casa i m'expliquessin part del que aquí us volem mostrar.

³⁷ En Janet de Queixans és el sobrenom d'en Ramon de Queixans que a la revista Panxing ens explicava, l'any 2000, la seva visió particular de com era Queixans en la seva infantesa.

esquelles pels bous... Eren instants en el quals hom tenia la sensació que el temps s'aturava i la Cerdanya quedava calmada i paralizada.

També els cerdans i les cerdanes prenen com a costum *“albirar el terme del Querol per comprovar l'estat de la rufaca. Tota l'esplanada de Sant Martí estava coberta per una boira espessa; semblava que per un forat de terra havia sortit tot el baf de les calderes del Pere Botero, i que aquest s'havia anat estenent per tot l'indret”* (Semproniana³⁸, 1997: 16).

Foto 28: Bous pels camins de la Cerdanya.

A la nit *“el sol descendia lentament per entre el Cadí. Volia anar a jóc, com cada nit. Ell aniria a dormir a la Seu, i nosaltres hauríem d'esperar tota una nit per tornar-lo a trobar, i ell, juganer com una mainada entremaliada, eixiria de la Perxa. La llum s'anava extingint. Fluïa per sota el baf i li donava tonalitats de color rosa descolorit i una suavitat extrema que el feia estendre amb la subtil delicadesa de la mantellina de blonda festiva i senyora. Lentament, fins que la foscor es va anar fent mestressa. Però semblava que aquelles roses d'hivern no es podien pansir de manera tan trista. Per això es varen anar estenent unes petites guspilles artificials (eren els fanalets de Guils i de Saneja), que com*

³⁸ Semproniana, pseudònim de na Rosa Aguilar, fa amb aquest llibre un excel·lent viatge cap a la seva infantesa en el qual recorda com era la contrada aleshores. Malgrat que hi ha un desajuts de dècades entre els records d'en Quim i la “Nena Carrerina”, opinem que aquestes dues visions de les realitats cerdanes, que disten en uns quants anys, no són tant diferents. Per tant, hem decidit que coincideixin en aquest escrit.

papes de Sant Joan acompanyaven la nit. Aquesta, en lloc de ser càlida, fóra gèlida i crua” (Semproniana, 1997: 17). La manera de fer-se passar el fred consistia en fer foc a terra dins de l'estança principal del mas i aprofitar l'escalfor de les brases que es desprenia d'entremig del puell. La família es reunia al voltant de la taula del sopar i, mitjançat l'escalf humà i les converses a l'hora dels postres, la freda nit prenia un altre caire menys hivernal -moments en els quals encara no es podia mirar ni per la finestra de la televisió, ni escoltar allò que ens deien des d'altres indrets a través de la ràdio. Explicades aquestes històries, de nou, a resar i cap al llit. Això si, tots els germans i les germanes compartien la mateixa estança (i a vegades el mateix llit). L'endemà *“el dia esclatava amb força pel costat del sol ixent. Els reflexos del sol pampalluguejaven amb força quasi fantasmagòrica. Semblava que des damunt manxessin per fer diluir aquell baf que com un fil s'anava estripant i deixant al descobert els prats i els cims més propers. Amb interès esperava l'esdeveniment.”* (Semproniana, 1997: 16).

L'hivern era llarg i, per tant, la primavera era esperada amb gran desig: quan l'esclat de color arribava era com un despertador que iniciava el tarannà de la contrada. En un tres i no res la comarca es posava en funcionament. En Quim (juntament amb els seus germans) es dedicava a donar menjar als animals que tenia la família de Can Sebastià: les vaques, els conills, els bous, les ovelles i les gallines requerien una feina d'alimentació i d'hidratació constant. Com que a casa no hi havia aigua corrent, a base de galledes, el vailet era l'encarregat d'anar-la a buscar a la font, perquè així els animals poguessin estar ben servits.

També era un bon moment per arreglar els horts: de treure les pedres que s'havien acumulat durant l'hivern, de fer els recs per entre mig d'ells i, sobretot, de fangar-los. Els estris més rudimentaris ajudaven a fer aquestes tasques. Els pics, les aixades, etc., eren els primers exemples de com la tècnica es posa en mans dels éssers humans per poder transformar la natura.

Abans que l'estiu arribés hom *"podia comparar les onades marines amb aquells camps de blat; només calia posar-hi un xic d'imaginació. Aquell airet mig fort feia blincar les fulles dels joves pollancre. La formositat de les seves fulles, d'un verd lluent tornassolat de blau, i el seu perfum, barrejat amb la dringadissa de les branques més tendres, feien sentir un frecs sensual i bucòlic que res no tenia a envejar d'altres indrets. Els prats d'herba semblaven compassades onades per entre les quals s'alçava, tot d'una, el vol d'una bandada d'acolorides papallones. Més a prop nostre, en un camp de veces, les flors moradenques feien notar tonalitats de l'aiga de mar. Seguint i resseguint la vista a la dreta i entremig de les verdes espigues de blat, les enceses roselles es contornejaven en tornassolades i sedoses pampallugues il·luminades pel sol de ponent. Sota el mateix Enveig lluien les herbes fent onades a voltes clares o bé fosques: tot era a punt per a l'espectacle de la divina contemplació"* (Semproniana, 1997: 64). Amb aquest espectacle de rerafons en Quim es dedicava a fer de vailet: d'engegar les vaques i els xais pels camps i de vigilar-los que no s'escapessin del tancat. De nit es convertia en un espectador especial, juntament amb les ovelles del pastor, quan durant les vetllades s'explicaven les velles històries de pastors. El rabadà, en més d'una d'aquelles nits, no podia dormir -donat que el protagonista d'aquelles històries eren els llops.

Aquestes eren les formes de vida social de la Cerdanya. Les famílies vivien sota el sostre de unes cases de pagès ceretanes que quedaven identificades amb el nom de cada cal: Ca l'Aluju, Cal Fanté, Cal Nen Petit, Cal Pascal, Cal Nen Esteve, etc.; i totes elles dedicades, en cos i ànima, a la cura dels seus animals, dels seus conreus, dels seus horts, de les seves eres, etc. Eren instants en els quals, el fer de pagès encara tenia un sentit i, per tant, totes les formes i interaccions socials que es donaven en la comarca giraven al voltant d'aquest col·lectiu. Unes cases (i els seus voltants) que segons Vila (1926: 93-94) es construïen amb unes formes ben característiques: *"aquell que des de qualsevol indret de les terres catalanes ve per primera vegada a Cerdanya, serà sorprès per l'aspecte de la casa cerdana, perquè és quelcom diferent de*

les cases pageses de la resta de Catalunya”, per això se li va posar el nom de mas cerdà el qual estava compost d’una sèrie d’estances que envoltaven una gran era a la qual s’hi accedia per una portalada molt àmplia (feta així perquè hi podessin accedir els carruatges que anaven carregats de blat). La mateixa era estava pavimentada a base de lloses de diferents formes. En ella s’hi guardava el bestiar petit i també s’hi amuntega, a vegades, els fems.

Foto 29: Imatge d'un mas cerdà en l'actualitat.

En el mas cerdà: *“una petita part de la construcció, que passa gairebé inadvertida, l'ocupa l'habitable del pagès, que sol tenir planta baixa deshabitada i dos pisos [...] A la primera planta hi ha l'habitatge, pròpiament dit, al voltant de la llar de foc: la cuina, on es fa la vida de família, l'ampli menjador, generalment separat d'aquesta porta o mampara, i els dormitoris”* (Bertran, 1992: 191).

A la segona planta hi havia les golfes. Molt sovint, a part de ser el lloc on es desaven les andròmines, també eren destinades a emmagatzemar el gra.

Les dues plantes es comunicaven per unes escales fetes a base de lloses i de fusta. Aquestes es protegien del corrent d'aire mitjançant una espècie d'envans de fusta i, també, gràcies a unes portes que se situaven a dalt i baix de les escales.

Les cases estaven construïdes amb uns materials concrets, autòctons de la comarca. D'entre aquests en destacaven: primer, el granit, que es presentava, sobretot, en els portals i les finestres i també en les columnes dels porxos; segon, les lloses (transportades des de Bolvir i des de Vallsebollera) que recobrien els teulats amb un sense fi de formes i de tonalitats grisenques; i, tercer, la fusta: *"El pi negre que abunda a la Cerdanya, proporciona fusta per aquestes terres, per a les bigues i jàsseres, per als mobles, les balconades i per les planxes sobre les quals reposen les teules o les pissarres de les cobertes. Aquest arbre arriba, a vegades, a una altura considerable, proporcionant bigues que formen crugies molt amples, que creen grans espais.*

Alguns masos tenen un corredor cobert, solana o balconada, amb barana de fusta de balustres senzills escairats o tornejats, protegits pels costats i per l'ampli ràfec. Es fa servir, entre d'altres, per a eixugar la roba, assecar la llenya i per a orejar els fruits. Als nuclis urbans, Puigcerdà, Bellver, la Guingueta, i Sallagouse, aquestes baranes poden ser de ferro, però, en general, aquest metall només es fa servir per a frontisses, picaportes, i raixetes, aquí anomenades 'llangardaixos' per la forma que tenen d'aquest animal" (Bertran, 1992: 194). Per tant, tots els materials que la Cerdanya aportava eren explotats pels mateixos/es cerdans/es aprofitant els recursos que tenien més a ma.

L'exterior del mas cerdà es recobria amb pedres granítiques, calcàries, pissarrenques o còdols (en brut) i amb morter fet manualment. Era costum deixar les pedres vistes, però es reservava la façana d'entrada a l'edifici (la façana principal) per fer-hi un arrebossat de calç.

Foto 30: L'arrebosat de les cases ceretanes d'abans.

Perquè les persones del voltant i els/les forans/es es recordessin de qui hi vivia en aquell mas i quants anys feia que estava en peu el mas, s'inscrivía en la porta, el nom de la família i la data en la qual s'havia finalitzat la construcció de l'edificació.

“Però el més peculiar dels masos cerdans, que no es troba a cap altra arquitectura catalana, és la seva coberta, de dues aigües, vessant sobre la façana de la casa. En estar, aquesta, en la majoria de casos, orientada a migdia, el carener va d'est a oest, la qual cosa, el mateix que els arcs i les voltes interiors, sembla haver tingut el seu origen, o si més no haver-se inspirat, en els edificis religiosos de l'estil romànic” (Bertran, 1992: 197). Els llosats dels masos tenien la suficient inclinació perquè a l'hivern la neu, quan s'escalfes un xic, pogués lliscar suaument i caure al terra en forma de gran bola blanca.

Els masos cerdans reflectien quan important (econòmica i socialment) era la família que allí hi vivia; per tant, en el paisatge cerdà hi abundaven els masos de diferents mides però totes aquestes construccions tenien (fos quina fos la casa) les característiques que aquí hem assenyalat. L'única diferència notable de subratllar és que els masos construïts a la plana s'envoltaven de terrenys que eren més fàcils de treballar. En canvi, els/les habitants/es dels masos situats a una certa alçada patien una mica més en la jornada diària donat que el prats estaven més inclinats.

El gris dels teulats donaven una pista aproximada d'on hi havien construïts alguns masos. Sota el verd i el blanc característic de la vall es difuminaven petits conjunts de cases que passaven gairebé de forma inadvertida. Aquesta idea queda ampliada amb la metàfora del rosari, explicada per Vila (1926: 80): *“Vint-i-set pobles formen aquest rosari de caserius al voltant de la gran depressió cerdana i altres vint al redol de la Petita Cerdanya”*.

Els desplaçaments per l'espai cerdà es realitzaven habitualment amb la dreta i amb l'esquerra, és a dir, amb les cames. Una època en la qual en Quim ja es començava a fer gran i, per tant, tenia la necessitat de marxar de Guils per baixar a la vall a aprendre un ofici: el de ferrer. Ofici que el permetia no solament créixer com a persona sinó que, també, la família Bosom disposés d'una minsa ajuda econòmica amb l'entrada d'alguns rals o d'algunes pessetes. Per això, en Quim pujava caminant de Ger a Guils per passar el cap de setmana a Can Sebastià. Era el temps que en Quim va descobrir el seu primer amor anant camejant per les diferents festes majors que es feien arreu de la comarca. Uns moments en els quals les llums dels pobles gairebé eren imperceptibles en la vesprada i, per tant, un cop la nit succeïa la comarca quedava completament a les fosques. Una època en la qual els estels i la lluna es podien contemplar amb el seu màxim resplendor. Hom estava plenament acostumat a passar-se hores i hores caminant pels camins quan es volia anar d'un poble a un altre. Un exemple prou senzill i significatiu és aquest que ens explicà fa uns dies la Rosita³⁹ al dir-nos que en aquells temps ella anava de Puigcerdà a Palau a buscar el pa. Trajecte d'anada i de tornada que durava gairebé tot un matí.

No només es trigaven unes quantes hores en anar d'un poble a un altre sinó que també resultava difícil poder accedir a la vall. En aquella època hi

³⁹ La Rosita Garriga és una vella amiga de la meva àvia: la manrrona de Dorres. Dies enrere, en una tarda d'aquestes de residència geriàtrica, conversàvem elles dues i la meva mare. Fou aleshores quan la Rosita ens relatà aquesta anècdota.

havien punts de pas contats (coll de la Perxa, collada de Toses, forat de la Seu, coll de Puimorent, etc.) que dificultaven sobremanera l'accés a la comarca. Era com si, amb aquesta fórmula, la Cerdanya quedés ben refugiada de tot allò que hi havia en el seu exterior. Així ho explica Gay de Montella (1951: 104):

“L'ascensió a la Collada es feia eterna. Les eugues que arrossegaven la balumba de la diligència portaven collerons de caputxa amb picarols a la moda francesa, i es deien invariablement ‘Generala’ o bé ‘Coronela’, en un record dels temps guerrers, i eren educades en una escola de filosofia estoica. Caminaven al pas, mandrosament, gwaitant de reüll la fila que feia la seva ombra al marge de la carretera, fent dringar peresoses els cascavells dels guarniments, i fent veure que llurs anques no es sentien fiblades dels tàvecs, possiblement predecessors d'allò que en dèien les vampiresses. Els cops de tralla del sagal per matar-los no servien de res. El sindicat de tàvecs de la vall de Ribes havia decidit que la jornada del tàvec seria de vuit hores. Quatre al matí, per fiblar les anques del tir de baixada, i quatre a la tarda, per fer la mateixa feina amb el tir de pujada.” Una jornada de viatge que es feia eterna: *“les eugues de tir eren cronomètriques. A les tres, a sota del poblet de Dòrria. A les quatre, a Cal Cargol. A les cinc, a la Cantina. A les sis, al cim de la Collada. A les set a la Molina. I a dos quarts de nou, dalt a ‘la vila’, a la Placeta de les Monges. Ni un minut més, ni un minut menys”* (Gay de Montella, 1951: 106).

Foto 31: L'antiga diligència que anava fins la Cerdanya.

Però les hores i hores de viatge tenien la seva recompensa: tant si entraves a la Cerdanya per la collada de Toses: *“La decoració que es dominava des del cim de la Collada era, certament fantàstica. Al fons, a contrallum de la celístia*

verdosa, la fina serralada del Puigpedrós, que confinava amb Andorra. Més cap a migjorn el Cadí, dentat i majestuós, rebia les darreres llambregades incandescent del sol de posta. Damunt els crestons del Pendís, rojos com cinabri, estols de núvols blancs i grassos, amb relleus argentats, jugaven atropelladament. I al lluny, la vall del Segre, submergida dins una polseguera daurada recent sortida d'un forn. Aquesta visió rutilant durava pocs moments” (Gay de Montella, 1951: 107); com si accedies a través del forat de la Seu: “Vàrem sopar tots a la taula rodona d'una posada de Ponts, a frec de la carretera. ‘Seques’ amb botifarra, amanida i costella de porc. Després, postres de música: ametlles torrades i panses. Vàrem menjar... No sé com ho vàrem pair. La joventud, el viatge, els aires...

A les tres del matí, mig endormiscats, prossegíem el viatge.

Les primeres llurs del dia ens deixaren veure vagament els engorjats del Coll de Nargó. Un xic més amunt, les crestes fosques del Cadí es retallaven vigoroses a contrallum.

Vaig expressar la meva admiració.

- Això t'agrada? Ara pla. ja veuràs la Cerdanya...

Tantost arribats a Bellver de Cerdanya (de la petita Cerdanya), enfilat dalt d'un turó, els reflexos de llum daurada estesa pels cims posaven tonalitats de somni a les pregoneses del riberal del Segre, que anàvem resseguint aigües amunt. Mai no havia vist cap paisatge semblant.” (Anglada, 1962: 12); com si hi arribaves pel coll de la Perxa (així ens ho recorda Bertran, 1992: 37): “L'entrada pel coll de la Perxa és més sorprenent encara, sobretot si coincideix amb un crepuscle o és d'hora al matí. En arribar al coll Rigat ressonen les paraules que escrivia Victor Hugo a Les Pyrénées: ‘El paysage que vous entoure est cependant admirable; vous entrez dans une vallée où toutes les magnificences et toutes les grâces vous enveloppent... la neige éclatante, les ciel bleu; une chose complète enfin, grande jusqu'a l'inouï, sereine jusqu'au sublime”. Fos per

on fos que aterressin a la Cerdanya, obtenien una recompensa que no estava composta per cap moneda d'or, ni de plata, sinó que, com heu llegit, era senzillament “perceptible” a simple vista.

En aquelles dates varen poder apreciar les primeres vingudes dels/de les estiuejants/es. Aquests turistes pioners foren atrets pel bonic paisatge de la comarca i perquè aquesta vall és diferent, físicament, a la resta de les valls dels Pirineus: la seva orientació d'Est a Oest permetia (i encara permet) de disposar de moltes hores de sol i que, per tant, la contrada estigués (i estigui) constantment plena de color i il·luminada (malgrat que les muntanyes que envolten la vall). Molts d'aquests i d'aquestes turistes, després de fer tan llarg viatge, restaven incrèduls/es que pogués existir tanta meravella allà on “Jesús va perdre les espadenyes i encara no les ha trobades”. *“La Cerdanya va descobrir el turisme o bé aquest la va descobrir a ella a partir de les darreres dècades del segle passat. Tot començaria amb la gran ressonància i publicitat que varen tenir a nivell estatal les dues victòries que obtení Puigcerdà en els setges carlins soferts el 1873 i el 1874. Si bé, abans, contades famílies forànees ja havien construït les seves singulars cases d'estiu al voltant de La Vila –nom amb el que es coneix popularment Puigcerdà en la comarca-, seria a partir d'aquell moment, i més concretament a partir de la dècada dels vuitanta, quan es va iniciar l'avinguda de la llavors anomenada ‘colònia veraniega’. La formaven, principalment, personalitats del món industrial, polític i cultural català, sobretot, barceloní. Són noves cases, anomenades ‘quintas’, solien posseir nom propi, com Vila Margarita, Vila Paulita, Quinta Eulàlia; nom de flors, com Les Lil·les, Les Dàlies, o simplement el del propietari: Andreu, Schierbeck, Junoy...”* (Figuera i Bosom, 1998: 4). Famílies senceres i benestants que, aleshores, començaven a notar el brogit de la ciutat (que en aquells moments encara estava per esdevenir una part d'allò que ara en coneixem d'ella) i que buscaven, sobretot, una terra on poder descansar.

Un moment en la qual els pobles eren tant petits que es podien contar les cases que hi havia en un poble o en un altre. Fins i tot, hi havia més d'un

escriptor que s'atrevia a oferir-nos visions de tots els pobles amb un estil prou peculiar: "*GRUS [Urús] (Oruz, Oruzc, X; Vallis d'Uruz; Orus, XIV; Brus, XVI; Urús, XVIII). Part. jud. i distr. elec. de P., prov. G. Forma mun. amb el veïnat de La Valira. Aquest té 4 cases però només una habitada. Situat sobre les restes de la terr. terciària, soldada als vessants dels massís de Penyes-Altes, es distribueix en dos agrupaments: el veïnat i el carrer de la Plaça, en un pla lleugerament ondulat, cobert de terres grasses. 1283 m. 35 ed. 161 hab. Quasi tot és secà. El blat és més pagat que cap altre del país. S'han de dedicar més al bestiar de llana que al gros. Muntanya gran. Camí de carro de 7 km fins a l'est. d'Alp. Hi passen els dos camins-rals que menen a Bagà: el del Coll de Jou i el del Pendís. Aquest és millor per al bast, perquè planeja més. Esgl. del s.XVII.*" (Vila, 1926: 175). Una descripció prou suggerent que ens apropa a tenir una percepció bastant certa de com era, no solament, Grus (o Urús, segons preferiu) sinó també tots els pobles en aquells instants històrics i socials.

Un temps en el qual la distància que es guardava entre un poble era apreciable; on es dibuixava ben clarament quins eren els límits d'una vila i d'una altra; on encara existia una franja de terreny prou considerable que constatava clarament on estava ubicat un indret o on estava l'altre: "*en general no hi ha a Cerdanya cases de pagès aïllades, i en general podem dir també que tot el poble cerdà està constituït per un aplegament de cases pageses. Per això, els caserius són d'agrupament fluix, per tal que les cases tinguin l'àrea que els cal per a llur servitud agrícola i ramadera; i això fa, també, que en la majoria dels casos els carrers hi siguin mal dibuixats i tortuosos.*" (Vila, 1926: 90); on és construïen els masos seguint un ordre preestablert i natural: "*les cases s'esgraonen sobre el declivi natural per tal de rebre bé el sol i no prendre'l al del veí que té darrera. Amb aquesta disposició les cases enfonsen llur planta baixa, sempre deshabitada, en el terreny, i així els pisos de dalt, que són els d'habitació, poden tenir ensolellament. Aquest esgraonament és més marcat en les parts més altes o més fredes, on han estat utilitzats els màxims pendents aprofitables*" (Vila, 1926: 91); i on encara no existia cap rastre de

forma urbanitzable en la vall més profunda assolida mitjançant els curs del Segre.

Foto 32: Bolvir en l'antiguitat (quan les urbanitzacions de la Ferratgeta de Bolvir i la Pleta de Bolvir i Saga eren impensables).

Una època en la qual els camins de terra i de sorra permetien les travesses per la contrada. És així com ho descriu Anglada (1962: 142): *“el camí ramader, la carrerada, té a Cerdanya cent pams d'amplada quan s'escola enmig de conreus i el doble quan passa pel bosc. Una vegada assolits els raos herbosos, el ramat s'estén sense altre límit que l'imposat per la tolerant vigilància del pastor. No tots els camins rurals són camins ramaders. Alguns d'aquells ho esdevenen quan la collita ha estat tret ja dels camps limítrofs”*. Dins d'ells es donava un trànsit de carretes i de ramats de forma puntual i, de tant en tant, en l'horitzó, es divisaven núvols de polsim com a conseqüència del pas dels seus vianants (fossin aquests animals o persones).

Era, en definitiva, una realitat que sobrevivia sota les formes socials de l'allò rural i en la qual es mantenia un ritme de temps gairebé cíclic i constant. Les estructures espacials i paisatgístiques cerdanes s'albiraven gairebé sempre de la mateixa forma. Era com si, en certa mesura, el temps cerdà estigués aturat per sempre.

Fou aleshores quan de sobte va sonar el xiulet del tren i, en l'horitzó, just en la vall de la Molina, hi aparegué la locomotora del tren i els seus vagons de

passatgers/es just al seu darrere. La seva vinguda fou possible, a partir de l'any mil-nou cents vint-i-dos, gràcies a la construcció de la línia fèrria entre Barcelona-Ripoll-Puigcerdà “que enllaçà amb els francesos de la Tor de Querol i salvà la collada de Toses per una perforada de 3.850 m. de recorregut” (Enriquez de Salamanca, 1980: 20). El record que tenen aquells i aquelles que visqueren l'esdeveniment és molt especial i hi acudí la gent de tota la comarca. Els cerdans i les cerdanes s'afanyaren a baixar de les muntanyes i a venir dels pobles del voltant.

Foto 33: La locomotora del tren treu fum al marxar de l'antiga estació Puigcerdà.

Si fem una interpretació d'aquest fet, a partir del context actual de la societat del coneixement i de la informació, podríem dir que aquest esdeveniment, encara que segurament en aquells moments passà desapercebut per molts i moltes dels cerdans i de les cerdanes que visqueren el moment, provocà el punt d'inici de la transformació de l'espai cerdà. Dient-ho millor, volem imaginar que la perforació de la muntanya de Toses suposà la potenciació de la connexió entre dos nodes⁴⁰ que fins aquell moment estaven units però de forma molt feble.

⁴⁰ Entenem que un d'aquest nodes era la ciutat de Barcelona: en aquells moments Barcelona es començava a expandir i iniciava, amb aquestes fórmules, noves relacions espacials amb altres contrades que no estaven situades dins de la seva àrea d'influència. L'altre node era, com no, la Cerdanya de la qual estem parlant. Hem de deixar clar que aquests nodes ja

El tren i les carretes eren els mitjans de locomoció i de transport d'aquella època. És així com, alguns i algunes dels cerdans i de les cerdanes varen començar a adaptar-se als petits canvis tecnològics: la via i, en algun cas, la roda varen fer que els/les joves de la comarca comencessin a fer tasques relacionades amb aquests dos elements. Fou aleshores quan en Quim va venir a treballar a Puigcerdà per fer de roder. Ell s'estava a la Baronia, al costat de l'Internacional, on hi feia de mosso. Li ensenyaven a arreglar les rodes de les carretes i també les màquines de batre de vapor (de les quals no se'n tenia molt coneixement donat que eren les primeres que es veien en aquella contrada).

L'inici de la transformació tecnològica de l'espai cerdà fou evident també a través d'altres fets; per exemple, l'arribada de la llum: *“aquesta petita central elèctrica es va modernitzar amb el temps per poder donar llum a tot el poble: es va construir una turbina més gran o es va fer una instal·lació elèctrica per tots els carrers de Llívía, amb fils gruixuts i de coure pur. Una altra instal·lació va fer arribar el corrent del poble d'Estavar, essent probablement la primera vegada que Espanya va exportar energia elèctrica a un altre país. A la zona de les Devesetes de Llívía hi havia una altra central elèctrica de petites dimensions que subministrava corrent a l'Ajuntament, d'altres edificis oficials i a algun que altre veí. Els cables elèctrics estaven col·locats a l'alçada del primer pis de les cases i des d'aquí s'entrava un cable per la finestra del dormitori que connectava amb el contador. Per aquella època en Vellut⁴¹ tenia tan sols 10 anys i s'encarregava de revisar aquests contadors”*. La llum començà a

estaven units pels camins de carros i carretes que hi havia a l'època però que la culminació d'aquest eix viari es potencià la “primera” reducció de distància espai-temps entre aquests dos nodes.

⁴¹ En Vellut és el sobrenom d'en Francesc Sirvent de Llívía, que a l'igual que en Ramon de Queixans, també ens explicava, en la mateixa revista Panxing, la seva infantesa.

il·luminar de forma més intensa les cases de la Cerdanya i també els carrers dels diferents pobles de la contrada.

Va ser, en aquells instants, quan hi hagué “l’obligació” de millorar i arranjar els camins de carretes per convertir-los en carreteres per les quals poguessin anar els vehicles de les famílies benestants. Els cerdans i les cerdanes contemplaven, bocabadats/des, les carretes de luxe d’aquests estiuejants, les primeres motocicletes i, sobretot, els primers cotxes. Un dels paisatges que en el segle XXI ens és més habitual començava a sobresortir en aquells temps per la comarca.

Les condicions de vida de la comarca estaven millorant (gràcies a aquests avenços tecnològics i socials) i malgrat que el paisatge era allò que més destacava de la contrada (només havia estat descobert pels propis cerdans/es i uns/es quants/es privilegiats/des benestants), no hi havia molta construcció (és així com ho recorda en Quim que l’haviem deixat mig oblidat). Una tranquil·litat que durà poc donat que durant aquests anys començaren a aparèixer les primeres urbanitzacions -que serien una continuació de la “*colonia veraniega*” instal·lada al voltant del llac de la Vila. Aquestes urbanitzacions s’ubicaven a les “afores” de Puigcerdà: concretament de la primera que en tenim constància és la de l’anomenat “barri del golf”. Així ho explicava Guilera (1958: 110): “*aquestes i algunes altres han crescut bastant i s’han format nous barris residencials com la urbanització del Golf, la zona de xalets d’Alp i tota la Molina, que, excepció feta de Font Romeu, no tenen semblant a la banda francesa*”.

Precisament a la Molina és on s’inaugurà la primera estació d’esquí de l’Estat espanyol. Aquesta població passà ràpidament “*del règim de les cabanes i herbeis al taüt que comporta la conjunció d’hotels, de xalets, de vies d’accés, de pistes, zones esportives i telesquís. [...] La Molina està saltant, sense intermedi, d’una arcaica època medieval al modernisme més contemporani. De la barraca dels pastors a la construcció més confortable, del camí ramader al*

cable aeri, de l'herbei i la gleva al jardí pirinenc, del pendís i la costa a la pista d'esquí i al camp de golf" (Guilera, 1958: 133). Era un moment en el qual *"la febrada de l'esquí encara era cosa de quatre pijos que anaven a la Molina [...] uns quants caps de setmana a l'hivern, i para de comptar."* (Vallbona, 2001: 21). Aquest fou el primer exemple de pistes d'esquí a la Cerdanya i, per tant, els primers instants en els quals la comarca proposava una oferta que es combinava amb allò que fins ara havia atret als/a les forans/es: el paisatge de la Cerdanya. La possibilitat de baixar lliscant, amb uns esquís posats, per les muntanyes nevades juntament amb la possibilitat de percebre el paisatge cerdà es convertí en una fórmula que imitaren altres pobles de la comarca. Fou com una epidèmia que es va estendre per l'espai cerdà i que, a les alçades que estem escrivint aquest viatge, sembla que encara no hagi trobat cap vacuna per poder guarir-la. Ans el contrari, continua estenent-se i estenent-se.

Foto 34: La Molina nevada en els moments en els quals es començà a construir la primera estació d'esquí a Catalunya.

També foren moments en els quals sovintejaren la inauguració de noves botigues (sobretot a la Vila) les quals volien oferir productes, no solament als puigcerdanesos i a les puigcerdaneses, sinó sobretot, als/a les forans/es. Els/les botiguers/es vivien en les anomenades "cases urbanes" que tenia *"les botigues en els baixos (que en altre temps serien estable i cort alhora, com ho són encara als ravals d'aquestes poblacions), i damunt d'aquestes, dos, tres i, a Puigcerdà, fins quatre pisos. En aquesta vila, generalment en el primer pis viu la gent que té la botiga i a cada un dels altres pisos una família diferent"*

(Bertran, 1992: 202). Ells/elles mateixos/es eren els encarregats/des de despatxar a la botiga, però també tenien cura del seu hort. Puigcerdà era com una petita vila però encara rural -malgrat que no hi havien els animals (les vaques, les ovelles, etc.) pel mig.

Aquesta era la realitat social i econòmica de “la capital” i d’alguns poblets com, per exemple, Alp, Bellver o Martinet. Els pobles que estaven situats a més alçada es començaren a patir el fenomen de la immigració. Algunes famílies de pagès abandonaven els masos cerdans, bé per començar una vida en aquests pobles o bé per començar una vida a la ciutat comtal (que ja a aquelles alçades de la història s’albirava majestuosa). Fou aleshores quan els pares d’en Quim van morir a Guils i uns quants dels seus germans van marxar de la Cerdanya: a Barcelona, a Girona, a Alella i a Sabadell. El gran va fer de xarcuter a Vallcarca; el segon continuà amb l’ofici de pagès, de pastor: tenia un ramat amb el qual anava de Girona a Bescanó a peu; el tercer fou escolapi a Alella i, per últim, el germà de Sabadell se’n va anar de vaquer i va comprar una bacallaneria que no la va saber portar; després va provar el negoci del bar, que tampoc va saber portar i finalment va treballar en una casa de plàstics. Fou un moment, per tant, en el qual es va donar una progressiva davallada de la població rural, com a conseqüència de la crisi de les agricultures locals i la consegüent recerca de llocs de treball a altres comarques amb indústries.

La comarca mai tingué tradició de potenciar la indústria: *“per segles, l’estructura econòmica de la Cerdanya fou eminentment agropecuària, amb un intent fallit d’industrialització durant el segle passat”* (Enriquez de Salamanca, 1980: 20). A la capital varen existir quatre fàbriques de teixits (en la qual en una d’elles s’hi feien faixes), però foren negocis que no prosperaren i que ràpidament van fer fallida. Allò que prosperà, fou el negoci de la llet, el qual, fins i tot a Llivia, tenia certs privilegis: *“al costat de l’edifici de la central i la fàbrica hi havia la mantegueria de Llivia. Aquesta, per elaborar els seus productes recollia llet dels pagesos d’arreu de la comarca. La mantegueria tenia preferència a l’hora d’agafar aigua i llum de la central elèctrica per tal de*

que els productes làctics no es fessin malbé. En algun cas el poble es quedava a les fosques per donar llum a la mantegueria⁴². Algunes d'aquestes indústries làctiques han sobreviscut fins ja ben entrat el segle XXI (potser perquè ara estan de moda els productes 'ecològics' i 'naturals').

Més endavant els negocis foren més 'il·legals". La Cerdanya es convertí en un indret on el contraban es feia més que evident i, pels camins (que encara no estaven asfaltats) i pels passos de muntanya (que encara restaven desconeguts), l'anar i el venir de mercaderies i de traginers era una constant. De nou apel·lem al vell Vellut perquè ens ho expliqui amb més claredat: "I a Llívia, com a tot arreu en època de manca, el contraban era l'ordre del dia, tant de productes i aliments bàsics com d'altres objectes de més de luxe. [...]"

Per aquestes dates es produí una curiosa anècdota. Un viatjant de sabates de visita a Llívia, va mostrar el seu passaport a l'entrada del poble. El cap de Policia li va dir que amb el passaport, en el qual es llegia 'No válido para Rusia y satélites', no podia passar a Llívia, fet pel qual el sabater els va demanar '¿Llívia es un satélite?'. A partir d'aquell moment es va permetre l'entrada a tothom que tingués el passaport.

A Llívia, com en altres indrets, es feia un control molt exhaustiu de tots els productes que creuaven la duana per ser comercialitzats. Els botiguers havien d'enregistrar tot el que entrava a la botiga, i de la mateixa manera, també s'anotaven les vendes. Durant l'ocupació alemanya, els francesos, com havia succeït a la inversa durant la Guerra Civil Espanyola, venien a Llívia a comprar tot el que no trobaven a casa seva. En aquests casos els botiguers havien d'adjudicar aquestes vendes entre la gent del poble, doncs no era permès que els francesos vinguessin a comprar a Llívia. D'aquesta manera en els llibres de

⁴² Reprenem de nou un record de la història del vell Vellut de Llívia.

registre alguna vegada apareixia que una família havia comprat 40 litres de vi en una setmana, fet una mica increïble.”

Passada la Guerra Civil, “foren altra vegada unes quantes dotzenes de barcelonins adinerats els qui tornaren a recuperar els estiuueig a la Cerdanya, on s'estaven els nombrosos balnearis per fer salut. Els Godó, Daurella, Valls i Taberner, Cruylles, Andreu i Sagnier varen construir-se grans torres enmig d'impressionants finques a prop de Puigcerdà, a tocar del golf el 1929, que era el lloc de relacions. En realitat només es relacionaven entre ells, com si els afores de la vila fossin un barri més de la part alta de Barcelona. Els ceretans miraven amb fascinació els Citroën, Mercedes o Buicks en què arribaven aquells senyors tan ben posats, que deixaven diners i bones maneres, sense interferir en les seves vides. Llavors encara tardaven quatre hores a arribar des de la capital catalana i la collada de Toses continuava sent un obstacle important, encara que tots anaven amb xòfer o sempre podien fer una becaina, si no es marejaven abans entre revolt i revolt.” (Carol, 1998: 80). També eren temps en els quals es començaren a veure per les carreteres cerdanes els primers autobusos que eren l'evolució natural de les velles diligències –donat que les caixes d'aquests eren molt i molt semblants.

Foto 35: El Barri del Golf en l'antiguitat. Una de les primeres urbanitzacions que es construïren a la Cerdanya.

És en aquesta època en la qual en Quim deixa de fer de roder (obligat per la desaparició de la roda) i obre la botiga de llegums cuits. Perquè els llegums es coquin al seu punt el nostre personatge es veu obligat a baixar fins la ciutat per

aprendre un nou ofici. Un viatge en tren que en aquells moments durava hores i hores.

La Cerdanya, a l'igual que la resta del país, durant la dictadura, entra en un període de decadència; període en el qual la comarca resta sotmesa a certes limitacions (tant econòmiques, com socials). Fou un moment en el qual la realitat cerdana anava evolucionant al seu ritme, de forma calmada, tranquil·la: com si les formes i les coses de l'espai cerdà es mantinguessin constants en el temps. Però, de bell nou, succeí quelcom que alterà sobremanera el tarannà de la Cerdanya. Una nova perforació en les muntanyes que donaven aixopluc als/a les cerdans/es provocà que la vida a la comarca es trasbalsés de tal manera que ja mai la vida de la comarca seria el mateix. Però aquestes són unes altres històries i són les que trobareu en el següent punt.

Itinerari 30. Histories del present

Foto 36: Imatge de la boca ceretana del Túnel del Cadí.

Les històries més actuals sobre el present de la Cerdanya arranquen no fa pas gaire: l'any mil nou cents vuitanta quatre és la data clau. Any en el qual la Cerdanya queda "perforada" per segona vegada (recordeu que el primer cop fou com a conseqüència de l'arribada del tren a aquestes contrades). És en aquest instant quan quedà inaugurat el Túnel del Cadí, "*construït en un temps rècord de trenta-quatre mesos, marca una fita important en les comunicacions de la vall, sobretot en una època en què les distàncies es mesuren en hores i minuts.*" (Bertran, 1992: 35). Aquesta obra d'enginyeria es convertirà en un conducte el qual farà que, de nou, la Cerdanya i Barcelona (com a nodes) restin encara més connectats i més pròxims i, sobretot, aquest "forat" en la muntanya del Moixeró retransmetrà, de forma totalitària, el discurs de la metròpolis barcelonina. Fins aquells instants la propagació de la ciutat s'havia

trobat amb les barreres infranquejables del Cadí, però a partir d'aleshores la metròpolis té via lliure per actuar allà on li vingui de gust.

I per on gaudeix en el traspasar, i allò que anhela retenir en el seu sí, la societat urbana és pel paisatge d'aquesta contrada. El paisatge prèn diferents colors segons quina sigui l'època de l'any en la qual desitgeu gaudir d'ell:

A la primavera, hom pot guaitar els prats verds separats els uns dels altres per corrioles de freixes, verns, pollancre, salzes, oms i nogueres. De tant en tant, entre tanta verdor sobresurt algun puig o tossal, on tant la vegetació com els animals que hi trobem ens recorden que estem a la mediterrània dels Pirineus. Com diu Alemany (1998: 72-73): *“passejar per la plana a mitjan de juny és un veritable espectacle: els prats estan verds i coberts de flors, especialment les llampanes roselles [...]. Al contrari que la humanitzada plana, les muntanyes que l'encerclen són el domini de la natura encara salvatge. A mesura que ens allunyem del Segre i penetrem a les valls laterals (Meranges, la Llosa, Bastanist, l'Inglà...), els prats comencen a diluir-se entre roures i pins roigs. Més amunt s'hi fan boscos d'avets i pins negres, arbres ben adaptats al fred [...].”* i allí on la neu de l'hivern no deixa néixer arbres, hi trobem el plans alpins on hi floreixen les pulsatil·les, gencianes, etc. En aquesta època de l'any la Cerdanya sembla vertaderament un enrajolat ple de colors. Però aquests no són els únics colors dels quals frisem a la Cerdanya: el blau de les aigües del riu Segre, i dels rierols i les rieres que en ell desemboquen, és l'encarregat de connectar tots aquests paisatges estacionals.

A l'estiu, abans de la recollida del blat, el color or predomina en alguns contorns de la comarca. Si teniu la sort de poder albirar aquests camps un dia de ventada, podreu gaudir d'aquest mar tan meravellós. L'acompanyen les gammes de verds, els quals s'espataren en la seva màxima intensitat al llarg del territori cerdà. També s'intensifica el color blau del cel i, sobretot, el color de les aigües dels rius. De sobte, com a rerafons d'aquest espectacle, hi apareix la Serra del Cadí amb les seves formes geològiques més marcades que mai.

A la tardor, s'esdevé *“una posta de sol intensament taronja s'esmuny pels contraforts occidentals del Cadí. El dia s'escurça com més va més i fa fred. La tardor és una estació entre el brogit de l'estiu i el vaivé nival de l'hivern. És per a mi, la millor època de l'any. Una època plena de llum, on l'aire és més límpid que mai i el paisatge es carrega de delicadesa, s'amplia i s'afua tot dibuixant contorns vívids i cristal·lins. Una època de l'any en què el paisatge esdevé immens, desentelat, subtil. I estranyament únic. És a dir, incommensurable.”* (Calvo, 1998: 89).

Foto 37: L'espectacle de la Serra del Cadí nevada i com la llum del sol juga a donar-li diferents formes.

A l'hivern, la Cerdanya *“és per damunt de tot el gran espectacle del sol que es descompon en mil colors quan s'escampa damunt la flassada dels cristalls de neu de les muntanyes; però també de la plana, dels camions del càmping, dels carrers de la urbanització o de la gespa dels prats. No traieu la bicicleta de muntanya a l'hivern, la neu ho cobreix tot i punt. I el clima i la bondat del paisatge també fan la vida i la gent amable i oberta.”* (Vallbona, 1998: 94).

Hem d'admetre tots/es plegats/des que és difícil abstraure's completament del significat que emeten aquests mots. La descripció que ens aporten els nostres col·legues de viatge és prou explícita i ens expliquen molt clarament quin és l'impacte que encara, ara, al tombant de mil·leni, té el paisatge de la Cerdanya. Les paraules, en aquest context, prenen el màxim sentit al descriure'ns les quatre visions estacionals de la contrada i, en certa manera, ens provoquen un efecte d'atracció del qual és complicat d'escapar-se. Aquests relats sobre les formes paisatgístiques de la comarca reflecteixen a la perfecció que és allò que passa en la realitat. El paisatge de la Cerdanya és un imant, és un punt d'atracció, tant per a les persones que en el dia a dia viuen en ella, com per les

persones que hi habiten ocasionalment (els caps de setmana o els períodes de vacances). Per tant, la combinació de totes aquestes formes discursives del paisatge cerdà provoca que, en certa mesura, hom no es pugui desdir, de cap de les maneres, d'allò que ens estant retransmetent els mots i les paraules que ens parlen d'aquest paisatge. Aquests, doncs, juguen un paper central en la construcció de la identitat col·lectiva de la comarca.

Si ens permeteu, però, aturem-nos un moment en aquest lloc per analitzar, amb més profunditat, quins són els elements simbòlics més característics del paisatge cerdà (tal i com ho fèiem quan estaven problematitzant sobre el concepte de l'espai i explicaven com les coses, les formes... que hi ha als espais esdevenen significatives per a nosaltres).

Podríem començar explicant, des del nostre punt de vista, que en el context cerdà les formes naturals i físiques dels elements que, en el seu conjunt, conformen el paisatge de la Cerdanya juguen un paper clau en la configuració de la intersubjectivitat cerdana. El discurs de la natura sobresurt com un aspecte molt important i s'imposa, majestuós, per damunt de tots els altres discursos que ens descriuen d'altres aspectes de la comarca.

Foto 38: La boira ajuda a perfilar encara més les formes naturals de la Cerdanya.

A l'interior d'aquest discurs sobre la natura ens topem amb dos mots que destaquen sobremanera (perquè destaquen en l'horitzó i en els fonaments de la vall). La primera paraula s'anomena Serra del Cadí: una cadena de muntanyes amb unes formes rocoses molt característiques que se situa en el rerafons sud-oest de la Cerdanya que té la funció de convertir-se no solament en un referent espacial al ubicar-nos en un punt o un altre de la contrada, sinó que també s'ha convertit en el gran decorat que governa quotidianament la realitat cerdana. I així el descriu Figuera (1993: 13): "*Cimes blanques que us alceu,/ que de lluny mon cor somia,/ sempre més altes us feu/ amb la vostra llunyania./ Penyes d'albes, llarg conreu,/ prats de tendra melodia,/ verds i brillants us esteu/ quan l'aigua us acaricia./ Roques llongues, fermes serrats,/ rectes crestes enlairades,/ vells camins vora penjats,/ clots i fonts quasi encantades,/ cingles trencats i escarpats,/ fosques boscúries de fades,/ fondes canals i engorjats/ contempleu valls desfermades./ Serra roja, et mira el sol/ quan de llevant ve l'albada,/ del Baridà ets bressol,/ de la Cerdanya, flassada./ Serra clara de gris sòl,/ de cristalls entapissada,/ als meus ulls dónes consol/ amb fred de la vesprada./ Ta presència és amb mi,/ serra dolça i argentada,/ bella serra del Cadí/ en tot moment estimada;/ sota els teus cims vull venir,/ no a cap altra més contrada,/ si algun dia he de finir/ ma angoixa caminada.*". El Cadí, en la contrada, mai pot deixar-se de contemplar, sempre ens acompanya: ho fa de diverses maneres i prenent diferents formes i colors. Allò que més ens agrada, sobretot, d'aquesta serralada és la seva forma romàntica de dir-nos bona nit: és com si ens xiuxiuegés a cau d'orella, amb els colors tan característics que prèn al pondre's el sol per darrera les seves carenes, que el dia ja ha finalitzat imposant-se aleshores el decorat nocturn.

La segona paraula que hi destaca és el riu Segre. Les aigües d'aquest riu neixen a les muntanyes d'Eina i baixen, frondoses, per entremig de la vall fins que s'esmunyen pel forat de la Seu. En paraules de Guilera (1958: 177): "*El Segre, el darrer i més important tributari de l'Ebre, s'estén en aquesta planúria tan galana en voltes innombrables, i en rep molts d'altres, a Llivia, i després el riu de la vall del Querol, el riu d'Angostrina i el de Llavanera, dessota de*

Puigcerdà". A l'igual que el Cadí, les formes i els colors d'aquest riu van variant a mesura que anem seguint el seu curs en el seu pas per la contrada: és així com les tonalitats blavenques no paren de jugar amb les diferents intensitats que prèn el blanc quan l'aigua agafa força. Tanmateix, hom pot admirar d'altres colors car les aigües del riu actua com un mirall que difumina els elements naturals que acompanya a aquest en el seu camí per la Cerdanya. El Segre s'estén just per entremig de la vall, per tant, actua com un referent central per aquells i aquelles que conviuen en la comarca.

Foto 39: El joc de llum de la tardor fa que el riu Segre es converteixi en un gran espectacle.

Ara que ja hem explicat quines són les combinacions del paisatge cerdà i els elements que hi destaquen i, sobretot, després d'haver estat participants/es dels efectes seductors del seu discurs, podem entendre (molt millor) perquè els/les habitants/es de la metròpolis senten la necessitat d'anar (a estones) a gaudir del paisatge de la comarca. En aquest discurs paisatgístic, allò que ha succeït, és que han aparegut unes noves formes i uns nous colors que no estaven previstos en el guió: són unes taques de color gris que fins fa poc temps no tenien molta importància però que en aquest moments sí que la tenen. Els colors verds, ocres, rogencs, etc., de la vall comencen a substituir-se per altres tonalitats de color que ens recorden les llambordes de la metròpolis o,

expressant-ho millor, el color gris de la segona residència comença a predominar i a “naturalitzar-se” en la vall cerdana.

Donat aquest procés arquitectònic, físic i social de la sobreurbanització a la comarca podríem pensar que aquesta s’ha trasmutat en un barri de la metròpolis barcelonina o, en altres paraules, que aquesta s’ha transformat en una part de la metròpolis que està situada en un dels seus extrems. De la mateixa manera que la metròpolis manté, en el seu interior, els diferents pulmons verds que tenen com a funció renovar l’aire impur de l’urbs, aquesta té, també, la necessitat de disposar d’aquests tipus “d’equipaments” en els seus extrems. És això amb el que s’ha convertit la Cerdanya: en una mutació d’un pulmó verd del centre de la metròpolis però amb l’afegit de la sobreurbanització de segones residències per l’interior d’ell.

Foto 40: Residencial Saga, un exemple de les moltes urbanitzacions de segona residència que s’han construït a la comarca.

La Cerdanya és una ciutat límit, una ciutat al marge de la metròpolis barcelonina⁴³, un fragment de ciutat que està desat en el llindar de la

⁴³ Una pinzellada d’aquesta idea ja l’havíem apuntat en el viatge per la ciutat.

metròpolis. I ho és per molts motius i per moltes causes. Anem a analitzar la principal: el fenomen de les segones residències.

Abans que fossin “foradades” les muntanyes de la Cerdanya per segona vegada, el fenomen urbanístic de la segona llar només era possible per a uns/es quants/es privilegiats/des (econòmicament parlant). Però aquest privilegi comença a ser accessible per a tothom quan les condicions de vida i socials de molts sectors de la població catalana començaren a millorar després de la transició espanyola (sobretot durant els anys vuitanta) i un sector d'aquesta població urbana comença a veure amb bons ulls la possibilitat de comprar una casa a allò que ells/es anomenaven “el camp”. *“Avui, dues de cada tres cases són segones residències d'estiuejants de l'àrea de la gran Barcelona. Ja no són només gent rica o intel·lectuals adinerats els que s'instal·len a la vall ceretana a passar el juliol i l'agost, sinó, sobretot, classe mitjana que busca tant descansar com gaudir de la natura, menjar bé, fer cultura, practicar esport o córrer el risc controlat de l'aventura”* (Carol, 1998: 80). Per tant, la proliferació de les segones residències es convertí en un fenomen que s'inicià durant aquesta època i que va explotar, de forma definitiva, en la dècada dels noranta. És així com queda reflectit en la novel·la de Vallbona (2001 :92): *“La Cerdanya és la Costa Brava convergent, diuen els crítics. Abans que s'inaugurés el Túnel del Cadí les urbanitzacions es podien contar amb els dits de la mà, ara ni amb un àbac. El creixement urbanístic ha convertit pletes i comes, obagues i solanes en carrers, teulades de pissarra i façanes de pedra. No és el desgavell ni els gratacels de Lloret o Palamós, per sort, aquí tot és com de pessebre gràcies al relatiu rigor de les normatives urbanístiques de la Generalitat (d'aquí l'afegitó convergent); però l'afany constructor, l'especulació urbanística i els diners fàcils i ràpids han corregut com riuades durant ben bé deu anys. Ara diuen que ja s'ha aturat tot, i que gairebé ningú no compra i que els preus han baixat molt, però fa tres setmanes el bosc de grues que es veia des del camí del pla de les Forques damunt els llocs de Vilallobent, les Pereres, Age i continuant cap a Palau de Cerdanya i Oceja a la Cerdanya francesa (aquest tampoc s'ha estat de res), feia feredat. I no hi ha res que a l'hivern grues i maons, fonaments i*

encofrats estiguin coberts de neu com si es tractés d'un decorat d'Els Pastorets.". El desbordament del fenomen de les segones residències és avui dia un fet fins el punt que tothom utilitza, en aquests moments, els indicadors de la saturació i de la massificació per parlar d'ell.

A la capital també s'ha donat aquest fenomen. Així ho recorda en Quim quan ens diu que els/les botiguers/es s'han venut tots el horts que abans treballaven per edificar-hi en ells segones residències. També ens ho explica en Vallbona (2001: 23): *"Havia canviat força, Puigcerdà, en tots aquells anys. Xalets i apartaments que havien sortit com bolets, infinitat de carrers nous, cotxes pertot, problemes per aparcar, botigues i supermercats, i fins i tot una caserna de Mossos d'Esquadra que, en algunes comarques, és tot un símbol de capitalitat"*.

Els pobles de la Cerdanya que, com havíem vist en algun moment d'aquest viatge, començaven a patir el fenomen de la despoblació, que tenien, fins i tot, problemes de supervivència, reviu en aquestes dues darreres dècades i al voltant dels seus centres físics i simbòlics comencen a aparèixer (com a bolets) barris amb una construcció força típica: vivendes unifamiliars amb el mateix estil que podem trobar en qualsevol urbanització de l'àrea metropolitana de Barcelona o de qualsevol altra zona de la metròpolis però amb el fet característic que la totxana no és "d'obra vista" sinó que està folrada per una pedra artesanament treballada pel picapedrer; cases i més cases estandarditzades que segueixen el mateix patró de construcció de les urbanitzacions que hi ha a les zones del Vallés, de l'Empordà, etc., les quals són construïdes i venudes (de la forma més ràpida possible) per les empreses constructores i immobiliàries de la Cerdanya i de Barcelona. Tot plegat ha provocat, sobre plànol, que el sòl programat en els pobles per edificar s'hagi esgotat i, per tant, hagi sobreexigit, a nivell físic, visual, paisatgístic i social, una connexió gairebé constant entre els diferents termes municipals que componen

la comarca⁴⁴. Les urbanitzacions s'han estès al mateix ritme que ho fan les epidèmies. És aquesta la metàfora que utilitza en Tree (2000: 126) i que reflexa aquesta idea tan encertadament: *“deu ser millor morir a All que no pas viure al poble veí, Saga, on una versió muntanyenca de la ja esmentada epidèmia de les segones residències s’ha estès amb la forma d’unes fileres de cases de pedra grisa amb acabats de fusta ataronjada, tipus Hansel i Gretel, totes tancades, totes a la distància reglamentària de cinc quilòmetres com a mínim de qualsevol servei imprescindible, totes esperant les seves famílies respectives per l’estiu o l’hivern, exactament el tipus de família al qual deu pertànyer el mocós escarxofat a la meva dreta, que ha fet córrer la cortina perquè el sol no interfereixi en la pantalla del Gameboy.”* Per tant, aquesta és la visió que hom pot obtenir al baixar per qualsevol del dos ramals (sigui el d’Alp o sigui el de Bellver) que permeten accedir a la comarca després d’haver travessat el Túnel del Cadí: la d’una taca urbanitzada que queda diluïda, més o menys, entre el mig dels arbres o al vell mig dels camps.

Foto 41: Cases aparellades a la Cerdanya.

⁴⁴ Un exemple d’aquesta connexió el podeu veure quan aneu des de Puigcerdà fins a Ger per la carretera de la Seu. Sortint de Puigcerdà us trobeu amb la urbanització del xalet del Golf; passada aquesta ja esteu a la ferratgeta de Bolvir; després arribeu al nucli del poble de Bolvir; sortint d’aquest trobeu una petita urbanització....; i després ja sou a la pleta de Bolvir; passada aquesta pleta us topeu amb la pleta de Saga i, a partir d’aquesta, ja comença el terme municipal de Ger amb una sèrie d’urbanitzacions al seu voltant.

També, hi com a conseqüència d'aquest "boom", d'aquesta fallera per la segona residència, s'ha donat el fenomen urbanístic de la rehabilitació i la reconversió d'algunes masies ceretanes. D'aquesta manera els antics masos no compleixen les funcions que tenien encarregades (les de possibilitar la vida de pagès) sinó que ara a compleixen les funcions que prefereixen aquells/es urbanites que passen el cap de setmana o bé uns quants dies de vacances. El resultat d'aquest fenomen és l'especulació d'un sòl rural que ja és urbà i així ho explica imaginàriament en Vallbona (2001: 31) al parlar de l'herència dels seus avis: *"sobretot d'ençà a la construcció del Túnel del Cadí, tan privilegiada pel manà de les segones residències, l'esquí i el diner dels nou-rics de Barcelona.*

Amb aquella perspectiva de futur, era lògic que les úniques persones interessades per aquell pobre vell que vivia sol i abandonat al seu mas fossin els agents immobiliaris". Això és el que passa en el millor dels casos. En el pitjor, allò que succeeix és que es destrueix totalment la masia ceretana i es construeixen noves cases en el terreny que ocupava la mateixa (i en els camps que pertanyien a aquesta). Les masies que tenen la sort de quedar d'en peu s'integren arquitectònicament amb les altres noves cases que componen la urbanització amb l'efecte de la restauració de la pedra exterior.

Tant l'interior de les cases ceretanes restaurades, com l'interior de les cases de les noves urbanitzacions incorporen les últimes novetats tecnològiques (fins i tot, tenen més equipaments que la primera residència). És així com, a l'interior de la metròpolis, ens podem permetre el luxe de tenir més de dues residències alhora, gaudint de tots els avantatges i les comoditats que aquestes incorporen. Des de l'antic nucli inicial de la ciutat som capaços d'iniciar el trajecte que ens durà fins a la residència que es troba a la zona on hi ha el servei que nosaltres hem escollit (en el cas de la Cerdanya: l'esquí i el paisatge). Mitjançant el telèfon mòbil fem una simple trucada a un senzill aparell automàtic el qual s'encarregarà d'encendre la calefacció, l'aparell d'aire condicionat, etc., i així quan arriben al nostre destí podem gaudir amb el màxim confort del nostre habitatge.

No solament la tecnologia té un paper important en les segones residències. El disseny també és un factor molt important per poder gaudir encara més de les estones que passem en aquestes cases. Un disseny que, en alguns casos, intenta recuperar, sobretot amb mobles antics, com era l'interior de les cases en el món rural. Una estranya barreja entre l'allò "vell" (mitjançant el mobiliari i la decoració) i l'allò "postmodern" (amb les televisions amb pantalla de plasma, els ordinadors connectats a la xarxa, etc.). En altres casos, s'imposa el disseny postmodern més actual.

Explicat tot allò que us hem dit sobre el fenomen de la segona residència, ara ja esteu en condicions de preguntar-vos on estant els/les pagesos que o bé, conreaven els camps (que ja estan urbanitzats), o bé vivien a l'interior de les masies (que ja estan restaurades i rehabilitades). Ja us podeu imaginar que de pagesos/es no en queden donat que ara tenen com a missió tenir cura dels jardins dels urbanites; tenen que regar i segar una petita part d'algun camp venut en el qual no hi fa gaire hi pasturaven les vaques.

Les urbanitzacions no són, però, els únics indicadors que la Cerdanya és un *edge city*. Els espais i les formes arquitectòniques del "centre" també es reproduïxen en els extrems d'aquestes. Anem a explicar uns quants exemples més:

Les places dels pobles i de la Vila incorporen el disseny dur de les places instal·lades en el bell mig de la metròpolis. És així com, per exemple, podem fer un símil entre la plaça del Sol del barri de Gràcia i la plaça del Call de Puigcerdà (en ambdós casos amb el pàrquing a sota). Incorporació en aquests espais de mobiliari que fomenta poc la interacció social (bancs de pedra, fanals "estranyes", escales i rampes, etc.) i que es converteixen en uns "llocs de pas" per excel·lència (si és que no ens hi aturem i fem el reprimat "*botellón*").

Foto 42: Hipermercat Capabro d'Alp (al capvespre)

Els supermercats i hipermercats han esdevingut un dels punts de trobada preferits pels/per les urbanites. Són els llocs en els quals els/les amics/gues i els/les veïns/es usen per comentar i aparentar les formes de vida de cadascú i cadascuna. Com hem vist que les places dels pobles potencien sobretot la mobilitat, el centres comercials s'han convertit en les noves "àgores" de l'*edge city* -en els llocs on d'alguna manera la ciutat s'atura (encara que els/les ciutadans/es es desplacem pels passadissos del supermercat amb els carrets per poder comprar els productes que desitgem).

Un altre exemple de centres comercials són els carrers majors dels pobles de la comarca (el més clar, el de Puigcerdà). Carrers peatonals que són com els passadissos dels grans magatzems però a l'aire lliure i en els quals hom es pot entretenir a tafanejar pel mateix tipus de botigues o de restaurants de menjar ràpid que hi ha en les grans superfícies comercials. Repetició i reproducció de marques i d'ambients perquè així els/les urbanites no perdin el seu costum de passar sense comprar o bé de menjar-se un entrepà sense perdre els temps. *Mango, Pan's and Company, Ivan, Marc Franc...* en són alguns exemples.

Els multicines (o una imitació d'aquests) que ofereixen la possibilitat de poder veure la pel·lícula més actual (estrenada el divendres passat en qualsevol multicines de la metròpolis) i que, sobretot, ens faciliten practicar les típiques cues per poder adquirir el tiquet d'entrada sempre, això sí, a última hora.

Repetició d'edificis arquitectònics al servei del consum alimentari i culturals dels/de les urbanites. Reproducció de processos i interaccions socials típicament urbanes.

Però la ciutat del lliandar també ens ofereix molts d'altres serveis. El principal, en el cas que estem explicant, és que els/les ciutadans d'arreu de la metròpolis puguin practicar el seu esport preferit. Les muntanyes, a l'hivern, s'omplen de esquiadors/es que fan via per entremig de boscos, els quals han sofert, en part, una tala obligada perquè aquests/es puguin gaudir plenament de l'espectacle de la natura -tot anant a una velocitat considerable pendent avall. Passada aquesta estació de l'any, quan la neu s'evapora com a conseqüència de l'arribada de la primavera, la Cerdanya ofereix altres possibilitats esportives als ciutadans/es. L'adrenalina es crema d'altres maneres: a base d'esports d'aventura o de travessies en globus. A l'estiu, els jocs de les classes benestants predominen: en quin lloc de la metròpolis els/les urbanites poden disposar de tres camps de golf amb tants metres quadrats per entre mig d'ells? Doncs aquí, a *l'edge city* ceretana. I a la tardor, s'empolsinen els quatre per quatre i els *quads* anant no a la caça del porc seglar (que ja ha marxat espantat de tanta gent) sinó dels bolets (dels quals cada dia ens en toquen menys per cap).

Aquesta oferta d'oci i cultural s'amplia amb la gastronòmica. De nou apareix, aquí, l'anhel per recuperar els espais del passat amb un toc de cuina postmoderna. Hi predominen els casos de la restauració d'eres, de pallers o de cases de pagès per servir-hi menjar. Un exemple, el trobareu a Llivia, al restaurant Rita Porta; suposem que el nom del restaurant fa referència a la gran finestra que s'obre enfront nostre i que ens convida, tant i tant, a entrar a menjar. Quan entrem pel pati del mas topem, aleshores, amb una era totalment reformada i que deixa a vista, a través d'uns grans vidres, els/les comensals/es asseguts/des en les seves taules tot gaudint dels millors àpats de la zona. El nom d'altres restaurants segueixen el mateix estil: el Paller de Queixans, el Rebot de Ger, etc.

Foto 43: Entrada del restaurant Rita Porta de Llívia.

Un altre motiu per pensar que la Cerdanya és una ciutat cal anar-ho a buscar en la infantesa d'Azua (1999: 17-18): *"aquella carretera que era aleshores tan escassa de circulació"* i en la qual *"el meu cosí i jo mataven les tedioses hores de la becaina asseguts en un pedra del pati dedicats a la tasca de contar cotxes. 'Un', silenci, 'dos' més silenci, 'tres' molt més silenci, 'quatre'. A vegades en una hora no arribaven als quinze.*

Era evident que allò no era una ciutat però podia ser quelcom semblant a un parc, una prolongació de Barcelona quelcom absurda i de difícil accés". Aquest exemple està contextualitzat al Maresme que és on aquest excel·lent escriptor passava els seus estius donat que el seu avi hi llogava una casa dels indians; però es pot traslladar perfectament a la zona de muntanya per dir que en el context de la ciutat llindar en Fèlix i el seu cosí no podrien jugar al joc que jugaven (o millor dit: quedarien sobresaturats de contar tants i tants cotxes). El trànsit, l'augment del parc automobilístic a la Cerdanya i la proliferació d'embussos i de cues és un altre dels indicadors de la ciutat llindar. El dilluns, el dimarts, el dimecres i el dijous, aquests fenòmens es reproduïxen a l'interior de la metròpolis; els divendres, els dissabtes i els diumenges es repeteixen a l'extrem d'ella i, per tant, fins i tot, es fan programes especials a la televisió i a la ràdio de quin és l'estat de les carreteres. Per cert, fixeuvos-hi que aquest, el del trànsit, és un discurs que es torna avorrit ja que es repeteix dia rera dia i cap de setmana rera cap de setmana.

I finalment l'últim indicador que volem esmentar són les cases rurals (o el mal anomenat turisme rural). Aquest, segons el nostre punt de vista, és una mostra més que la ciutat límit està construïda a mida, segons els interessos dels/de les ciutadans/es de la metròpolis. Amb la proliferació d'aquestes cases rurals, els/les urbanites retornen a la cerca de la realitat ceretana d'antany (però de nou amb les comoditats del present). Són hotels, hostals o fondes totalment restaurats i rehabilitats que ofereixen la possibilitat de gaudir i de recordar les formes de vida pagesa. Combinació, en aquest cas, d'habitacions i de *suites* de luxe amb el despertar dels galls i de les gallines; de menjadors majestuosos amb la possibilitat de muntar cavalls i de realitzar excursions i travessies pels pocs camins que encara resten per asfaltar; probabilitat de matinar per poder munyir les vaques... Penseu però que aquests no eren els únics treballs a pagès o ja ningú es recorda d'anar a girar l'herba, de recollir les bales de palla i desar-les al paller, de desfemar la corc... Aquest, però, és un turisme rural que no es practica (potser perquè suposaria massa esforç pels/per les ciutadans/es metropolitans/es). Per tant, aquest tipus de turisme és un turisme *ad hoc*: fet expressament per aquells i aquelles que es desplacen el cap de setmana fins la ciutat llindar.

En conjunt, tots aquests indicadors clarifiquen encara més la idea que la vall cerdana és una *edge city*. Però, per si encara no estàveu del tot d'acord amb aquesta hipòtesis, us mostrem els arguments i les dades que ens ofereix Carol (1998: 80) en un dels seus articles: "*Avui a la Cerdanya l'estiu s'omple de gent: els 12.000 residents es troben acompanyats de 30.000 estiuejants, que l'han convertida en la comarca amb major renda per habitant de Catalunya, quan l'any abans d'obrir-se el túnel era l'onzena.*" Sense dubtar-ho l'argument es prou concloent i les xifres canten.

És així com, amb totes aquestes transformacions i aquestes imposicions per part de la metròpolis, podríem argumentar perfectament que la comarca també és un exemple del fenomen de la glocalització (Robertson citat a Featherstone, 1990) donat que es produeix una estranya barreja volguda entre: per una

banda, l'allò global (que no és una altra cosa que l'homogeneïtzació de les formes i de la cultura de l'urbs -fet que ja hem descrit amb els indicadors que hem exposat més amunt) i, per una altra banda, l'allò local (que no és una altra cosa que oferir la possibilitat als/a les urbanites de localitzar-se en un lloc concret de la metròpolis i, en aquest cas, amb certes reminiscències rurals).

La ciutat límit ceretana també incorpora una de les característiques més importants de la ciutat postmoderna: la llum. La Cerdanya, com a extrem de la metròpolis que és, compleix, al peu de la lletra, el mateix discurs luminiscent i fosforescent de la metròpolis. Les estrelles, els satèl·lits i la lluna, que fins fa poques dècades eren motiu de llegendes i d'històries orals a la contrada, ara, en el context de l'*edge city*, ja han perdut la seva forma de ser i sobretot el seu encant. La foscor de la nit no hi té lloc en el cel nocturn ceretà donat que hom té la sensació (correcta) com si els diferents poblets quedessin units gràcies als diferents punts de llum que els connecten. Trobis on en trobis o estiguis on estiguis de la contrada obtenim sempre la mateixa sensació: sigui a la baga o a la solana apareixen enfront del nostre camp visual una prolongació lluminosa en la qual no podem distingir on és l'inici o el final d'aquest rierol de llum. Aquesta visualització també evidencia fins a quin punt ha arribat a créixer la comarca, urbanísticament parlant. En Brossa ja ens ho advertí al dir-nos que una de les virtuts que havia perdut la ciutat límit era la seva foscor: el colossal llumí nocturn ja no ens deixa veure els estels i la lluna. En tot cas, allò que ens interessa ressaltar d'aquest últim discurs és fins a quin punt és necessària tanta llum, sobretot en els dies que per aquestes urbanitzacions no hi navega ni una sola ànima.

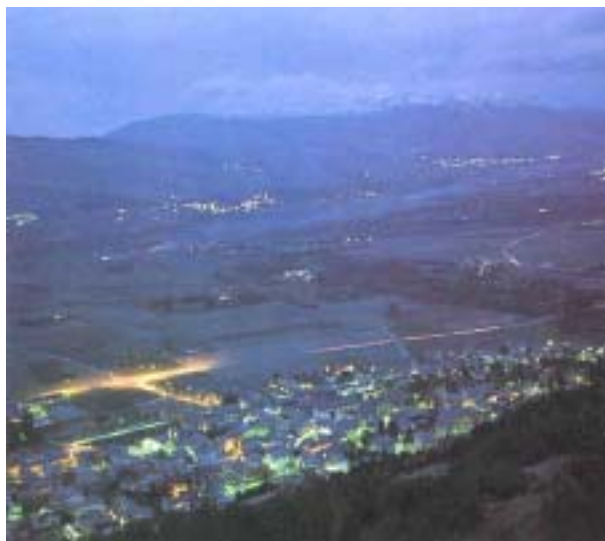

Foto 44: La Cerdanya de nit.

Siguin quines siguin les diverses intensitats de la llum a la ciutat ceretana aquesta ens aportarà un o altre tipus d'informació (de la mateixa manera que ho feia la ciutat de la llum explicada en el segon viatge). Així allò que de nit sobresurt, per entremig del discurs lumínic de les segones residències, són els monuments i els edificis que encara es conserven de les èpoques passades. De nou trobem aquí, un exemple de la mescla entre l'allò global i l'allò local, del discurs de la glocalització: una homogeneïtat a nivell metropolitana de les formes urbanes il·luminades mitjançant la sobreurbanització i, de sobte, petits reflexos de campanars, de masies, de cases pairals... les quals, pobretes, no estan acostumades a tanta i tanta llum.

En definitiva, el paisatge de la vall agafa un altre aspecte de nit i ens recorda que el tarannà de la comarca i que ella mateixa ha sofert, abastament, els efectes de la metròpolis en aquest sentit: d'igual manera que la metròpolis no descansa de nit tampoc ho fa la Cerdanya (encara que potencialment podríem dir que només pateix insomni, és a dir, que de nit no hi ha tan moviment a la ciutat llindar com hi havia en la ciutat de la llum metropolitana).

Fins aquest punt del viatge hem intentat mostrar-vos els arguments de perquè hem escollit la Cerdanya per considerar-la, en el context actual de la metròpolis, una ciutat en els extrems d'aquesta. Relacionat amb aquesta idea i

situant-la, ara, en el context de la societat del coneixement i de la informació, volem explicar diversos aspectes que ens fan sospitar de la vall ceretana com un espai de fluxos (en el sentit apuntat en el viatge per l'espai).

Anem a analitzar i a descriure quines serien les tres capes sobre les quals es desplegaria aquesta realitat:

En tant que, com hem vist, els pobles de la Cerdanya han quedat connectats molt aferrissadament, no solament entre ells sinó també amb el centre de la metròpolis, podríem imaginar una estructura urbanística en xarxa. Donada aquesta estructura, i per tot allò que venim explicant, els pobles de la comarca necessiten de la metròpolis per existir -de la mateixa manera que la metròpolis té necessitat de recordar l'allò local. La dependència del node metropolità no deixa raó al dubte i allò que també s'intueix perfectament és la reducció de la distància i del temps de desplaçament entre els diferents nodes: *“el Túnel del Cadí, inaugurat el 1984, ho va canviar tot: els cinc quilòmetres reduïren en més d'una hora el viatge i la Cerdanya”* (Carol, 1998: 80). Com si en un moment ens poguéssim presentar d'un lloc a un altre sense quasi percebre el pas de l'hora i mitja que hom triga en anar de Barcelona a Puigcerdà, com si els quilòmetres ens passessin volant: *“vaig sortir de Barcelona amb el temps just i, com que va ploure gairebé tot el camí, tampoc no vaig poder córrer, tot i que el Toyota en tenia ganes. Total, vaig arribar a l'església que ja sortia el cotxe funerari cap el cementiri. Encara vaig estar de sort que em vaig poder posar a la cua del seguici, perquè si hi hagués anat tot sol no l'hauria pas trobat. Havia canviat força, Puigcerdà, en tots aquells anys”* (Vallbona, 2001: 23).

La segona capa està conformada per les carreteres que uneixen els pobles entre sí, pels carrers que passen per entremig de les urbanitzacions, per les autopistes i les autovies que connecten l'interior de la metròpolis amb els seus llinars. Aquestes infraestructures possibiliten la connexió i l'existència dels diferents nodes però, alhora, sobretot garanteixen els fluxos de capital, els fluxos d'informació, els fluxos de tecnologia, els fluxos d'imatges, de sons i de

símbols, els fluxos de mitjans de locomoció i, sobretot, els fluxos de persones per arreu de la metròpolis i pels seus extrems cerdans.

Foto 45: Un exemple de nodes i de connexions a la Cerdanya.

I finalment, la tercera capa està governada pels empresaris/àries de la construcció de la Cerdanya (i alguns/es de la mateixa gran ciutat) i per la burgesia benestant de la comarca i de la metròpolis (que assumeix aquí les seves formes polítiques). Són aquests i aquestes els/les que vertaderament estarien marcant els rumbos de cap on s'ha de direccionar l'espai cerdà i ho fan des de fa unes quantes dècades -sinó us podeu fixar amb l'exemple d'en Carol (1998: 79): *"cent anys després, el Túnel del Cadí permet arribar a la Cerdanya des de Barcelona en hora i mitja, però pagant un dineral. Curiosament, aquesta obra ja estava pensada a primers de segle, quan les autoritats lliuraren el projecte a Alfons XIII, que acompanyat del cap de Govern, Antonio Maura, va visitar la fàbrica de l'Asland, a la pobla de Lilet"*.

Aquestes tres sospites, aquestes tres estructures, no es donen només en les novel·les que ens parlen de com és avui la Cerdanya sinó que també les podreu apreciar si conviviu i habiteu uns quants dies (pocs però) a la contrada. De seguida us adonareu que l'espai cerdà és una realitat que ha estat omplerta al llarg d'aquestes dues darreres dècades d'una multitud de fluxos i que les

transaccions i els moviments són constants en el dia a dia -i aquestes es potencien en períodes de vacances o de caps de setmana.

Malgrat la importància del sistema muntanyós que l'envolta i que ha ocasionat que en alguns moments de la seva història estigués aïllada, la Cerdanya ha estat sempre un "lloc de pas". Les dites populars així ho reflexen, quan ens expliquen que Aníbal trià aquest indret, per la seva situació estratègica, com a lloc de pas cap a Roma. Ell i els seus elefants travessaren la contrada des del forat de la Seu fins al coll de la Perxa. Però per aquí també han desfilat persones no il·lustres com per exemple: contrabandistes, lladres, etc., i això es fa palès si hom fa una ullada als mapes de la zona i observa quin nom tenen els diferents estrets que permetien i permeten entrar i sortir de la comarca. Avui en dia, però, els efectes de la metròpolis han provocat que aquests colls es soterrin i es converteixin en túnels (el del Cadí i el de Pimorent) i que aquests esdevinguin allò el que els/les psicòlegs/ues socials de la ciència i tecnologia anomenen PPOs.

La qüestió que ens podríem suscitar és el paper que juguen aquests punts de pas obligat en el sí de la Cerdanya, com a indret carregat d'una memòria col·lectiva particular, amb una identitat col·lectiva autòctona, amb uns significats socials i simbòlics que s'han anat transmutant amb el pas del temps i amb una història particular que sembla haver estat escapçada per aquestes infraestructures. Aquests forats, que en principi compleixen la funció de permetre el trànsit de persones i de cotxes, també permeten la permeabilitat d'altres elements i pràctiques urbanes. Així doncs, i ja tothom estarà d'acord pel que hem anat explicant al llarg d'aquestes històries del present, la transformació que ha sofert la contrada es dóna en tots els sentits socials que hem apuntat més amunt. Anem-ho a veure amb tres detalls més:

Primer: la ciutat global crea com una mena de dependència –econòmica, cultural, social, etc.- en els habitants/es de la comarca. Hi ha la necessitat que els ciutadans i les ciutadanes passegin el cap de setmana pels carrers dels

pobles de la Cerdanya donat que sense ells la supervivència de la contrada es veu amenaçada. Gran quantitat de les pràctiques socials dels cerdans i les cerdanes s'executen tenint en compte les necessitats d'aquells i aquelles que visiten la comarca: el comerç local frisa perquè els/les visitants entrin a comprar els productes que s'ofereixen, agències immobiliàries desitgen que arribi el cap de setmana per poder vendre cases, etc.

El fenomen social que més es practica, gràcies als PPOs, entre l'espai ceretà i l'espai metropolità és el fet desplaçar-se (quanta més velocitat millor) per l'interior, tant de la metròpolis com per l'interior de la ciutat llindar: les persones de l'àrea metropolitana tenen la particularitat d'anar d'un lloc –Barcelona i la seva àrea metropolitana- a un altre –la Cerdanya- per estar més tranquils/es i, fent via, s'emporten aquesta mena de “sentit de la velocitat” que hi ha a la ciutat. Això fa que els/les visitants no s'aturin a la Cerdanya: per a ells/elles els caps de setmana no representen un trencament entre un divendres i un dilluns metropolitans sinó que el dissabte i el diumenge representen una continuació d'allò que es fa quotidianament en qualsevol punt de la metròpolis. És així com ens convertim en uns/es vertaders/es “globalites” (meitat éssers, meitat fluxos) on les persones sofrim una pèrdua de control sobre les nostres vides, els nostres entorns, els nostres llocs de treball, les nostres economies, els nostres governs, els nostres països i, en definitiva, sobre el nostre destí a la terra (Castells, 1997).

Segon: ja hem explicat que històrica, social i econòmicament –al menys des de principis de segle XX- la Cerdanya ha estat un lloc de destí turístic. Malgrat que ja hem aportat un comentari més ampli sobre la història del turisme a la contrada, no ens volem estar de dir que l'obertura del Túnel del Cadí representa una injecció de velocitat en la història del turisme de la comarca. I ho representa perquè des de l'àrea metropolitana s'impulsa que els ciutadans i les ciutadanes coneguin aquest lloc: ja sia perquè des d'aquí es vengui la Cerdanya com a lloc de destinació turística, ja sia perquè les agències immobiliàries de la ciutat venguin cases a la Cerdanya, ja sia per altres raons.

Però recordem que la història, la societat i l'economia de la comarca no solament estan relacionades amb el turisme. El món de la pagesia i de la ramaderia sempre ha estat un factor a considerar en la comarca. Sembla, però, que en aquests darrers anys estem assistint a una mort més que anunciada d'aquest sector econòmic, social i cultural tan important. Les causes que això succeeixi cal buscar-les en els PPOs: com a conseqüència de l'explosió urbanística, els pagesos i les pageses, els ramaders i les ramaderes... han venut les seves terres al millor postor; i també cal buscar-les en la poca consideració que tenen els estaments polítics en atorgar a la pagesia poques ajudes o subvencions econòmiques.

Tercer: si l'espai es transmuta a lloc com a conseqüència de les interaccions socials les quals provoquen que aquest indret, el cerdà, tingui un significat o un altre, aleshores en l'actualitat les pràctiques i les relacions urbanes estan provocant que emergeixi una significamentació urbanística que no té cap tipus de relació amb la significamentació rural anterior. Els PPOs han permès que els usos socials que es practiquen dins de la Cerdanya, com a lloc, siguin ben diferents a aquells usos que es feien ancestralment; la Cerdanya està transformant la seva identitat col·lectiva tenint com a referent el simbolisme i els elements de la ciutat donat que en el present de la postmodernitat es poden admirar multitud de trets urbans.

Si l'actual societat cerdana ha alterat tant el paisatge mitjançant aquests usos i pràctiques urbanes tan devastadores, allò que pot succeir és que el mateix paisatge perdi el sentit, el significat, l'encís, el simbolisme que tenia de vell antuvi. Si arriba el moment en què aquest paisatge, el cerdà, sigui la fotocòpia del paisatge que podem trobar en qualsevol fragment de la ciutat, aleshores, aquells i aquelles que sentien la necessitat de desplaçar-se fins a la contrada per gaudir de tan meravellós paisatge, poden decidir d'emprendre altres rutes que els duguin a buscar aquells paisatges desitjats. També podem sospitar que si vertaderament s'arriba a produir aquesta fotocòpia i continuen les visites dels

ciutadans i les ciutadanes, el paisatge de la contrada passi del tot desapercbut i, per tant, no se li atorgui la importància que ha tingut fins al moment present.

Malgrat que el nostre discurs pugui semblar una mica catastròfic, opinem que aquests arguments poden servir com a base per a pensar que la Cerdanya es pot arribar a convertir en un “lloc de pas”; sobretot si tenim en compte la proliferació de PPOs –el Túnel del Cadí, Túnel de Pimorent i potser en un futur Túnel de Toses- i la possible connexió d'aquests mitjançant noves autopistes i autovies. Des del nostre punt de vista s'estan donant les condicions que ofereixen la possibilitat perquè aquesta contrada es converteixi en un no lloc (en el més pur sentit que li donava Augé, 1995) o, filant més prim, opinem que s'estan donant totes les condicions perquè les formes discursives i paisatgístiques de la Cerdanya no puguin ser interpretades per aquells i aquelles urbanites que hi habiten i, per tant, la seducció del cos natural cerdà perdi sentit a l'haver madurat al llarg d'aquests, sobretot, darrers vint anys. Serà potser aleshores quan experimentarem una profunda tristor: *“ara sí que ha quedat trista aquesta vila/ sense ombra ni verdor;/ hi ha un mal entès que dia i nit vigila/ i va creant tristor./ Tristor de veure ermes i pelades/ les vies més alegres del veïnat;/ tristor que restin tan desamparades/ on nostres fills havien tant jugat./ Tot el bonic d'un poble és la verdor/ que els ciutadans tan vénen a trobar;/ si de la vila en trèiem la frescor,/que hi vindran a buscar?/Que bonic era els matins d'estiu, a primera hora,/ asseure's en un banc i somniar!/ i per damunt de cap sentíem l'ombra/ i l'esperit s'obria al dia clar./ Xerradissa d'ocells acompanyava,/ omplia l'esperit de la pau i benestar,/ i al capvespre, a l'indret de l'hora blava,/ quin goig de passejar.../ Tot ha finit... els ocells ja se'n tornen,/ ja no els dóna acollida aquest indret;/ sentir-me els acords dels transistors que ens volten,/ mai més cap ocellet.../ Tal volta la natura, desairada/ en veure que tan poc l'apreciem,/ deixarà aquesta vila a l'estacada.../ oh, com ho plorarem!/ S'acabaran les pluges que regalen/ un profit positiu,/ s'acabaran les joies que engalanen/ amb sa verdor l'estiu./ Ja no hi haurà sardanes a la plaça/ a l'ombra acollidora del brançam./ Per què amb aquest braó el bé de Déu s'arrasa?/No es paga amb res del món el que s'està*

tallant.../ Que poc valor donem a la natura.../ i tota ve de Déu...!/ Que en aquest temps no hi hagi, per ventura,/ ni un gram d'amor a Déu...! (Masip, 1985: 127-128). Amb les paraules d'aquesta poetessa finalitzem el nostre cinquè viatge. Esperem que en aquest viatge hagi reflexat, a partir dels diferents discursos que hem anat desplegant al llarg d'aquest viatge, com la Cerdanya s'ha transformat al llarg del segle XX.

Itinerari 31. Final del cinquè viatge

A partir dels discursos dels personatges que us han acompanyat al llarg d'aquest viatge i, àdhuc, amb la inclusió del discurs del personatge que ara mateix us escriu aquestes paraules, hem pretès recopilar tot un conjunt de material etnogràfic sobre la Cerdanya que ens ha ajudat a descriure com és i va ser el paisatge de la comarca, com s'ha transformat aquest lloc, l'espai, etc., i en conseqüència, disposar d'un material que ens ha permès explicar el procés de evolució de la identitat col·lectiva de la Cerdanya, car el nostre objectiu era analitzar quin ha estat el procés de transformació de l'espai/realitat de la comarca i analitzar, paral·lelament, quin ha estat l'efecte d'aquest procés sobre el procés de construcció/metamorfosi/evolució de la identitat col·lectiva cerdana.

En altres paraules, allò que hem intentat fer en aquest viatge és una genealogia de l'espai/realitat cerdà/ana: viatjar cap al passat de la comarca, cap a les seves realitats/espais anteriors... i indagar quins eren els discursos d'antany, quines eren les pràctiques i interaccions socials que es succeïen i quins eren els paisatges que en aquells moments existien. Hem volgut fotografiar (ajudats per les fotografies) els diferents substrats paisatgístics i espacials que han conviscut en aquesta contrada abans del canvi de mil·lenni: entrar-hi dins d'ells per descriure com eren, sabent que és impossible retornar al passat car sempre viatja amb nosaltres (Vázquez, 1997, 2001) i, també, tenim present que *"ningú pot fanfarronejar de conèixer la veritat del passat; de disposar d'una versió, d'un relat o d'una interpretació exacta, fidel o en perfecta*

correspondència amb el que va ocórrer en el passat ja que ‘la veritat del passat sempre és, almenys potencialment qüestionable’ (Middleton i Edwards, 1990; citat a Vázquez, 1997: 157; Vázquez, 2001: 105). Aquesta ha estat, per tant, la nostra versió (encara que també us hem podeu inventar d’altres) de com les paraules urbanes s’ha institucionalitzat al llarg del territori català, de com el discurs de la ciutat ha arribat fins el llindar de la metròpolis, de quin ha estat els creuament de relats a la Cerdanya, de quina ha estat la lluita interdiscursiva entre els discursos rurals i urbans. En definitiva, la intenció d’aquest cinquè viatge era esbrinar com s’ha desplegat el discurs urbà per l’espai cerdà intentant identificar quins són aquells elements propis de la ciutat i com s’han anat incorporant en el relat de la comarca amb el pas del temps.

Darrer viatge: per començar
nous viatges

Creiem necessari, tenint en compte tot allò que us hem relatat en els cinc viatges anteriors, iniciar nous itineraris des de la Psicologia Ambiental Espacialitzada en la qual ja no existeixin dualitats i, per tant, es trenquin els conceptes ambientals establerts (des de la Psicologia Ambiental Tradicional). Hem de ser capaços d'aprofitar l'oportunitat, ofertada per la postmodernitat, de disgregar el "dins" i el "fora" (com també ho hem fet amb d'altres dualitats), d'esborrar la distància entre els elements que conformen les nostres realitats, de trencar les categories socials institucionalitzades i establertes, etc., plantejant un coneixement/flux en el qual nosaltres i les andròmines "materials" que ens envolten formaríem una imbricació indeslligable. Aquest nou discurs construiria una nova realitat socioambiental en la qual hom no podria percebre's respecte a un "exterior", ni tampoc seria possible la cognició ni la representació donat que estaríem constantment en un continu anomenat: dins-fora o fora-dins. Com a conseqüència, habitaríem, aleshores, en un únic espai en el qual no serien possibles les subposicions o superposicions d'altres espais i que estaria compost únicament per un únic espai ple de relacions socials i de llenguatge.

Sobre aquest últim aspecte i si estem d'acord amb el plantejament epistemològic implícit del nostre primer argument, dir-vos que l'espai, la ciutat, el paisatge, la identitat i, finalment, la Cerdanya ens han servit, en aquestes planes escrites, com a excusa perquè els mots, les paraules, els discursos preguin màxima rellevància dins de la Psicologia Ambiental -atès que fins aquests moments havien estat descuidats dins d'aquesta perspectiva de la Psicologia Social. El llenguatge, per tant, prèn, justament aquí, el màxim protagonisme amb tota la intenció donat que és el mateix discurs l'encarregat de connectar els cinc conceptes desplecats en els diferents viatges: el discurs ofereix la possibilitat que l'espai es produeixi; el discurs de la ciutat s'institucionalitza fins el llindar de la metròpolis; les formes discursives paisatgístiques omplen l'espai; el discurs urbà, de la mateixa manera que ho fan altres discursos, també construeix les indentitats individuals i col·lectives; i,

finalment, els diferents discursos sobre la Cerdanya ens permeten fer un viatge pel temps cerdà per reconstruir quina ha estat la història espacial d'aquest indret, analitzar quina ha estat la seva metamorfosi en la direcció marcada pel vector de la ciutat postmoderna i, per últim, convertir-se en una *edge city*.

De la mateixa manera que és necessari incorporar el discurs dins de la Psicologia Ambiental, també serà important agregar (en un futur) quina és l'experiència que nosaltres tenim en relació als nostres espais, llocs, indrets... per saber perquè aquests són significatius per a nosaltres, per esbrinar quines són les pràctiques i accions socials que duem a terme dins d'ells, per tenir present quines són les trajectòries o itineraris que realitzem a través d'ells, etc. Aquesta ha estat, en part, la nostra intenció: escriure sobre l'experiència d'una subjectivitat individual (però com a subestructura d'una intersubjectivitat col·lectiva) que es trasllada per diferents espais entre els quals destaca, com no, el plantejat per la metròpolis i les ciutats que existeixen en els seus límits.

Per poder explicar les nostres experiències socioambientals és necessari, segons el nostre parer, escriure relats urbans com aquest que hem presentat en aquestes planes. Construïts gràcies a la pràctica acurada de la passeologia la qual ens ha de permetre, car estem trepitjant quotidianament els carrers, les places, els edificis, etc., observar i escoltar que és allò que ens diu la metròpolis (de dia o de nit) i, recollir (mitjançant totes les notes de camp que siguin necessàries) no solament les paraules que ens xiuxieja la ciutat a través de les seves formes, dels seus colors, de les seves arquitectures, sinó també com les persones interaccionem dins dels espais i quin ús en fem d'aquests. Uns assaigs de les urbs construïts, també, mitjançant les experiències que les persones tenen dels seus espais col·lectius, mitjançant les seves històries vitals les quals (ara ja ho sabeu) estan associades als indrets en les quals les persones vivim. Uns escrits sobre la ciutat construïts mitjançant a la incorporació de fragments visuals metropolitans (fotografies, postals, vídeos, etc.) els quals ens aportaran car una imatge val més que moltes paraules juntes, una gran quantitat d'informació sobre les històries dels indrets

(tenint present sempre que des de la Psicologia Ambiental Espacialitzada les imatges serveixen per a descriure els espais i no estan al servei de la percepció o de la cognició ambiental). Una falla de la ciutat postmoderna construïda gràcies als extractes o fragments de llibres que ens descriguin com és o com eren els nostres espais, les nostres ciutats, els nostres paisatges, les nostres identitats (o d'altres conceptes o processos socioambientals que imagineu) els quals estiguin signats per autors/es autòctons/es o foranis/es, ja sigui en forma d'assaig, narrativa o poesia. I uns contes metropolitans construïts a partir de qualsevol altre tipus de material escrit o visual que ens estigui explicant com són els nostres llocs, els nostres indrets i, en definitiva, les nostres realitats més habituals i quotidianes -com per exemple: les guies turístiques, les guies d'excursions, els plànols urbanístics, les fotografies per satèl·lit, etc.

La utilització d'aquests recursos significa que la Psicologia Ambiental incorpora la metodologia qualitativa, i totes les tècniques de recollida d'informació que té al seu abast, en el seu sí, per conèixer i analitzar, de primera mà (donat el rerafons epistemològic que hem exposat més amunt) no solament com és la realitat socioambiental que volem estudiar sinó també com els/les seus/ves actors/es socials participen en aquesta (i sempre tenint en compte que els/les investigadors/es psicosocials també som protagonistes d'aquesta).

Si plantejem un discurs diferent dins de la Psicologia Ambiental en el qual emfasitzem el paper del llenguatge i de l'experiència i, alhora, fem ús de la metodologia de tipus qualitatiu, és lògic pensar que és necessari incorporar el construccionisme dins d'aquesta perspectiva de la Psicologia Social. Aleshores cal tenir present que, des d'aquest plantejament crític, el coneixement, ja sigui socio-psico-ambiental o no, és el resultat d'una construcció col·lectiva car no podem negar que vivim en l'allò social. Això comporta que les interaccions del dia a dia construeixen, a poc a poc, les nostres concepcions del món i que el saber que ara està instituït resta subjectat a constants variacions històriques i culturals. Aquest saber no és el producte resultant de les nostres observacions subjectives sinó que ho és dels processos socials i de les relacions socials en

les quals estiguem inserits/des en cada instant (Burr, 1996). Com a psicòlegs/gues ambientals hem de ser els encarregats/des de transformar el saber “instituit” de la Psicologia Ambiental Tradicional; a través de les nostres practiques hem de ser capaços de generar un nou coneixement des de la Psicologia Ambiental Espacialitzada; mitjançant els discursos alternatius sobre aquesta perspectiva de la Psicologia Social hem de generar una Psicologia Ambiental contextualitzada en aquest nou mil·leni que sigui capaç d’explicar els processos socioambientals en el context de la sostenibilitat i que tingui la imaginació “d’inventar-se” nous conceptes o processos psicoambientals dins de la societat de la informació i del coneixement.

Aquesta ha estat la nostra intenció i permeteu-me, al finalitzar aquest darrer viatge que us torni a parlar en primera persona, per dir-vos: espero que les meves paraules us hagin captivat i, per tant, que hagueu gaudit dels sis viatges pels quals heu transcorregut. Si ho he assolit, si d’alguna manera no he pogut escapar de les meves paraules, si us han seduït els meus mots, això voldrà dir que estareu desitjant continuar nous trajectes, nous itineraris... per les mateixes temàtiques que s’han problematitzat en aquest text (o bé usant la perspectiva de la Psicologia Ambiental Espacialitzada per problematitzar sobre altres conceptes psicoambientals que vosaltres us enginyeu). Espero i desitjo començar nous itineraris; espero i desitjo que iniciu nous viatges perquè així la metamorfosi de la Psicologia Ambiental sigui possible.

Bibliografia

- Albanell, P. (1976). *El barcelonauta*. Barcelona: Laia.
- Alemany, O. (1998). L'esclat de la natura. A *Descobrir Catalunya*, 16, pp. 68-73.
- Altman, I., Zube, H. (ed.) (1989). *Public places and spaces*. New York: Plenum Press.
- Amendola, G. (2000). La ciudad postmoderna. Magia y miedo de la metrópolis contemporánea. Madrid: Celeste Ediciones.
- Anglada, M. (1962). *Vint-i-cinc anys a Llivia*. Estampes de Cerdanya. Barcelona: Selecta.
- Appadurai, A (1997). Globale Landschaften A : U. Beck (comp.) *Perspektiven der Weltgesellschaft*. Frankfurt : Edition Zweite Moderne.
- Appleton, J. (1980). *Landscape in the arts and the sciences*. Inaugural lecture 1979. Hull (England): University of Hull.
- Aragonés, J. I., Américo, M. (Comp.) (1998). *Psicología Ambiental*. Madrid: Pirámide.
- Ardener, S. (eds). (1981). *Women and Space: ground rules and social maps*. Nueva-York: St. Martin Press, Croom Helm.
- Augé, M. (1995). *Los "No lugares" espacios del anonimato*. Barcelona: Gedisa.
- Augé, M. (1998). *El viaje imposible. El turismo y sus imágenes*. Barcelona: Gedisa.
- Azúa, F. (1999). *La invención de caín*. Madrid: Alfaguara.
- Bachelard, G. (1975). *La poética del espacio*. México: Breviarios del Fondo de Cultura Económica.

- Baudrillard, J. (1988). *El otro por sí mismo*. Madrid: Anagrama.
- Barrera, A. (1985). *La dialéctica de la identidad en Cataluña. Un estudio de antropología social*. Madrid: Centro de Estudios Sociológicos.
- Beck, U. (1998). *¿Qué es la globalización?*. Barcelona: Paidós.
- Bell, P.A., Greene, T.G., Fisher, J.D., i Baum, A. (1996) *Environmental Psychology*. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.
- Berque, A. (1995). *Les Raisons du Paysage. De la Chine antique aux environnements de synthèse*. París: Hazan.
- Blumer, H. (1982). *El interaccionismo simbólico*. Barcelona: Hora.
- Bourassa, S.C. (1990). A paradigm for Landscape Aesthetics. *Environment and Behavior*, 22(6), 787-812.
- Braidotti, R. (2000). *Sujetos nómades*. Barcelona: Paidós. Colección género y cultura.
- Bru, J. (1997). *Medio ambiente: poder y espectáculo. Gestión ambiental y vida cotidiana*. Barcelona: Icaria. Antrazyt.
- Burckhart, L. (1991). *Le design au-delà du visible*. Paris: Centre Georges Pompidou.
- Burr, V. (1997). *Introducció al construccionisme social*. Barcelona: Proa. Universitat Oberta de Catalunya.
- Calders, P. (1979). *Cròniques de la Veritat Oculta*. Barcelona: Edicions 62, 1994.

- Cals, J., Matas, A., Riera, P. (1993). *Evaluación de proyectos: análisis de la rentabilidad social desde la perspectiva del turismo y del ocio*. Madrid : Ministerio de Industria, Comercio y Turismo.
- Calvino, I. (1996). *Las ciudades invisibles*. Madrid: Siruela.
- Calvo, L. (1998). El regne dels ocres. *Descobrir Catalunya*, 16, 82-89.
- Camarero, J. (1999). *Escribir y leer el espacio*. A G. Perec. *Especies de espacios* (pp. 9-19). Barcelona: Montesinos.
- Camporesi, P. (1995). *Les Belles Contrées. Naissance du paysage italien*. París: Gallimard.
- Careri, F. (2003). Geografia urbanas. El andar como forma de arte (Traducció de: Celia Filpetto). Document on-line. Available at: <http://www.lavanguardia.es>. [Data accés: 20/08/2003].
- Carol, M. (1998). Un gran jardí amb vistes. *Descobrir Catalunya*, 16, 74-80.
- Casey, E.S. (1996). *La poétique*. Revue d'esthétique.
- Castells, M. (1997). *La era de la información. Economía, sociedad y cultura. El poder de la identidad*. Madrid: Alianza Editorial.
- Capel, I., Sánchez, M.J., Solé, L. (1996). La ventana en el paisaje urbano. A: T. Vidal i E. Pol. *Ciudad y Medio Ambiente. 5è Congrès de Psicologia Ambiental : Barcelona*. Llibre de comunicacions (pp. 163-173). Monografies psico-socio ambientals (10). Barcelona: Servei de Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Certeau, M de. (1980). *L'invention du quotidien. 1. Arts de faire*. Paris: Gallimard.
- Chombart de Lauwe, P.H. (1976). *Hombres y ciudades*. Barcelona: Labor.

- Corraliza, J. A. (1987). *La Experiencia del Ambiente*. Madrid: Tecnos.
- Corraliza, J.A., Galindo, M.P. (1990). Predictores del juicio de preferencia de paisajes naturales. Un análisis cognitivo. En R. de Castro *Psicología Ambiental: Intervención y Evaluación del Entorno*. (pp.451-462) Sevilla: Arquetipo.
- Costonis, J.J. (1982). Law and aesthetics: A critique and reformulation of the dilemmas. *Michigan Law Review*, 80, 355-461.
- Costonis, J.J. (1989). *Icons and Aliens: Law, aesthetics and environmental change*. Urbana: University of Illinolis Press.
- Corres, P. (1996). *Alteridad y tiempo en el sujeto y la historia*. México: Universidad Autónoma de México.
- Craik, K.H. (1970). Environmental psychology. En Newcombe, T.M. (de.). *New directions in psychology*. New York: Holt, Rinchart and Winston.
- Delgado, M. (1999a). *El animal público*. Madrid: Anagrama.
- Delgado, M. (1999b). *La ciudad líquida, ciudad interrumpida : la urbs contra la polis*. Medellín: Universidad de Antioquía: Facultad de Ciencias Humanas y Económicas de la Universidad Nacional de Colombia.
- Deleuze, G., Guattari, F, (1988). *Mil mesetas. Capitalismo y esquizofrenia*. Valencia: Pre-textos, 1997.
- Duch, L. (2000). *Llums i ombres de la ciutat*. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- Ecologistas en acción. (2001). *Barcelona S.XXI: una transformació insostenible*. Document on-line. Available at: <http://www.ecologistesenaccio.org/documents/ESBORRANYBarcelonasegleXXI.rtf>. [Data accés: 15/12/2003].

- Fernández Christlieb, P. (1994). *La Psicología colectiva un fin de siglo más tarde*. Barcelona Anthropos.
- Enriquez de Salamanca, C. (1980). *Pel Pirineu Català*. Madrid: Cayetano Enríquez de Salamana.
- Featherstone, M. (1990). *Global Culture*. London: Sage.
- Figuera, M. (1993). *Quatre poetes de Cerdanya*. Barcelona: Creaciolaboratori/FotoFoto.
- Figuera, M., Bosom, S. (1998). La Cerdanya. Abierta al visitante. *El mundo de los Pirineos. Montaña, cultura y naturaleza*, 4, julio-agosto.
- Folch-Serra, M. (1998). La ciutat Postmoderna: Dallas i Los Àngeles. A J. Nogue, J. (ed.) *La ciutat. Visions, anàlisis i reptes*. (pp. 103-112). Girona: Ajuntament de Girona. Universitat de Girona.
- Foucault, M. (1964). *Le langage de l'espace*. Critique, Abril, 203, pp. 378-382.
- Foucault, M. (1966). *Las palabras y las cosas*. México: Siglo XXI.
- Foucault, M. (1984). Of others spaces. *Diacrítics (Spring)*, 22-27.
- Foucault, M. (1996). *De lenguaje y de literatura*. Barcelona: Paidós.
- Frémont, A. (1974). Les profondeurs des paysages géographiques. Autour d'Ecouves dans le Parc Régional Normandie-Maine. *L'Espace Géographique*, 2, 127-136.
- Galindo, M.P. (1994). Evaluación de la preferencia ambiental de paisajes urbanos. Hacia un modelo psicosocial de carácter integrador. Sevilla: Universidad de Sevilla. (Tesi doctoral no publicada).
- García, J.L. (1976). *Antropología del territorio*. Madrid: Taller Ediciones.

- García, N. (2003). La globalització. A M. Mora i J. Rojas (coord.) *Psicosociologia de la vida urbana: marginació, exclusió i violència*. Barcelona: Ediuoc.
- Garreau, J. (1991). *Edge City: Life on the New Frontier*. New York: Doubleday.
- Gay de Montellà, R. (1951). *Llibre de Cerdanya*. Barcelona: Selecta.
- Gergen, K.J. (1996). *Realidades y relaciones. Aproximaciones a la construcción social*. Barcelona: Paidós
- Gifford, R. (1997). *Environmental psychology*. Boston: Allyn and Bacon. (2nd.).
- Gilmartín, M.A. (1996). *Conocimiento social del paisaje: componentes y dimensiones del juicio estético*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid. (Tesi doctoral no publicada).
- Guilera, J. M. (1958). *El Pirineu, a trossos Ribes, Núria, La Molina*. Barcelona: Aymà.
- Güller, M., Güller, M. (2000). *Del aeropuerto a la ciudad-aeropuerto*. Barcelona: Gustavo Gili.
- Hall, E.T. (1959). *The silent language*. New York: Fawcett.
- Hall, E.T. (1972). *La dimensión oculta*. Madrid: Siglo XXI, 1987.
- Harvey, D. (1996a). Cities or Urbanization, a City. Analisis of Urban Trends. *Culture, Theory, Policy, Action*, 1-2.
- Harvey, D. (1998a). Perspectives urbanes per al segle XXI. A J. Nogue, J. (ed.) *La ciutat. Visions, anàlisis i reptes*. (pp. 113-130). Girona: Ajuntament de Girona. Universitat de Girona.

- Harvey, D. (1998b). *La Condición de la Posmodernidad. Investigación sobre los orígenes del cambio cultural*. Buenos Aires: Amorrortu editores.
- Harvey, D. (2000). *Espacios de esperanza*. Madrid: Akal.
- Hassan, I. (1985). Culture of Postmodernism. *Theory, Culture and Society*, II, 3.
- Holahan, C. J. (1982). *Psicología ambiental. Un enfoque general*. México: Limusa, 1998.
- Hunter, A. (1987). The symbolic ecology of suburbia. A I Altman i J. Wandersman (Eds.) *Neighborhood and community environments. Humans Behavior and Environment, Vol 9*. (pp. 191-219). New-York: Plenum Press.
- Ibáñez, J. (1994). *Por una sociología de la vida cotidiana*. Madrid: Siglo XXI.
- Ibáñez, T., Iñiguez, L. (1996). Aspectos metodológicos de la Psicología Social Aplicada. A J.L, Alvaro., A, Garrido i J.R, Torregrosa.(Coord.). *Psicología Social Aplicada*. (pp. 55-82). Madrid: McGraw-Hill.
- Gatti, G., Martínez de Albéniz, I. (1999). *Las astucias de la identidad. Figuras, territorios y estrategias de lo social contemporáneo*. Bilbao: Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco.
- Gavira, C. (1996). La ciudad y la no ciudad. Madrid (1567-1995). A L. López Trigal (dir.) *Ciudad y alfoz: centro y periferia urbana*. Leon. Universidad de León.
- Goffman, E. (1959). *La presentación de la persona en la vida cotidiana*. Buenos Aires: Amorrortu.
- Indovina, F. (1998). Algunes consideracions sobre la "Ciutat difusa". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*. Universitat Autònoma de Barcelona, 33, 21-32.

- Íñiguez, L. (1983). *Ecopsicología del Control Social. Análisis experimental de algunos de sus efectos*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. (Tesis de Llicenciatura no publicada).
- Isnenghi, M. (1994). *L'Italia in piazza: i loughi della vita pubblica dal 1848 ai giorni nostri*. Milano: Arnoldo Mondadori, 1998.
- Ittelson, W. (1960). Some factors influencing the desing and function of psychiatric facilities. Brooklyn College: Progress Reports.
- Jencks, C. (1984). *The language of Post-Modern Architecture*. Nova York: Rizzoli.
- Jiménez Burillo, F., Aragonés, J. I. (comp.). (1986). *Introducción a la Psicología Ambiental*. Madrid: Alianza Editorial.
- Jiménez-Dominguez, B. (1997). *Seminari de Psicociologia Ambiental*. Màster en Intervenció Ambiental: Contextos psicològics, socials i de gestió. Universitat de Barcelona. Barcelona.
- Jiménez-Dominguez, B. (1998). *Psicología social crítica, cultura urbana y globalización*. Barcelona: Universitat Autònma de Barcelona. (Tesi doctoral no publicada).
- Kaplan, S., Kaplan, R. (1978). *Humanscape: Environments for people*. Bellmont, CA: Duxbury.
- Kaplan, S., Kaplan, R. (1982). *Cognition and Environment. Functioning in an uncertain world*. New York: Praeger Publishers.
- Kaplan, S., Kaplan, R. (1989). The visual environment: Public participation in Desing and Planing. *Journal of Social Issues*, 45 (1), 58-69.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metáforas de la vida cotidiana*. Madrid: Cátedra, 1995.

- Lalli, M. (1988). Urban Identity. A Canter, D. (Eds.) *Environmental Social Psychology*. Netherlands: Nato Asi Series, Behavioral and Social Sciences.
- Lalli, M. (1992). Urban related Identity: Theory, measurement and empirical findings. *Journal of Environmental Psychology*, 285-303.
- Lefebvre, H. (1971) *De lo rural a lo urbano*. Barcelona: Península.
- Lefebvre, H. (1972). *La Revolución urbana*. Madrid: Alianza Editorial.
- Lefebvre, H. (1974). *La production de l'espace*. Paris : Anthropos.
- Llovet, J. (1998). Literatura i ciutat. Del mite al dialogisme. A J. Nogue (ed.). *La ciutat. Visions, anàlisis i reptes*. (pp. 83-90). Girona: Ajuntament de Girona. Universitat de Girona.
- Lowenthal, D. (1998). *El pasado es un país extraño*. Madrid: Ediciones Akal.
- Lynch, K. (1976). *La imagen de la ciudad*. Buenos Aires: Nueva Visión (Ediciones Infinito).
- Mc Andrew, F.T. (1993). *Environmental Psychology*. Pacific Grove: Brooks/Cole Publishing Company.
- Macía, A., Huici, C. (1986). Apreciación subjetiva del paisaje: un ejemplo de utilización de la rejilla de Kelly. A F. Burillo i J.I. Aragonés (Comp.) *Introducción a la Psicología Ambiental*. (pp. 387-405). Madrid: Alianza Editorial.
- Mancebo, F. (1999). *La Cerdagne et ses frontières. Conflits et identités transfrontalières*. Perpinyà: Editorial Trabucaire.
- Maragall, J. (1981). *Antologia poética*. Barcelona: Edicions 62.

- Marazuela, M.J. (1996). Símbolos de pertenencia al litoral mediterráneo. A: T. Vidal i E. Pol. *Ciudad y Medio Ambiente. 5è Congrés de Psicologia Ambiental : Barcelona*. Llibre de comunicacions (pp. 181-188). Monografies psico-socio ambientals (10). Barcelona: Servei de Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Marx, K., Engels, F. (1848) *The Communist manifesto: A Modern Edition*. Londres: Verso, 1998.
- Masip, M. (1985). *Des de Cerdanya*. Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans.
- Meining, D.W. (1979). *The interpretation of ordinary landscapes*. New-York: Oxford University Press.
- Middleton, D., Edwards, D. (1990). *Memoria compartida. La naturaleza social del recuerdo*. Barcelona: Paidós.
- Moles, A. (1982). *Labyrinthes du vécu. L'espace: matière d'actions*. Paris: Librairie des Meridiens.
- Mora, M. (1999). *Horizontes urbanos y quimeras proteiformes. Psicología impresionista de los personajes liminales*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. (Tesi doctoral).
- Mora, M. (2003). *La identidad transhumana. Artefacto, errancia y transtierro como personajes liminales*. Guadalajara (México): Universidad de Guadalajara.
- Moreno, E. (1999). *Impacto social e impacto ambiental*. Barcelona: Universitat de Barcelona. (Tesi doctoral).
- Moreno, E., Pol, E. (1999). *Nociones psicosociales para la intervención y la gestión ambiental*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona. Monografies psicosocioambientals, 14.

- Nel-lo, O. (1998). La ciutat il·limitada i la ciutat futura. A J. Nogue, J. (ed.) *La ciutat. Visions, anàlisis i reptes*. (pp. 47-73). Girona: Ajuntament de Girona. Universitat de Girona.
- Nel-lo, O. (2001). *Ciutat de ciutats*. Barcelona: Editorial Empúries.
- Nogué, J. (1985). *Una lectura geogràfico-humanista del paisatge de la Garrotxa*. Girona: Col·legi Universitari de Girona. Diputació de Girona.
- Nogué, J. (1998). Dilemes i contradiccions a l'entorn d'un concepte ambigu. A J. Nogue, J. (ed.) *La ciutat. Visions, anàlisis i reptes*. (pp. 11-17). Girona: Ajuntament de Girona. Universitat de Girona.
- Odum, E.P (1989). *Ecology and Our Engangered Life Support System*. Sunderland MA: Sinauer.
- Palet, J. M. (1998). Les emprentes del paisatge. *L'avenç*, 231, 73-77.
- Perec, G. (1988). *La vida instrucciones de uso*. Barcelona: Anagrama.
- Perec, G. (1992). *Las cosas*. Barcelona: Anagrama. (Ed. Original 1965. Primera traducción en Anagrama 1992).
- Perec, G. (1999). *Especies de espacios*. Barcelona: Montesinos.
- Perpinya, N. (2001). *Una casa per compendre*. Barcelona: Empúries.
- Pol, E. (1981). *Psicología del Medio Ambiente*. Barcelona: Oikos-Tau.
- Pol, E. (1988). *La Psicología Ambiental en Europa: análisis Sociohistórico*. Barcelona: Anthropos.
- Pol, E. (1997). *Symbolism a priori, symbolism posteriori*. A A. Remesar (Ed.) *Urban Regeneration: A Chalange for a Public Art*. Monografies psico-

socio ambientals, 6. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.

Pol, E., Vivas, P. (2004). Sostenibilitat i noves tecnologies: context actual. A: T. Vidal i P. Vivas. *Psicologia Ambiental*. Barcelona: Ediuoc.

Potter, J. (1998). *La Representación de la realidad. Discurso, retórica y construcción social*. Barcelona: Paidós.

Prohansky, H. M. (1976). Appropriation et non appropriation (Misappropriation) de l'espace. A Korosec (Ed.) *L'Appropriation de l'espace*. Louvain la Nueve: CIACO.

Proshansky, H.M., Ittelson, W.H., Rivlin, L.G. (1976). *Psicología ambiental el hombre y su entorno físico*. México: Trillas, 1983.

Prohansky, H. M., Fabian, J., Kaminoff, L. (1983). Place identity: physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3, 57-83.

Pujal, M. (1996). La identitat (*el self*). A T. Ibáñez (coord.) *Psicologia social*. Barcelona: Ediuoc.

Pujol, J. (1993). *Retòrica tecnocientífica y técnicas de reproducció assistida*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. (Tesi doctoral no publicada).

Punter, J.V. (1982). Landscape Aesthetics: a Synthesis and critique. A J.R. Gold i J. Burgess (eds.). *Valued Environments*. (pp. 100-123). Londres: George Allen & Unwin.

Purcell, A.T. (1986). Environmental perception and effect: a schema discrepancy model. *Environment and Behavior*, 18, 3-30.

- Ramoneda, J. (1998). Una idea filosòfica de ciutat. A J. Nogue, J. (ed.) *La ciutat. Visions, anàlisis i reptes*. (pp. 75-81). Girona: Ajuntament de Girona. Universitat de Girona.
- Ratiu, J, Moser, G. (1994). *Paysage et Psychologie de l'Environnement* . Paris: Laboratoire de Psychologie de l'Environnement.
- Rappoport, A. (1974). *Aspectos de la calidad del entorno*. Barcelona: La Gaia Ciencia. Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears.
- Rappoport, A. (1978). *Aspectos humanos de la forma urbana*. Barcelona: Gustavo Gili.
- Reid, A., Aguilar, M. A. (1991). Barrio y vida cotidiana: una experiencia de trabajo en la reconstrucción de la vivienda. A Massolo et al. *Procesos rurales y urbanos en el México actual*. México: Universidad Autónoma Metropolitana.
- Roger, A. (2000). *Breu tractat del paisatge*. Barcelona : La Campana.
- Rojas, J. (1997). *Narrativas del espacio. Una resignificación del espacio en el contexto tecnológico y el pensamiento de finales del siglo XX*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. (Tesi doctoral no publicada).
- Rojas, J. (2003). Noves ciutats i nous espais. A M. Mora i J. Rojas (coord..) *Psicosociologia de la vida urbana: marginació, exclusió i violència*. Barcelona: Ediuoc.
- Rubert de Ventós, X. (1980). *De la modernidad. Ensayo de filosofía crítica*. Barcelona: Península.
- Sansot, P. (1984). *Poétique de la Ville*. Paris: Klincksieck.
- Santos, M. (1996a). *Metamorfosis del espacio habitado*. Barcelona: Oikos-Tau.

- Santos, M. (1996b). *De la totalidad al lugar*. Barcelona: Oikos-Tau.
- Santos, M. (2000). *La naturaleza del espacio. Técnica y tiempo. Razón y emoción*. Barcelona: Ariel geografía.
- Sauer, C.A. (1925) *The Morphology of Landscape*. Berkeley: University of California Press.
- Semproniana. (1997). *La nena carrerina. Memòries d'una pubilla cerdana*. Tremp: Garsineu.
- Singleton, V., Michael, M. (1998). Actores-red y ambivalencia. Los médicos de la familia en el programa británico de citología del cribaje. A M. Doménech i F.J. Tirado (Comps) *Sociología Simétrica. Ensayos sobre ciencia, tecnología y sociedad*. (pp. 171-217). Barcelona: Gedisa.
- Sommer, R. (1974). *Espacio personal*. Madrid: IEAL.
- Spengler, O. (1966). El Ocaso de Occidente. *Revista de Occidente*, vol. II, pp. 122-123.
- Staats, H.J. (1991). *Directions in environmental preferences research: time, categories and the real world*. Conferencia presentada en la III Jornadas de Psicología Ambiental. Sevilla. Traducción en Apuntes de Psicología (1993).
- Stokols, D., Shumaker, S. A. (1981). People in Places: A transactional view of setting. A J.H. Harvey (Ed.) *Cognition, Social Behavior and the Environment*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Sudjic, D. (1992). *The 100 Mille City*. Londres: Deustch.
- Susser, I. (2001). *La sociología urbana de Manuel Castells*. Madrid: Alianza.

- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H (1983). Psicología social y proceso social. A J.R. Torregrosa i B. Sarabia (Dir.) *Perspectivas i contextos de la psicología social*. (pp. 13-72). Barcelona: Hispano Europea.
- Tajfel, H., Turner, J.C. (1986). La teoría de la identidad social de la conducta intergrupala. A J.F. Morales i C. Huici (Eds) *Lecturas de Psicología Social*. Madrid: UNED, 1989.
- Tree, M. (2000). Cat. Un anglès viatja per Catalunya per veure si existeix. Barcelona: Columna de Viatge.
- Turner, J.C. (1987). *Redescubrir el grupo social*. Madrid: Morata, 1990.
- Turri, E. (1979). *Semiologia del paessaggio*. Milano: Comunità.
- Ulrich, R.S. (1981). Natural versus urban scenes: Some psychophysical effects. *Environment and Behavior*, 13, 5, (17-23)
- Ulrich, R.S. (1983). Aesthetics & Affective Responses to the Natural Environment. A I. Altman i J. Wohlwill *Human Behavior & Environment*. Vol 6. (pp. 51-84) New York Plenum.
- Uzzell, D., Jones, E.M. (1996). Building Establishment Environmental Assessment Methodology University of Surrey. Guilford (no publicado)
- Valera, S. (1993). *El simbolisme de la Ciutat. Funcions de l'espai simbòlic urbà*. Barcelona: Universitat de Barcelona. (Tesi doctoral no publicada).
- Valera, S., Pol. E. (1994). El concepto de identidad social urbana. Una aproximación entre la Psicología Social y la Psicología Ambiental. *Anuario de Psicología*, 62, 5-24.

- Valera, S., Vidal, T. (1998). Privacidad y territorialidad. A J.I Aragonés., M. Américo (Comp.) *Psicología Ambiental*. (pp. 123- 147). Madrid: Piramide.
- Vallbona, R. (1998). La vida en blanc. *Descobrir Catalunya*, 16, 90-94
- Vallbona, R. (2001). *La comuna de Puigcerdà*. Barcelona: Columna.
- Valle, T del. (1997). *Andamios para una nueva ciudad*. Madrid: Catedra. Universitat de Valencia. Instituto de la Mujer.
- Vázquez, F. (1997). *La memoria como acción social: relaciones, significados e imaginario*. Barcelona: Universitat de Barcelona. (Tesi doctoral).
- Vázquez, F. (2001). *La memoria como acción social. Relaciones, significados e imaginario*. Barcelona: Paidós.
- Verdaguer, J. (1922) *Antologia poètica*. Barcelona: Selecta.
- Verhaeren, E. (1895). *Les villes tentaculaires*. Reimprès per Paris: Mercure, 1977.
- Vila, P. (1926). *La Cerdanya*. Barcelona: Edicions Barcino.
- Virilio, P. (1997). *Un paisaje de acontecimientos*. Paidos, Buenos Aires.
- Vivas, P. (2002). Medi ambient i comportament humà: aproximacions conceptuals des de la psicologia ambiental. A F. Vázquez (coord.) *Psicologia del comportament col·lectiu*. Barcelona: Ediuoc.
- Vivas, P. (2003). Medio ambiente y comportamiento urbano. Aproximaciones coceptuales desde la psicologia ambiental. A F. Vázquez (ed.). *Psicologia del comportamiento colectivo* (pp.259-303). Barcelona: Ediuoc.

Vendrell, F. (1997). *Històries de l'amor pagès. Costums i usos amorosos dels pagesos catalans*. Barcelona: Edicions Grata.

Welsch, W. (1996). Aesthēcization Process. *Theory, Culture and Society*, XIII, 1.

Wittgenstein, L. (1958a). *Investigacions filosófiques*. Barcelona: Laia, 1983.

Wittgenstein, L. (1958a). *Investigaciones filosóficas*. Barcelona: Crítica, 1988.

Wohlwill, J.F. (1970). The emerging discipline of environmental psychology. *American psychologist*, 25, 303-312.

Índex de fotografies

Foto 1.....	pàg.15
Foto 2.....	pàg. 24
Foto 3.....	pàg. 27
Foto 4.....	pàg. 38
Foto 5.....	pàg. 46
Foto 6.....	pàg. 48
Foto 7.....	pàg.58
Foto 8.....	pàg. 64
Foto 9.....	pàg. 66
Foto 10.....	pàg. 67
Foto 11.....	pàg. 69
Foto 12.....	pàg. 73
Foto 13.....	pàg. 74
Foto 14.....	pàg. 83
Foto 15.....	pàg. 84
Foto 16.....	pàg. 87
Foto 17.....	pàg. 89

Foto 18.....	pàg. 90
Foto 19.....	pàg. 93
Foto 20.....	pàg. 95
Foto 21.....	pàg. 98
Foto 22.....	pàg. 105
Foto 23.....	pàg. 107
Foto 24.....	pàg. 111
Foto 25.....	pàg. 141
Foto 26.....	pàg. 145
Foto 27.....	pàg. 152
Foto 28.....	pàg. 168
Foto 29.....	pàg. 171
Foto 30.....	pàg. 173
Foto 31.....	pàg. 175
Foto 32.....	pàg. 179
Foto 33.....	pàg. 180
Foto 34.....	pàg. 183
Foto 35.....	pàg. 186

Foto 36..... pàg. 188

Foto 37..... pàg. 190

Foto 38..... pàg. 191

Foto 39..... pàg. 193

Foto 40..... pàg. 194

Foto 41..... pàg. 197

Foto 42..... pàg. 200

Foto 43..... pàg. 202

Foto 44..... pàg. 205

Foto 45..... pàg. 207